

Bogoslužje Velikog petka Muke Gospodnje

Filipović, Josip

Doctoral thesis / Disertacija

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:222:155955>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)
[University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet

Josip Filipović

Bogoslužje Velikog petka Muke Gospodnje

LICENCIJATSKI RAD

Mentor:
Izv. prof. dr. sc. Zvonko Pažin

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu

University of Zagreb
Catholic Faculty of Theology

Josip Filipović

The Celebration of the Lord's Passion on Good Friday

LICENTIATE THESIS

Supervisor:
Izv. prof. dr. sc. Zvonko Pažin

Zagreb, 2021.

Podaci o mentoru:

Izv. prof. dr. sc. Zvonko Pažin
profesor liturgike na KBF-u u Đakovu
Preradovićeva 17
31400 Đakovo
zvonko.pazin@os.t-com.hr
Mob. 098 973 0540
Matični broj znanstvenika: 201073

Rođen 25. siječnja 1955. u Novim Mikanovcima. Osnovnu školu pohađao u Novim Mikanovcima i Vođincima, a gimnaziju u Zagrebu i Đakovu gdje je maturirao 1974. Iste godine primljen je u Bogoslovno sjemenište u Đakovu i upisuje se na Visoku bogoslovnu školu u Đakovu (današnji KBF). Diplomirao je 1980. godine i zaređen za svećenika 29. lipnja 1980. u Đakovu.

Godinu dana (1980./81.) bio je župni vikar u župi sv. Petra i Pavla u Osijeku, a 1981. upisuje poslijediplomski studij na Papinskom liturgijskom institutu sv. Anzelmo u Rimu gdje je 1984. magistrirao, a 1987. obranio doktorski rad *"I frutti della Pasqua nella vita del cristiano. Analisi teologica dell'eucologia del Tempo pasquale del Messale Romano di Paolo VI."*

Iste e godine se vraća u Hrvatsku i započinje predavati kolegije iz liturgike na Teologiji u Đakovu (današnji KBF). U isto je vrijeme bio i župni vikar u župi sv. Petra i Pavla u Osijeku. Godine 1991. postaje župnikom u župi Duha Svetoga u Čepinu i tu službu i dalje obnaša.

Godine 1995. izabran je u zvanje višeg asistenta na Teologiji u Đakovu, a 2001. u zvanje docenta na istom učilištu. U svibnju 2010. izabran je u zvanje izvanrednog profesora. Izabran je u zvanje znanstvenog savjetnika 23. listopada 2015. Predsjednik je Katedre za liturgiku na KBF-u u Đakovu.

Za vrijeme studija u Rimu pohađao je Školu za obiteljske savjetnike "La Famiglia" gdje je i diplomirao 1987. s diplomskim radom *"Le disposizioni di base del consulente"*.

Od 1988. voditelj je katekumenata u Osijeku. Član je liturgijske komisije pri Hrvatskoj biskupskoj konferenciji.

Autor je više publikacija, znanstvenih i stručnih radova i članaka s područja liturgike.

Najznačajniji radovi u posljednjih pet godina:

PUBLIKACIJE

2018.

- Zvonko PAŽIN, *Liturgijska sakramentologija*, Biblioteka diacovensia, 38, Sveučilišni udžbenik, Đakovo 2018.

ZNANSTVENI ČLANCI

2016.

- Zvonko PAŽIN – Tea REPONJ, Dan Gospodnji. Povijest i teologija, u: *Diacovensia* 24 (2016.) 1, str. 137.-151.
- Zvonko PAŽIN – Anita LUČIĆ, Posvetna molitva ređenja prezbitera na Zapadu i Istoku, u: *Diacovensia*, 24(2016.)4 str. 629.-643.
- Zvonko PAŽIN, Zavjetna misa o Božjem milosrđu, u: Ivica RAGUŽ, Šimo ŠOKČEVIĆ (prir.) *O Božjem milosrđu. Zbornik radova*. Biblioteka Diacovensia. Studije 28, Đakovo. 2016., str. 177-186.

2017.

- Zvonko PAŽIN, Pokornička slavlja u liturgijskoj praksi, u: *Diacovensia*, 25(2017.)1, str. 37.-50.
- Zvonko PAŽIN, Vino u bogoslužju, u: *Diacovensia*, 25(2017.)2, str. 231.-242.

2019.

- Zvonko PAŽIN, Priprema čitača za navještaj Božje riječi u: *Diacovensia* 27(2019.)3, 515.-530.
- Zvonko PAŽIN, Oslobođenje u krsnoj i katekumenskoj liturgiji prema izvorima, u: *Služba Božja* 59 (2019), br. 1, str. 53.-72.

STRUČNI ČLANCI

Stručni članci u *Vjesniku đakovačke i Srijemske biskupije* / *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije* / *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije* (Časopis je tijekom godina mijenjao naslov)

2016.

- Zvonko PAŽIN, *Red mise: uvodni obredi*, 144(2016)1, 45.-47.
- Zvonko PAŽIN, *Red mise: pokajnički čin*, 144(2016)2, 41.-42.
- Zvonko PAŽIN, *Red mise: Slava i Vjerovanje*, 144(2016)3, 31.-32.

- Zvonko PAŽIN, *Red mise: Gospodine, smiluj se; zborna i sveopća molitva*, 144(2016.) 4, 46.-84.
- Zvonko PAŽIN, *Red mise: služba riječi*, 144(2016)5, 40.-42.
- Zvonko PAŽIN, *Red mise: priprava darova*, 144(2016.)6, 46.-47.
- Zvonko PAŽIN, *Red mise: euharistijska molitva*, 144(2016)7-8, 38.-41.
- Zvonko PAŽIN, *Red mise: obred pričesti*, 144(2016)9, 62.-64.
- Zvonko PAŽIN, *Red mise: Završni obredi*, 144(2016)10, 46.-47.
- Zvonko PAŽIN, *Prijevod trećeg izdanja Rimskog misala*, 144(2016)11, 48.-50.
- Zvonko PAŽIN, *Martirologij – zaboravljena knjiga*, 144(2016)12, 35.-37.

2017.

- Zvonko PAŽIN, *Posveta djevica*, 145(2017)1, 55.-57.
- Zvonko PAŽIN, *Blagoslov opata i opatice*, 145(2017)2, 49.-50.
- Zvonko PAŽIN, *Krunjenje slike Blažene djevice Marije*, 145(2017)3, 40.-41.
- Zvonko PAŽIN, *Tonzura*, 145(2017)4, 46.-48.
- Zvonko PAŽIN, *Službe i redovi: ostijarijat*, 145(2017)5, 62.-63.
- Zvonko PAŽIN, *Službe i redovi: lektorat*, 145(2017.)6, 67.-68.
- Zvonko PAŽIN, *Službe i redovi: egzorcistat*, 145(2017)7-8, 66.-67.
- Zvonko PAŽIN, *Službe i redovi: akolitat*, 145(2017)9, 50.-51.
- Zvonko PAŽIN, *Službe i redovi: subđakonat*, 145(2017)10, 58.-59.
- Zvonko PAŽIN, *Đakonat ženâ*, 145(2017)11, 78.-79.
- Zvonko PAŽIN, *Apostolsko pismo pape Franje „Magnum principium“*, 145(2017)11, 11.-13.
- Zvonko PAŽIN, *Liturgijske službe: sadašnje stanje i perspektiva*, 145(2017.)12, 67.-73

2018.

- Zvonko PAŽIN, *Đakonsko ređenje*, 146(2018)1, 56-60.
- Zvonko PAŽIN, *Prezbiterско ređenje*, 146(2018)2, 73.-75.
- Zvonko PAŽIN, *Biskupsko ređenje*, 146(2018)3, 77.-80.
- Zvonko PAŽIN, *Egzorcizmi*, 146(2018)4, 68.-70.
- Zvonko PAŽIN, *Tri dokumenta o uvođenju spomendana Blažene Djevice Marije, Majke Crkve*, 146(2018),5, 60.-62.
- Zvonko PAŽIN, *Spomendan Marije Majke Crkve*, 146(2018)6, 45.-47.
- Zvonko PAŽIN(prir. i prev.), *Spomendan sv. Marije Magdalene postao blagdan*, 146(2018)7-8, 42.
- Zvonko PAŽIN, *Misa Blagdana sv. Marije Magdalene*, 146(2018)9, 47.-49.

- Zvonko PAŽIN, „*Ecclesiae sponsae imago. Instrukcija o Redu posvete djevica*“, 146(2018)10, 63-67.
- Zvonko PAŽIN, *Kumovanje*, 146(2018),11, 78.-81.
- Zvonko PAŽIN, *Zavjetne mise*, 146(2018)12, 51.-52.

2019.

- Zvonko PAŽIN, *Liturgijska slavlja za vrijeme mise: krštenje djece*, 147(2019)1, 57.-89.
- Zvonko PAŽIN, *Liturgijska slavlja tijekom mise: pokorničko bogoslužje*, 147(2019)2, 57.-59.
- Zvonko PAŽIN, *Liturgijska slavlja u sklopu mise: vjenčanje*, 147(2019)3, 61.-62.
- Zvonko PAŽIN, *Liturgijska slavlja u sklopu mise: služba časova*, 147(2019)4, 78.-81.
- Zvonko PAŽIN, *Sprovodna misa*, 147(2019)5, 56.-57.
- Zvonko PAŽIN, *Liturgijska slavlja pod misom: blagoslovi*, 147(2019)6, 59.-61.
- Zvonko PAŽIN, *Bogoslužja uvođenja*, 147(2019)7-8, 63.-64.
- Zvonko PAŽIN, *Liturgijske boje*, 147(2019)9, 52.-53.
- Zvonko PAŽIN, *Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz Misalu iz 2002. (1) Pretpovijest*, 147(2019)10, 54.-57.
- Zvonko PAŽIN, *Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz Misalu iz 2002. (2) Nastanak Misala iz 1570.*, 147(2019)11, 46.-47
- Zvonko PAŽIN, *Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz Misalu iz 2002. (3) Nastanak Misala iz 1970.*, 147(2019)12

2020.

- Zvonko PAŽIN, *Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz Misalu iz 2002. (4) Nastanak Misala iz 1970.*, 148(2020)1, 43.-46.
- Zvonko PAŽIN, *Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz Misalu iz 2002. (5) Nastanak Misala iz 1970.*, 148(2020)2, 49.-53.
- Zvonko PAŽIN, *Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz Misalu iz 2002. (6) Nastanak Misala iz 1970.*, 148(2020)3, 45.-50.
- Zvonko PAŽIN, *Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz Misalu iz 2002. (7) Nastanak Misala iz 1970.*, 148(2020)4, 41.-44.
- Zvonko PAŽIN, *Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz Misalu iz 2002. (8) Nastanak Misala iz 1970.*, 148(2020)5, 54.-58.
- Zvonko PAŽIN, *Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz Misalu iz 2002. (9) Nastanak Misala iz 1970.*, 148(2020)6, 73.-80.

- Zvonko PAŽIN, *Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz Misalu iz 2002. (10) Nastanak Misala iz 1970.*, 148(2020)7-8, 46.-53.
- Zvonko PAŽIN, *Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz Misalu iz 2002. (11) Nastanak Misala iz 1970.*, 148(2020)9, 39.-41.
- Zvonko PAŽIN, *Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz Misalu iz 2002. (12) Nastanak Misala iz 1970.*, 148(2020)10, 39.-43.
- Zvonko PAŽIN, *Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz Misalu iz 2002. (13) Nastanak Misala iz 1970.*, 148(2020)11, 47.-50.
- Zvonko PAŽIN, *Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz Misalu iz 2002. (14) Nastanak Misala iz 1970.*, 148(2029)12, 55.-57.
- Zvonko PAŽIN, *Katekumenat – mogućnosti i perspektiva*, 148(2020)10, 16.20.

2021.

- Zvonko PAŽIN, *Novi talijanski prijevod Rimskog misala*, 149(2021)1, 47.-52.
- Zvonko PAŽIN, *Vjernost*, 149(2021)2, 42.-44.
- Zvonko PAŽIN, *Motuproprij „Spiritus Domini“*, 149(2021)3, 58.-61.
- Zvonko PAŽIN, *Poniznost*, 149(2021)4, 44.-45.
- Zvonko PAŽIN, *Pobožnost*, 149(2021)5, 35.-36.
- Zvonko PAŽIN, *Služba riječi – praktične napomene*, 149(2021)6, 29.-31.

*Iskrena zahvala trojedinom Boguna milosti,
nadbiskupu Đuri Hraniću na povjerenju,
mentoru prof. Zvonku Pažinu na vodstvu i pomoći,
prijateljima Tomislavu i Borisuna ohrabrenju,
mojim roditeljima i sestri na podršci...*

Katolički bogoslovni fakultet – Sveučilište u Zagrebu
Catholic Faculty of Theology – University of Zagreb

IZJAVA O AUTORSTVU LICENCIJATSKOGA RADA

Izjavljujem da je moj licencijatski rad „**Bogoslužje Velikog petka Muke Gospodnje**“ („The Celebration of the Lord's Passion on Good Friday“) izvorni rezultat mojeg rada te da su svi korišteni izvori, kako objavljeni tako i neobjavljeni, primjereno citirani ili parafrazirani te navedeni u popisu literature na kraju rada.

U Zagrebu, 01. srpnja 2021.
(datum i godina)

Josip Filipović
(vlastoručni potpis studenta/studentice)

Sažetak

U ovom se radu istražuje bogoslužje Velikoga petka Muke Gospodnje u Rimskoj liturgiji, od svojih početaka do danas. Odabir teme rada išao je za tim da na što jednostavniji način prikaže povijesni razvoj obreda Velikog petka koji su u sebi kroz povijest, a tako i danas, bili dio cjeline Vazmenoga trodnevlja koji slavi spomen na Kristov pashalni misterij kao vrhunca Božje objave u Isusu iz Nazareta. Jedan od najvažnijih motiva odabira teme jest u posebnosti proslave spomena vazmenog otajstva muke, smrti i uskrsnuća kojeg Crkva slavi još od svojih početaka, najprije u nedjeljnoj euharistiji, a potom, od sredine 2. st., i u zasebnim obredima uoči Vazma. Drugi motiv nalazi se u činjenici kako je ovo jedini aliturgijski dan crkvenoj (liturgijskoj) godini kada Crkva "apstinira" od slavlja euharistije u kojoj se slavi nekrvna Kristova žrtva, dok se u obredima Velikog petka Crkva spominje upravo Kristove krvne žrtve. Kao treći motiv želi se istaknuti ljepota samog obreda koji odiše bogatom simbolikom i molitvama izrazite teološke dubine.

U prvom smo dijelu istražili najranije liturgijski izvori: Egerija, Ćiril Jeruzalemski, zatim rimske liturgijske knjige od VI. do XVI. st.: Ordines Romani, sakramentari, pontifikali (X.-XII. st.), te prvi misali.

Drugi dio donosi analizu bogoslužja Velikoga petka Muke Gospodnje prema Misalu Pija V. iz 1570. kao i analizu njegove ovisnost o ranijim izvorima.

U trećem smo dijelu istražili bogoslužje Velikoga petka Muke Gospodnje koje je reformirao Pio XII. 1955. godine i koje je bilo na snazi do 1970. Analizirali smo i liturgijske tekstove ovoga bogoslužja na hrvatskom jeziku.

Četvrti dio posvećen je istraživanju bogoslužja Velikoga petka Muke Gospodnje prema važećem Misalu Pavla VI. iz 1970. godine, a u petom poglavlju obradili smo izabrana posebna pitanja: varijacije Sveopće molitve, potom pitanje pričesti na Veliki petak kroz povijest, zatim pobožnost Križnog puta i „Božjeg groba“.

Vidljivo je kako obred Velikog petka kroz povijest nije imao nekih „revolucionarnih“ promjena, iako je svaka reforma donijela nešto novo. Ipak, obred je u svojoj strukturi ostao isti. Razlog se tome možda nalazi i u tome kako su vjernici „ljubomorno“ čuvali ono što su prepoznali u uzvišenom značenju obreda Velikog petka i to ušćuvali do danas, iako se ne može zanemariti i ganutljiva ljepota s jedne, i jednostavnost obreda s druge strane, kojima odiše bogoslužje Muke na Veliki petak. U tom smislu možemo reći kako je današnji obred Muke Gospodnje, od svih dosadašnjih, najkvalitetniji jer pokazuje najispravnije teološko, ekleziološko i liturgijsko shvaćanje Muke Gospodnje, po kojoj je Isus Krist uništio smrt –

baštinu grijeha Adamova, koja prelazi na sve naraštaje – i obnovio u nama grijehom narušenu posvetnu milost, kako moli drevna uvodna molitva u bogoslužju Velikoga petka.

Ključne riječi: Veliki petak, bogoslužje Muke Gospodnje, Sveopća molitva, pričest na Veliki petak, Egerija, Ordines Romani, Misal Pija V., Reforma Pija XII., Misal Pavla VI., ljepota liturgije.

Summary

This paper analyses liturgy of the Passion of Our Lord Jesus Christ on Good Friday in Roman liturgy since its origins until today. The aim of the paper is to give a simple overview of historical development of Good Friday ceremony, as a part of the Easter Triduum that celebrates Christ's paschal mystery as the peak of God's proclamation in Jesus from Nazareth. One of the most important motives in topic selection has been particularity of celebration of Passion, Death and Resurrection that Church celebrates from its beginnings. First celebrations have been on Sunday Eucharist and from the middle of 2nd century in separate ceremonies prior to Easter. The second motive is related to the fact that this is the only day in church (liturgical) year without liturgy. This is because Church is abstaining from Eucharist celebration devoted to Christ's non-blood sacrifice, while Good Friday liturgy is devoted exactly to Christ's Blood Sacrifice. As the third motive, we would like to point out the beauty of ceremony rich in symbolism and theological depth prayers.

First part of the paper is related to analysis of earliest liturgical sources: Egerius, Cyril of Jerusalem, Roman liturgical books from VI to XVI century: *Ordines Romani*, sacramentaries, Roman pontificals (X-XII century) and first Missals.

Second part of the paper analyses liturgy of the Passion of Our Lord Jesus Christ on Good Friday according to Missal of Pius V from 1570, as well as its connection to previous sources.

Third part analyses liturgy of the Passion of Our Lord Jesus Christ on Good Friday as reformed by Pius XII in 1955 and that has been in use until 1970. We have analysed liturgical texts on Croatian language as well.

Fourth part analyses liturgy of the Passion of Our Lord Jesus Christ on Good Friday according to Missal of Paul VI dating in 1970.

Fifth part of the paper is related to special issues: variations of Prayer of the Faithful, historical overview of Communion on Good Friday, Way of the Cross and "Tomb of Christ".

It may be noticed that although every reform brought new elements, the Good Friday liturgy has not been dramatically changed throughout history and liturgy remained the same in its structure. One of the possible explanations for this may be the fact that the faithful have "jealously" taken care of what they recognized in Good Friday liturgy and its magnificence. On the other hand, one may not neglect touching beauty and simplicity of Good Friday liturgy. With this on mind, we may conclude that today's liturgy of the Passion of Our Lord Jesus Christ on Good Friday is the most quality one due to its most accurate theological, ecclesiological and

liturgical understanding of the Passion of Our Lord Jesus Christ. In it He destroyed death, brought to the world through Adam and transferred on future generations, and renewed in us the Consecrated Mercy, as prayed in ancient Good Friday entrance prayer.

Keywords: Good (Holy) Friday, Celebration of the Lord's Passion, Prayer of the Faithful, Communion on Good Friday, Egerius, Ordines Romani, Missal of Pius V, liturgical reform by Pius XII, Missal of Paul VI, beauty of liturgy.

Sadržaj

Podaci o mentoru	2
Sažetak	9
Summary	11
Sadržaj	13
Uvod	15
1. Bogoslužje Velikoga petka do Tridentskog sabora	17
1.1. Liturgijsko slavljenje vazmenog otajstva 1.-3. st.....	17
1.2. Prva svjedočanstva o liturgijskom slavljenju Velikog petka.....	19
1.3. Najstarija struktura rimskoga bogoslužja Velikog petka.....	22
1.3.1. Ordines Romani	22
1.3.2. Gelazijev sakramentar	23
1.3.3. Rimsko-germanski pontifikal	24
1.3.4. Rimski pontifikal XII. stoljeća.....	26
1.3.5. Pontifikal Rimske kurije XIII. stoljeća	27
1.3.6. Pontifikal Vilima Duranda (konac XIII. st.).....	28
1.3.7. Missale secundum consuetudinem Romanae curie (1474.)	30
1.4. Papinska liturgija Velikog petka u Rimu	32
1.5. Dramatizacija obreda	34
2. Struktura i karakteristike obreda Velikog petka prema Misalu Pija V. (1570.)	35
2.1. Ulaz s prostracijom	36
2.2. Liturgijska čitanja	36
2.3. Sveopća molitva	39
2.4. Otkrivanje i klanjanje križu.....	42
2.5. Obred pričesti.....	43
2.6. Kratki kritički osvrt.....	44
3. Obred Velikog petka nakon reforme Pija XII. (1955.)	45
3.1. Ulaz s prostracijom	45
3.2. Liturgijska čitanja	46
3.3. Otkrivanje i klanjanje križu.....	53

3.4. Obred pričesti.....	55
3.5. Kratki kritički osvrt.....	59
4. Obred Velikog petka danas	60
4.1. Ulaz s prostracijom	60
4.2. Uvodna molitva	61
4.3. Liturgijska čitanja	64
4.4. Homilija	73
4.5. Sveopća molitva	73
4.6. Pokazivanje i klanjanje križu.....	80
4.6.1. Pokazivanje (otkrivanje) križa.....	80
4.6.2. Klanjanje križu	81
4.6.3. Prijekori (Impropies) i druge pjesme kod obreda klanjanja	82
4.7. Obred pričesti.....	87
4.8. Popričesna molitva i Molitva nad narodom.....	88
4.9. Svršetak obreda Velikog petka	90
4.10. Kratki kritički osvrt.....	90
5. Posebna pitanja.....	92
5.1. Varijacije Sveopće molitve	92
5.1.1. Molitva za kralja, cara i upravitelje država	92
5.1.2. Molitva za krivovjerce, raskolnike i one koji ne vjeruju u Krista	94
5.1.3. Molitva za Židove.....	96
5.1.4. Molitva za jedinstvo kršćana	97
5.2. Sveta pričest u obredima Velikog petka kroz povijest.....	99
5.3. Pohranjivanje posvećenih čestica i „Božji grob“.....	103
5.4. Pobožnost križnog puta	104
Zaključak.....	106
Izvori	109
Literatura	111
Životopis autora.....	115
PRILOG 1. – Sinopsa Sveopće molitve Velikoga petka	116

Uvod

Sveto trodnevlje (*Triduum sacrum*) vrhunac je liturgijske godine. Svaki je dan toga trodnevlja na svoj način poseban i neizostavan. Tema ovoga istraživanja i rada bit će liturgijsko slavljenje Obreda Muke Gospodnje. Čuvajući unutarnje jedinstvo otajstava Kristovog pashalnog misterija, u ovom ćemo radu staviti naglasak na Veliki petak (*Feria sexta in Parasceve*).

Rad je strukturiran u pet cjelina. Prvi dio posvećen je teološko-liturgijskoj i povijesno-kronološkoj analizi slavljenja otajstava Muke Gospodnje od samih početaka Crkve pa sve do Tridentskoga sabora (1545. – 1563.). U tom smislu predstaviti ćemo kako je prva Crkva svetkovala Kristov pashalni misterij do 3. st., a potom i kako se kasnije razvijalo slavljenje Svetoga trodnevlja pod osobitim utjecajem jeruzalemske liturgije. Pri tome ćemo se pozivati na drevne otačke izvještaje. Nadalje, u prvom poglavlju ovoga rada prikazati ćemo i strukturu rimskoga bogoslužja Velikoga petka kako ju donose najstariji izvori (*Ordines*, *Gelazijev sakramentar*, *Rimsko-germanski pontifikal*, *Rimski pontifikal XII. stoljeća*, *Pontifikal Rimske kurije XIII. stoljeća*, *Pontifikal Vilima Duranda* te *Missale secundum consuetudinem Romanae curie*). Poseban dio posvetit ćemo analizi papinske liturgije Velikoga petka u Rimu, a bit će i govora o dramatizaciji obreda koja se javila na području Španjolske i Galije.

Druga cjelina ovoga rada za cilj ima predstaviti strukturu i karakteristike obreda Velikog petka prema Misalu Pija V. (1570.). Nakon pojave reformacije, a onda i katoličke obnove (protureformacija) s Tridentskim koncilom, javio se kao plod spomenute reforme i novi Misal Pija V. (1570.). Slijedeći jedno od posljednjih izdanja toga misala (prije reforme pape Pija XII.), prikazati ćemo kako je izgledao ovaj obred Velikoga petka, koji se u rimskoj liturgijskoj tradiciji slavio oko 500 godina prema istom Misalu Pija V. U tom smislu bit će nam od velike važnosti ukazati na glavne promjene i novine u liturgijskom svetkovanju Velikoga petka. Osim toga, predstaviti ćemo liturgijske molitve kako ih donose izvori, liturgijska čitanja, Sveopću molitvu s izvorima, na latinskom i na hrvatskome jeziku.

Obred Velikog petka nakon reforme rimskoga prvosvećenika Pija XII. (1955.) tema je trećeg dijela našega rada. U tom ćemo dijelu osobito istaknuti najznačajnije promjene koje su stupile na snagu reformom liturgije Velikoga tjedna 1956. Također ćemo prikazati i komentirati liturgijske molitve s njihovim izvorima, strukturu i izvor čitanja u Službi riječi, strukturu i

sadržaj Sveopće molitve i druge ceremonijalne upute, osobito s obzirom na otkrivanje i klanjanje križu te na obred pričesti.

Četvrto poglavlje govorit će o Obredima Muke Gospodnje kako ih Crkva službeno slavi danas, nakon reforme Drugoga vatikanskoga sabora (1962. – 1965.). Slijedeći rubrike i liturgijske molitve *Rimskoga misala* prikazat ćemo strukturu i sadržaj obreda Velikoga petka. Tu ćemo donijeti i liturgijsko-teološku analizu molitava, egzegezu biblijskih čitanja, prikaz Sveopće molitve, a govorit ćemo i o klanjanju križu u dva oblika, o tzv. prijekorima te o obredu pričesti.

U petom, posljednjem poglavlju, koji nosi naslov „Posebna pitanja“ donosimo pregled o varijacijama Sveopće molitve kroz povijest i o svetoj pričesti u obredima Velikoga petka kroz povijest te o pobožnosti Križnoga puta te o „Isusovom grobu“.

1. Bogoslužje Velikoga petka do Tridentskog sabora

Veliki petak spomen je Isusove muke i smrti na križu. Taj se dan kroz povijest rimskoga obreda uvijek posebno obilježavao. Njegovu važnost otkrivaju već i različiti naslovi ovoga važnoga dana liturgijske godine. Jedan od najčešćih je *Feria sexta maior* (Veliki petak).¹ Ovaj dan sv. Augustin naziva *Solemnitas passionis dominicae*.² Stare galske knjige Veliki petak i subotu zovu zajedničkim imenom *Biduana* (dvodnevlje)³, Gelazijev sakramentar ima naziv *Feria sexta Passione Domini*⁴, a u *Ordines Romani* pronalazimo naslov *Sexta feria passionis*.⁵ U Rimsko-germanskome pontifikalu čitamo *De nocte parasceve*⁶ dok Rimski pontifikali iz XII. i XIII. st. te onaj Vilima Duranda imaju naziv *Feria sexta (in) Parasceve(s)*.⁷ Misal po zakonu Rimskoga dvora iz 1474., kao i Misal Pija V., ovaj dan nazivaju *Feria sexta in Parasceve*.⁸ *Ordo hebdomadae sanctae instauratus* od 16. studenog 1955. za Veliki petak ima naziv *Feria sexta in Passione et Morte Domini*⁹, a *Missale Romanum* iz 1970., kao i sljedeća dva izdanja izostavlja dodatak *in Morte*.¹⁰ U nekim izvorima pronalazimo i njemački termin *Karfreitag* koji aludira na „sprovodni jecaj, jauk“, povezujući to s Kristovom mukom.¹¹

U prvom dijelu ovoga rada predstaviti ćemo kako se kroz povijest razvijalo liturgijsko slavljenje vazmenog otajstva Kristove muke, smrti i uskrsnuća, s osobitim naglaskom na Veliki petak.

1.1. Liturgijsko slavljenje vazmenog otajstva 1.-3. st.

U prvim stoljećima kršćani nisu imali posebno liturgijsko slavlje na Veliki petak. Naime, od apostolskih vremena kršćani su svake nedjelje slavili središnje otajstvo: vazmeno otajstvo muke, smrti, uskrsnuća i proslave Kristove. To je bio jedini blagdan. Tek se početkom 2. st., oko 150., počeo slaviti godišnji spomen vazmenog otajstva smrti i uskrsnuća Kristova,

¹ Usp. GrH, br. 338. Kod sakramentara uvijek navodimo broj, a ne stranicu.

² Usp. Sermo 210 (= PL 38,1047). Usp. također, Mario RIGHETTI, *Storia liturgica*, 2, *L'anno liturgico*, Ancora, Milano, 1969., ponovljeno izdanje 2005., 219.

³ Usp. MGaV, br. 112-118; MGo, br. 215.

⁴ Usp. GeV, br. 395.

⁵ Usp. OR III, *Ordo XVI*, 32, str. 151.

⁶ PRG II, *Ordo XCIX*, 303, str. 85.

⁷ PR XII, *Ordo XXXI*, 1, str. 234; PR XIII., *Ordo XLIII*, 1, str. 464; PR-VD, III. knjiga, *Ordo III*, 1 str. 582.

⁸ MR 1474, str. 161; MR 1570, str. 184, a tako i svi misali do reforme iz 1955.

⁹ Usp. *Ordo Hebdomadae sanctae instauratus. Editio iuxta typicam vaticanam*, Ratisbonae, 1956., 83.

¹⁰ MR 1970, str. 250; MR 1975, str. 250; MR 2002, str. 313. Usp. Adolf ADAM, *Slaviti crkvenu godinu*, Sarajevo, 2003., 59.

¹¹ Usp. Ivan ŠAŠKO, *Liturgijski simbolički govor*, Zagreb, 2005., 366.

kako to svjedoči spis *Epistula Apostolorum*.¹² Naglašavamo da se u vazmenom bdjenju u to vrijeme slavilo *čitavo* vazmeno otajstvo muke, smrti, uskrsnuća i proslave Isusa Krista.

Isus je umro uoči židovske Pashe koja je padala 14. nisana. Toga je dana u mjesecu prema židovskom kalendaru uvijek bio pun mjesec – uštap. Isus je uskrsnuo u nedjelju, poslije židovske Pashe. Kad se u 2. st. počeo slaviti Uskrs, maloazijske su Crkve uvijek slavile kršćansku Pashu 14. nisana, bez obzira na to kojega bi dana u tjednu padao taj datum. Ostale su Crkve slavile Pashu, tj. Uskrs nedjeljom nakon 14. nisana.¹³

Teološki gledano, prvi su više naglašavali Kristovu muku i smrt (iako su slavili čitavo vazmeno otajstvo: muku, smrt i uskrsnuće). Tradicija ih je nazvala „quatuordecimani“ (od latinskog broja *quatuordecimus* – 14.). Oni koji su pak slavili kršćansku Pashu *nedjeljom* iza 14. nisana više su naglašavali – teološki gledano – Kristovo uskrsnuće. Papa Viktor (189.-198.) je skoro ekskomunicirao sve maloazijske „kvatuordecimanske“ Crkve, ali to ipak nije učinio na intervenciju Ireneja Lionskog.

Čitava ova rasprava zaključena je na Nicejskom saboru 325. gdje je određeno da se Uskrs uvijek mora slaviti nedjeljom, da se ne može se slaviti istoga dana kad i židovska Pasha te da se slavi u nedjelju iza 14. nisana, pod uvjetom da je već nastupila proljetna ravnodnevica (ekvinocij), odnosno, *u nedjelju nakon prvog proljetnog uštapa* (a to je teoretski moguće od 22. ožujka do 25. travnja). Najvjerojatnije, u isto se vrijeme počelo slaviti i vazmeno vrijeme – pedesetnica.¹⁴

Početkom 3. st. javlja se i Sveto trodnevlje (*Triduum sacrum*). Slavljenje Svetog trodnevlja utemeljeno je na predaji Jeruzalemske crkve koja je na svetim mjestima vezanima uz Isusov zemaljski život slavila pojedina otajstva vjere (muku, smrt, uskrsnuće, uzašašće itd.). Ovim se odjeljivanjem jednog liturgijskog slavlja vazmenog otajstva nije željelo umanjiti vrijednost vazmenog bdjenja koje po sebi slavi to isto i čitavo vazmeno otajstvo. Strukturiranje i razvoj liturgije raširio je slavljenje vazmenog otajstva na tri dana, razumijevajući ih kao

¹² Usp. *Epistula Apostolorum*, 15, u: Carl SHMIDT, *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Altchristlichen Literatur*, 43, Leipzig 1919, str. 53-57. Vidi također: Raniero CANTALAMESSA, *La Pasqua nella Chiesa antica*, Società Editrice Internazionale, Torino, 1978, br. 14, str. 31; Adolf ADAM, *Uvod u katoličku liturgiju*, Zadar, 1993., 289; Usp. Zvonko PAŽIN, *Liturgijsko vrijeme i prostor. Nacrt predavanja*, Đakovo, 2014., 12.

¹³ Usp. EUZEBIJE CEZAREJSKI, Crkvena povijest (prir. M. Mandac), 5, 23-25, u: *Služba Božja*, Split, 2004., 486-491. Za datum slavljenja Vazma usp. osobito: Mario RIGHETTI, *Storia liturgica*, 2, 245-250. Usp. također: Adolf ADAM, *Slaviti crkvenu godinu*, 49-50. Međutim, budući da je 14. nisana mogao pasti i prije proljetne ravnodnevica, kršćani su onda čekali nedjelju iza 14. nisana, nakon što bi nastupila proljetna ravnodnevica.

¹⁴ Za računanje vremena bila je zadužena Aleksandrijska crkva. Međutim, poteškoća je bila u tome što Nicejski sabor nije rekao kad je točno proljetna ravnodnevica. Naime, po aleksandrijskom je računanju to bio 21. ožujka, a prema rimskom 18. ožujka. Već se 326. dogodilo da Aleksandrija i Rim nisu slavile Uskrs istoga dana. Tek sredinom 5. st. papa Leon je prihvatio aleksandrijsko računanje, a konačno pravilo računanja Uskrsa (prema ciklusu od 19 godina) uveo je Dionizije Mali 526. Usp. Mario RIGHETTI, *Storia liturgica*, 2, 248. Usp. također Zvonko PAŽIN, *Liturgijsko vrijeme i prostor*, 12-13.

trodnevlje (*triduum*), a ipak čuvajući njihovo unutarnje jedinstvo i stavljajući naglasak na obrednu *kronoliturgiju* otajstva Kristove Pashe, a ne na puku kronologiju posljednjih događaja Isusova zemaljskog života.¹⁵

Dakle, za jeruzalemske je kršćane bilo posve razumljivo da se na Veliki petak skupe oko mjesta gdje je Isus bio razapet, na uskršno jutro oko Kristova groba itd.¹⁶ Upravo ujedinjujući obrednu kronografiju i topografiju jeruzalemski su kršćani, proširujući liturgiju vazmenoga bdjenja, najprije počeli slaviti spomen Kristove muke.¹⁷

1.2. Prva svjedočanstva o liturgijskom slavljenju Velikog petka

Na tragu rečenoga možemo zaključiti da se liturgija Velikog petka postepeno razvija tek od 4. st., i to pod osobitim utjecajem jeruzalemske liturgije.¹⁸ Od samih početaka Veliki petak je dan kada se ne slavi euharistija. To je jednodušna praksa na Istoku i na Zapadu. U Španjolskoj su neki početkom 7. st. toga dana čak zaključavali crkve, što se kao pretjerivanje dokinulo.¹⁹ „Budući da je na današnji dan sam Spasitelj prinio krvnu žrtvu križa, ne prinosi se ova žrtva nekrvnim načinom sve dotle, dok se ne bude slavilo slavno Uskrsnuće Isusovo. Papa Inocent I. (416.) piše eugubijskom biskupu Decenciju, da se u ova dva dana (Veliki petak i subota) ne svetkuju svete tajne.“²⁰

Uz to, najvidljivije slavljenje Velikog petka u ranoj Crkvi bilo je u postu i žalovanju. Žalobni se post toliko ukorijenio u svijest vjernika, da se taj običaj na Zapadu proširio na sve petke i subote u godini. Post je bio strog (četrdeset sati bez vode i hrane). Bolesnicima i slabima bili su dopušteni kruh i voda. Ipak, taj post nije bio korizmeni, tj. pokornički, već vazmeni, jer govori o življenju prelaska iz muke u uskrsnuće.²¹ Najstarija svjedočanstva za post na Veliki petak i Veliku subotu sežu do u 2. st. Svjedočanstvo pronalazimo u apokrifnom spisu *Hebrejsko evanđelje* i u spisima Ireneja Lionskog. Hipolitovo *Crkveno uređenje* svjedoči da su iznimno

¹⁵ Usp. Ante CRNČEVIĆ – Ivan ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije. Teološka polazišta za novost slavljenja i življenja vjere*, Zagreb, 2009., 355.

¹⁶ Usp. Zvonko PAŽIN, *Liturgijsko vrijeme i prostor*, 23.

¹⁷ Usp. Ante CRNČEVIĆ – Ivan ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 359.

¹⁸ Usp. Adolf ADAM, *Uvod u katoličku liturgiju*, 290.

¹⁹ Usp. Mario RIGHETTI, *Storia liturgica*, 2, 219.

²⁰ Dragutin KNIEWALD, *Liturgika*, Zagreb, 1937., 165. Također vidi: Matteo MONFRINOTTI (prir.), *La Decretale di Papa Innocenzo I. al Vescovo di Gubbio Decenzio*, Roma, 2017. Tekst je dostupan na: http://www.liturgia.it/decenzo_lettera.pdf (pristupljeno 10. 11. 2020.)

²¹ Usp. Ivan ŠAŠKO, *Liturgijski simbolički govor*, 366.

bolesnici i trudnice smjeli uzimati kruh i vodu. I papa Inocent I. spominje da su već apostoli na taj *biduum* obdržavali post žalosti.²²

Među najstarijim svjedočanstvima o slavljenju Velikog petka u Jeruzalemu ističu se spisi *Putopis* redovnice i hodočasnice Egerije.

Hodočasnica Egerija, redovnica iz Galicije u Španjolskoj ili južne Francuske, opisala je svoje putovanje na Bliski istok (između 381. i 384.) u djelu *Putopis* te ostavila detaljan prikaz slavlja Velikog petka u Jeruzalemu. Naime, to je bio dan „putujuće molitve“. U četvrtak navečer vjernici bi se sastajali u dvorani posljednje večere, zatim u Maslinskom vrtu i tako bi cijelu noć proveli pjevajući himne i čitajući svetopisamska čitanja. Nakon toga, biskup, svećenici i ostali vjernici išli su u sâm grad Jeruzalem:

„Pošto se, dakle, dođe u Getsemani, najprije se kaže prilagođena molitva. Zatim se rekne himan, a onda čita onaj ulomak iz evanđelja gdje je Gospodin uhićen.²³ Kada se pročita taj ulomak, nastane toliki krik, mrmorenje i plač svega naroda da se možda uzdisanje cijeloga puka čuje pa sve do grada. Već se od toga časa ide pješice s himnima u grad. Na vrata se stigne u onaj sat kada čovjek nekako počinje čovjeka raspoznavati. Zatim kroz sredinu grada: sve i svi do jednoga, stari i mladi, bogati, siromašni, svi su ondje. Posebice toga dana nitko ne napušta Bdjenje do jutra. Tako se biskup prati od Getsemanija do vrata i otuda kroz čitav grad do Križa.“²⁴

Dakle, u petak prije podne, nakon kraćeg odmora, puk bi se sabrao kod dvorane posljednje večere (gdje se častio stup bičevanja) i zatim išao do Golgote. Tamo bi biskup izložio relikviju (moći) svetoga Križa, a vjernici su se klanjali i ljubili Križ. U svakoj od tih postaja bi se čitali odgovarajući odlomci iz Biblije i pjevali psalmi. Tom prilikom biskup se također obraćao narodu: „Hrabri ih da stoga što su se cijele noći trudili jer će se istoga dana još truditi ne smalakšu već imaju nadu u Boga koji će im trud naplatiti većom nagradom.“²⁵ Egerija dalje zapisuje kako je izgledalo donošenje i ljubljenje relikvija Križa:

„Biskup sjedne na stolicu, a pred njega se stavi stol prekriven platnom. Okolo stola stoje đakoni. Donosi se srebrna pozlaćena škrinja u kojoj je sveto drvo Križa. Otvori se, iznese, stavi na stol

²² Usp. Adolf ADAM, *Slaviti crkvenu godinu*, 59.

²³ Usp. Mt 26, 47-56.

²⁴ EGERIJA, *Putopis*, Makarska, 1999., 221-222.

²⁵ EGERIJA, *Putopis*, 222.

i drvo Križa i naslov.²⁶ Kada se položi na stol, biskup, sjedeći, svojim rukama pritisne krajeve Svetoga drveta, a đakoni što okolo stoje čuvaju. To se zato čuva jer je običaj da sav puk, vjernici i katekumeni, jedan po jedan dođu, nagnu se na stol, poljube Sveto drvo i prođu. Budući da je, veli se, ne znam kada netko zagrizao i ukrao od Svetoga križa, stoga se sada đakoni koji su okolo čuvaju tako da se onaj tko pristupa ne usudi opet onako postupiti.“²⁷

Svatko od prisutnih vjernika dotaknuo bi Križ i natpis čelom i potom očima te poljubio Križ bez dodirivanja. Uz to, ljubili su i Salomonov prsten i rog iz kojega su se pomazivali židovski kraljevi.²⁸

„Kada pak nastupi šest čas, ide se pred Križ bilo da je kiša ili žega. To je, naime, mjesto pod vedrim nebom. Ono je nešto kao veoma veliko i iznimno lijepo dvorište. Nalazi se između Križa i Crkve uskrsnuća. Tu se, prema tome, skupi sav narod tako da se više ne da ni otvoriti.“²⁹

Potom se pred Križem stavi stolica za biskupa, a od šestoga do devetoga sata čitala su se čitanja. Najprije su se čitali psalmi u kojima se naznačuje muka. Potom su se čitali ulomci iz poslanica sv. Pavla, drugih poslanica te iz *Djela apostolskih* gdje god se govorilo o Gospodnjoj mucu. Potom su se čitali svi proročki tekstovi i evanđeoski ulomci u kojima se govori o mucu. Između čitanja molili su se himni i druge molitve.³⁰ Egerija o tome svjedoči:

„Kod svakoga je pak čitanja i molitve toliko ganuće i uzdisanje svega naroda da je izvanredno. Nema, naime, ni stara ni mlada tko toga dana ona tri sata toliko ne plače da se ne može ni zamisliti što je sve Gospodin za nas pretrpio. Poslije toga kada upravo započne deveti sat stane se čitati ono mjesto iz *Evanđelja po Ivanu* gdje je predao duh. Kada se to pročita, slijedi molitva i otpust.“³¹

Poslije otpusta, svi bi se okupljali u tzv. Velikoj crkvi (*Martyrium*) i obavljali ono što je običaj toga tjedna činiti do večeri. Uvečer bi odlazili u tzv. Crkvu uskrsnuća. „Kada se tu dođe čita se onaj ulomak iz evanđelja gdje Josip od Pilata traži Gospodnje tijelo i polaže ga u novi

²⁶ Kod razapinjanja Rimljani su nad glavom raspetoga naznačivali razlog zašto je dotični osuđen na smrt na križu (*titulus*).

²⁷ EGERIJA, *Putopis*, 223.

²⁸ Usp. *Isto*, 224.

²⁹ *Isto*.

³⁰ Usp. *Isto*, 224-225.

³¹ *Isto*, 225.

grob. Kada se to pročita, slijedi molitva, blagoslove katekumeni pa narod i dade otpust.³² Iako bdjenje toga dana nije obavezno, mnogi su vjernici cijelu noć bdjeli. „Ondje se cijele noći do jutra govore himni i antifone. Ipak bdije veoma veliko mnoštvo: jedni od večeri, drugi od ponoći – kako tko može.“³³

Dakle, osnovni dijelovi bogoslužja Velikog petka, prema Egerijinim spisima, bili su: služba riječi (s obveznim čitanjem evanđeoskog opisa Kristove muke i smrti) te čašćenje (relikvija) svetoga Križa. O relikviji svetoga Križa govori i Ćiril Jeruzalemski (313.-386.). Naime, on tvrdi da je Isus Krist stvarno razapet za ljudske grijehе. Ako bi to tko htio zanijekati, dovoljno ga je uputiti na samu Golgotu gdje se okupljaju kršćani upravo radi onoga koji je tamo bio razapet. Ćiril Jeruzalemski svjedoči da se upravo od toga križa na kojem je Krist raspet nalaze komadići po cijelom naseljenom svijetu.³⁴ Doslovno, veli da je sveto drvo križa sve do danas vidljivo među ljudima širom svijeta te da je ispunilo svu zemlju po onima koji s vjerom uzimaju od njega jedan komadićak.³⁵

1.3. Najstarija struktura rimskoga bogoslužja Velikog petka

1.3.1. Ordines Romani

Uz sakramentare koji sadrže molitve te uz antifonare koji sadrže pjevane dijelove nekog liturgijskog slavlja, pokazala se potreba za knjigom u kojoj će biti opisani sami obredi. Te su knjige nazvane *Ordines*, a najpoznatija je zbirka *Ordines Romani* koja dijelom donosi i obrede iz 7. st.³⁶ Upravo u ovoj zbirci nalazimo najstariji opis bogoslužja Velikoga petka u Rimu.³⁷ Struktura obreda Velikog petka u drugoj polovici 8. st. prema *Ordines Romani* bila je slijedeća:

- Bogoslužje započinje o devetoj uri.
- Relikvije križa se svečano unose i postavljaju na oltar.
- *Prostratio* celebranta i klera u šutnji.

³² *Isto*, 225-226.

³³ *Isto*, 226.

³⁴ *Catechesis* IV, 10 (= PG 33,468B-470A). Citirano prema: CIRILLO DI GERUSALEMME, *Le catechesi* (prir. E. BARBISAN), Edizioni Paoline, Alba, 1977., 92.

³⁵ *Catechesis* X, 19 (= PG 33,685B-687A); XIII,4 (= PG 33, 775B-778A). Citirano prema: *Isto*, 197, 251-252.

³⁶ Usp. Adrien NOCENT, *Storia dei libri liturgici romani*, u: S. MARSILI (ur.), *Anámnesis 2, La liturgia, panorama storico generale*, str. 147-183, ovdje: 163-165.

³⁷ Usp. OR III, *Ordo* XVI. br. 32-37, str. 151-152.; Usp. OR III, *Ordo* XVII. br. 93-97, str. 188-189; OR III, *Ordo* XXIII, br. 9-22, str. 270-272.

- Papa i asistencija i poslije njih ljube relikviju svetoga križa na oltaru, a ženama se iznosi da ga poljube.
- Prvo čitanje: *In tribulatione sua* (Hoš 6,1-6)
- Tractus: *Domine audivi* (Hab 3,2-3)
- Drugo čitanje: Iz knjige Ponovljenog zakona.³⁸
- Tractus *Qui habitat*³⁹ (Ps 91).⁴⁰
- Evanđelje *Passio Domini Nostri Iesu Christi secundum Iohannem*
- *Orationes solemnes*
- Molitva Gospodnja i pričest vjernika (papa i asistencija se ne pričešćuju).⁴¹

1.3.2. Gelazijev sakramentar

Rukopis ove knjige iz 750. prijepis je starijeg dokumenta i u svakom slučaju donosi liturgijske tekstove i iz ranijih razdoblja.⁴² Ovaj sakramentar, u analogiji sa Redom mise, uvodi u obred Velikog petka dvije molitve koje su prethodile čitanjima.⁴³ Liturgija je započinjala o devetoj uri.

- *Prostratio* celebranta i njegovih služitelja moleći u šutnji
- Prva molitva: *Deus, a quo et Iudas.*
- Prvo čitanje.⁴⁴
- Responzorij.⁴⁵
- Druga molitva: *Deus, qui peccati veteris hereditaria morte.*
- Drugo čitanje.⁴⁶
- Responzorij.⁴⁷
- Evanđelje: *Passio Domini.*⁴⁸

³⁸ *Comes iz Würzburga* i kasniji tekstovi navode čitanje iz Knjige izlaska: *Dixit Dominus ad Moysen et Aaron* (Izl 12,1-11). Usp. Comes de Würzburg, LXXXVIII, u: *Revue Bénédictine*, 27 (1910), str. 54.

³⁹ Kasnije knjige navode *Eripe me, Domine* (Ps 140).

⁴⁰ Numeracija psalama slijedi važeću numeraciju, kako je donosi i Nova vulgata.

⁴¹ „Attamen apostolicus ibi non communicat nec diaconi. Qui vero communicare voluerit, communicat de capsis de sacrificio quod V feria servatum est. Et qui noluerit ibi communicare, vadit per alias aecclesias Romae seu per titulos et communicat.“ OR III, *Ordo XXIII*, br. 22, str. 272.

⁴² Usp. Adrien NOCENT, *Storia dei libri liturgici romani*, 150-151.

⁴³ Usp. GeV, br. 395-418.

⁴⁴ Prema Kodeksu iz Würzburga, bilo je to čitanje: *Haec dicit Dominus* (Hoš 6, 1-6).

⁴⁵ Prema Kodeksu iz Würzburga, bilo je to: *Domine, audivi auditum* (Hab 3).

⁴⁶ Prema Kodeksu iz Würzburga, bilo je to čitanje: *In diebus illis: Dixit Dominus* (Izl 12, 1-11)

⁴⁷ Prema Kodeksu iz Würzburga, bilo je to: *Eripe me, Domine...* (Ps 140, 2-10).

⁴⁸ Prema drevnoj tradiciji bila je to Muka po Ivanu.

- *Orationes solemnes*
- Tijelo i Krv se donese na oltar.
- Svećenik poljubi križ.
- *Molitva Gospodnja*
- Ljubljenje križa
- Pričest.⁴⁹

1.3.3. Rimsko-germanski pontifikal

Pontifikal je liturgijska knjiga pridržana biskupu koja sadržava opis bogoslužja i molitvene tekstove, tako da na neki način objedinjuje ono što sadrži neki sakramentar i *Ordines*.⁵⁰ Prvi u nizu pontifikala je upravo *Rimsko-germanski pontifikal* koji je nastao u Mainzu oko 950. u opatiji sv. Albana. Prvi puta je objavljen 1568., a najnovije izdanje priređuju *Vogel-Elze* 1963.-1972. Pontifikal molitve uzima ponajviše iz *Gelazijeva sakramentara*, a obrede preuzima uglavnom iz *Ordines Romani*.⁵¹

Za Veliki petak ovaj pontifikal prvo donosi noćnu službu časova, a zatim obrede samog Velikog petka.⁵² Na samom početku naglašava se da se na Veliki petak i na Veliku subotu sve do vazmenoga bdjenja ne pjeva misa.⁵³ Bogoslužje velikoga petka započinje o petoj uri (*hora quinta*). Pontifikal naglašava da nakon ove papinske službe svećenici u svojim crkvama slave službu Velikoga petka o devetoj uri. Zanimljiva je napomena da klerici u ovoj službi ne smiju biti bos.

- Biskup s pratnjom dolazi do oltara. Ništa se ne pjeva.
- Svi se prostru pred oltarom.
- Poljubac oltaru.
- Svi odlaze do *sedesa*.
- Na oltar koji je bio gol, stavlja se mali komad platna.
- Napomena da se za čitanje evanđelja u procesiji ne nose ni svijeće ni kadionica.
- Čitanje iz Knjige proroka Hošee (Hoš 6, 1-6).

⁴⁹ Identičan red nalazimo i u Gel br. 647-679, dok Grgurov sakramentar donosi samo sveopću molitvu. Usp. GrH br. 338-355.

⁵⁰ Naravno, ono što je u pontifikalima određeno za bogoslužje Velikoga petka vrijedilo je kasnije i za svećenike koji su tu isto bogoslužje slavili.

⁵¹ Usp. Adrien NOCENT, *Storia dei libri liturgici romani*, 166-167.

⁵² Usp. PRG, II., *Ordo XCIX*, br. 303-335, str. 85-93.

⁵³ Međutim, nekoliko redaka kasnije stoji da se klerici pripravlja *ad missam*, što vjerojatno znači da se pripravlja kao što je uobičajeno za misu.

- Pjesan *Domine, audi* (Hab 3,2-3).
- Nakon *Oremus* i *Flectamus genua* molitva *Deus, a quo et Iudas*.
- Čitanje iz Knjige izlaska (Izl 12, 1-11).
- Tractus: *Qui habitat* (Ps 91) i *Erripe me, Domine* (Ps 140).
- Muka po Ivanu (bez ikakva pozdrava)
- Na riječi „Razdijeliše među se haljine moje“ oltar se ponovno ogoljuje u hitnji.
- Biskup ispred oltara govori sveopću molitvu.
- Svećenici odlaze u svoje crkve slaviti isto bogoslužje Velikoga petka.
- U vrijeme Večernje poslije molitve ispred oltara se stavlja se križ kojeg pridržavaju dvojica akolita. Pjevaju se redci: '*Agios, Popule meus, Quia eduxi, 'Agios 'o Theos*
- *Evo drvo križa*.
- Psalam *Beati immaculati* (Ps 119).
- Papa pred križem čini tri poklecanja i zatim ga poljubi. Nakon njega pristupaju biskupi, prezbiteri i đakoni, redom, a onda ostali vjernici.
- Molitva pri prvom poklecanju *Domine Iesu Christe, Deus verus de Deo vero*.
- Molitva pri drugom poklecanju *Deus qui Moysi famulo*.
- Molitva pri trećem poklecanju *Domine Iesu Christe, qui nos per cruci passionem*.
- Za vrijeme klanjanja križu pjeva se *Ecce lignum crucis* sa psalmom *Beati immaculati* (Ps 119), zatim antifona *Crucem tuam adoramus, Domine* sa psalmom *Deus misereatur nostis* (Ps 67), antifona *Dum fabricator mundi*, redak *O admirabile pretium*, te cijeli *Pangue lingua*.
- Donose se posvećene hostije i kalež s neposvećenim vinom.
- Posude se stave ne ogoljeni oltar.
- *Spasonosnim zapovijedima potaknuti*.
- *Izbavi nas, Gospodine...*
- Nema znaka mira.
- Posvećena se hostija stavlja u kalež s neposvećenim vinom.
- Pričest u tišini.

1.3.4. Rimski pontifikal XII. stoljeća⁵⁴

Ovaj pontifikal, nastao u Rimu na osnovu Rimsko-germanskog pontifikala, nastoji izbaciti neke obrede koji su izgledali suviše germanski, dok druge obrede pojednostavljuje te smanjuje broj molitava tako da nema dubleta.⁵⁵

- O šestoj uri saberu se svi u lateranskoj bazilici i bosu krenu prema bazilici Svetog jeruzalemskog križa pjevajući psalme.
- Mlađi kardinal prezbiter nosi kutiju s posvećenim hostijama.
- Stigavši u baziliku, operu noge, obuju se, odjenu i krenu k oltaru pjevajući psalme i klečeći kažu molitvu.
- Na oltar koji je bio gol, stavlja se mali komad platna.
- Poljubac oltaru. Biskup (ili prezbiter) od do *sedesa*.
- Čitanje Hoš 6, 1-6 (bez čitanja naslova).
- Pjesan *Domine adiuvi* (Hab 3,2-3).
- Nakon *Oremus* i *Flectamus genua* molitva *Deus, a quo et Iudas*.
- Čitanje iz Knjige izlaska (Izl 12, 1-11).
- Tractus: *Qui habitat* (Ps 91) i *Erripe me, Domine* (Ps 140).
- Muka po Ivanu (bez pozdrava, svijeća i kadionice)
- Na riječi „Razdijeliše među se haljine moje“ oltar se ponovno ogoljuje u hitnji.
- Sveopća molitva s napomenom da se u molitvi za Židove ne prigibaju koljena.
- Pred oltar se postavlja zastrti križ.
- Papa bos pristupa križu i tri puta se prostire i poljubi ga a tako kasnije i ostali službenici.
- Tri puta se pjeva *Evo drvo križa – Dođite, poklonimo se* otkrivajući križ malo po malo.
- Dok se klanjaju križ pjevaju se antifone *'Agius; Popule meus; Quia eduxi; Crucem tuam adoramus, Domine; Popule meus; Pange, lingua; Crux fidelis*.
- Nakon poklona križu na oltar se stavlja platno, zatim tjelesnik i na nj posuda s posvećenim hostijama i kalež s neposvećenim vinom.
- Molitva *In spiritus humilitati*, zatim *Spasonosnim zapovijedima* i Očenaš s embolizmom *Izbavi nas, Gospodine*.
- Nema *Pax Domini* niti se daje poljubac mira.
- U tišini se pričešćuju *oni koji žele*.

⁵⁴ Usp. PR XII, *Ordo XXXI*, br. 1-12, str. 234-237.

⁵⁵ Usp. Adrien NOCENT, *Storia dei libri liturgici romani*, 167.

1.3.5. Pontifikal Rimske kurije XIII. stoljeća⁵⁶

Ovaj su pontifikal priredili ceremonijari lateranske bazilike u vremenu Inocenta III. (1198.-1216.), s time da je jedna redakcija nastala i prije ovoga pape. Namijenjen je ne samo za papu, nego za sve biskupske ceremonije na području današnje Italije.⁵⁷

- O šestoj uri saberu se svi u lateranskoj bazilici ili u nekoj drugoj i izmole šesti čas.
- Svi bosi krenu prema bazilici Svetog jeruzalemskog križa pjevajući psalme.
- Mlađi kardinal prezbiter nosi kutiju s posvećenim hostijama.
- U baziliku ulaze bez pjevanja i prostru se nasred crkve.
- Svećenik posvećene hostije odnese u sakristiju, nakon što se papa pripravi i pokloni, odnese ih u kapelicu.
- Papa skine misnicu i palij i sjedne, dok mu službenici operu noge i obuju ga.
- Molitva devetog časa.
- Papa ponovno odjene misnicu i palij te u procesiji (eventualno s Presvetim) pristupi k oltaru.
- Svi se prostru ispred oltara (na prostirkama).
- Oltar se prekrije jednim platnom.
- Nakon molitve papa poljubi oltar.
- Subđakon čita odlomak Hoš 6,1-6 (bez čitanja naslova)
- Traktus *Domine adiuvi*.
- *Oremus, Deus, a quo et Iudas* (uz đakonove pozive *Flectamus genua* i *Levate*.)
- Čitanje iz Knjige izlaska (Izl 12, 1-11).
- Tractus: *Erripe me, Domine*.
- Muka po Ivanu (bez pozdrava)
- Prema kodeksu γ nakon riječi *Post haec autem rogavit Pilatum* papa stavi tamjan u kadionicu, upale se dvije svijeće koje se ugase na koncu, a papi se odnese evanđelistar da ga poljubi.
- Sveopća molitva.
- Papa bez misnice i palija ogrnut plaštem pokloni se križu, uzme ga u ruke pjevajući *Evo drvo križa*.
- Na oltaru se ostave svijeće i uz oltar kadionice.

⁵⁶ Usp. PR XIII, *Ordo XLIII*, 1-15, str. 464-469.

⁵⁷ Usp. Adrien NOCENT, *Storia dei libri liturgici romani*, 167-168.

- Pjevaju se himni *po ustaljenom redu*.
- Na oltar se stavi platno i korporal, donesu se posvećene hostije i kalež s neposvećenim vinom i sve to okadi riječima *Incensum istud* (koje se redovito govore u misi kod prikazanja, tj. priprave darova).
- *Molite braćo da moja žrtva bude ugodna...* (prema kodeksu γ).
- *Spasonosnim zapovijedima, Oče naš, embolizam*.
- Uobičajena molitve celebranta prije pričesti *Domine Iesu Christe* i poslije pričesti *Quod ore sumpsimus*
- Na koncu se papa izuva i moli Večernju bez pjevanja (prema kodeksu γ).

1.3.6. Pontifikal Vilima Duranda (konac XIII. st.)⁵⁸

U vrijeme avinjonskog sužanjstva, to jest dok su pape boravile u Avignonu, biskup Vilim Durand sastavio je pontifikal za svoju biskupiju u Mende-u.⁵⁹ On je radikalno izbacio iz pontifikala sve obrede koje može slaviti običan svećenik. Građa je skladno raspoređena pa je ovaj pontifikal u svoje vrijeme bio prihvaćen u cijeloj Crkvi.

- O šestoj uri papa s klericima ulazi u crkvu, prostre se i moli sedam pokorničkih psalama s molitvama *Respice, Domine super hanc familiam tuam*.
- Moli se Treći, Šesti i Deveti čas.
- Papa bos ulazi u crkvu bez svećane procesije, bez svijeća i kadionice. Nosi se samo evanđelistar. Papa može izuven samo kada se čita muka.
- Bez *Ispovijedam se* poljubi oltar i tiho kaže molitvu *Deus qui peccati veteris*.
- Čita se Hoš 6,1-6 (bez čitanja naslova)
- Svećenici tiho pjevaju *Domine adiuvi* (Hab 3,2-3) s vlastitim redcima.
- *Oremus* i molitvu *Deus, a quo et Iudas* (uz đakonove pozive *Flectamus genua* i *Levate*.)
- Drugo čitanje bez naslova (vjerojatno Izl 12, 1-11).
- Tractus: *Eripe me, Domine* (Ps 140) sa svojim redcima.
- *Sermo ad populum*.
- Đakon bez svijeća i kadionice, na ogoljenom ambonu i bez pozdrava čita *Passio domni nostri Iesu Christi secundum Iohannem*.

⁵⁸ Usp. PR VD, liber III, *Ordo* III, br. 1-30, str. 582-587.

⁵⁹ Iako se njegovo ime u pontifikalu izrijeком ne spominje, povjesničari su sigurni u njegovo autorstvo. Usp. Adrien NOCENT, *Storia dei libri liturgici romani*, 168.

- Na oltar se stavljaju dva platna, jedno na lijevu a drugo na desnu stranu. Na riječi *Razdijeliše među se haljine moje*, dva klerika uzmu ta dva platna.
- Sveopća molitva.
- Papa skine misnicu, odlazi na desnu stranu oltara i uzima u ruke zastrti križ, malo ga otkrije i kaže *Evo drvo križa*. Na *Dodite, poklonimo se* svi pokleknju.
- To se ponovi na lijevoj strani oltara i na sredini oltara.
- Križ se postavi na svoje mjesto. Papa prilaze križu tri puta pokleknuvši prije nego ga poljubi a nakon toga svi ostali.
- Papa odlazi u sakristiju, obuva se i odijeva misnicu.
- Ako želi može govoriti psalme 88; 43; 64; 2; 109; 24; 69; 57; 41 i na koncu Oče naš
- Molitva *Respice, quaesumus, Domine*.
- Nakon toga se kler i puk klanjaju križu i ljube ga dok se pjevaju Prijekori *Puče moj* i slično. Na koncu redak *Parasti crucem sanctam tuam*.
- Pjeva se *'Agius i Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis*
- Na koncu klanjanja križ se postavi ispred oltara,
- Na oltar se stavi platno i tjelesnik.
- Svećenik bosih nogu s drugim svećenicima s upaljenim svijećama kovčežić s Tijelom Gospodinovim.
- Papa opere ruke i postavi Tijelo Kristovo na pliticu do kalež s neposvećenim vinom i vodom. Ne kaže *Hoc corpus quod pro vobis*, itd., ne kadi oltar ne kaže *Orate, fratres* niti *Obsecro vos, fratres*, niti *In spiritu humilitatis*, nego kaže *Preceptis salutaribus moniti, Pater noster, itd.*
- Embolizam *Libera nos, Domine*.
- Ne kaže se *Pax Domini, Agnus Dei*, ne daje se poljubac mira niti se govori popričesna molitva (*quod audiri possit dicitur*).
- Biskup prelomi hostiju, jedan dio stavi u kalež ne govoreći ništa.
- Biskup kaže uobičajene molitve prije pričesti, ali ne i molitvu *Domine Iesu Christe, filii Dei vivi*, jer se ona govori samo nad posvećenim vinom, tj. nad Krvlju.
- Biskup se pričesti hostijom umočenom u vino pomiješano s vodom, opere prste i govori uobičajenu molitvu: *Quod ore sumpsimus, itd., Placeat tibi sancta Trinitas*.
- Nakon što biskup ode u sakristiju moli se Večernja.
- Nakon toga križ se odloži, a oltar se ogoli.

1.3.7. Missale secundum consuetudinem Romanae curie (1474.)⁶⁰

Već koncem 10. stoljeća počeli su se pojavljivati sakramentari koji su uz molitve u sebi sadržavali još čitanja i antifone. Naime, liturgija je u to vrijeme postala uglavnom stvar klera, jer vjernici nisu u njoj sudjelovali već i zbog toga što se ona slavila na njima nerazumljivom latinskom jeziku. Nadalje, liturgija se sve više slavila izvan velikih središta, tako da svećenik uza se nije imao druge klerike koji bi pjevali antifone ili čitali čitanja. Tako su se razvile tzv. privatne mise, gdje bi svećenik sve sam molio. U tome su se kontekstu misali pokazali veoma korisnima, jer je u jednome svesku bilo sve što je trebalo za misu, dok su prije bili potrebni sakramentari, antifonari i lekcionari. Stoga su se misali u počecima nazivali *Missale plenarium*. Nastali su uglavnom na osnovu Grgurovog sakramentara i *Supplementuma* nastalog u Galiji. Najpoznatiji među njima, već iz zbog toga što je bio tiskan, pa se lako širio, pogotovo preko franjevac, bio je upravo *Missale secundum consuetudinem Romanae curie* (1474.).⁶¹

- O šestoj uri braća se saberu u crkvi. Izvole deveti čas
- Svećenik s poslužiteljima obučen kao za misu bez svijeća i tamjana dolazi pred oltar gdje se prostire u šutnji moleći.
- Akoliti prekriju oltar samo jednim platnom.
- Svećenik poljubi oltar i odlazi na svoje mjesto, a subđakon započinje čitanje izostavljajući naslov.
- Prvo čitanje: Hoš 6, 1-6
- Tractus: *Domine, audivi* (Hab 3,2-3).
- Završivši *tractus*, svećenik govori *Oremus* i molitvu *Deus, a quo et Iudas*, uz đakonove pozive *Flectamus genua* i *Levate*.
- *Drugo čitanje*: Izl 12, 1-11. Također se izostavlja naslov.
- Tractus: *Eripe me, Domine; Qui cogitaverunt; Ne tradas me* (Ps 140).
- *Passio domini nostri ihesu christi Secundum Iohannem* (čita se s golog ambona). U tekstu su naznačene tri uloge: svećenik, čitač i ostali.
- *Orationes solemnes* s pozivima *Oremus; Flectamus genua; Levate* (osim u molitvi za Židove). U molitvi za pogane na koncu se ne kaže *Amen*.

⁶⁰ Robert LIPPE (prir.), *Missale Romanum Mediolani 1474. (Ordo Missalis secundum consuetudinem Romanae curie)*, London 1899., 161-174. Ovaj je misal je bio predloškom misala tiskana glagoljicom kao prva poznata tiskana knjiga na hrvatskom već 1483. pod naslovom *Misal po zakonu rimskoga dvora*.

⁶¹ Usp. Adrien NOCENT, *Storia dei libri liturgici romani*, 168-169.

- Svećenik odlaže misnicu te slijedi otkrivanje križa uz pjevanje antifone *Ecce lignum crucis*: na desnoj strani oltara. Nakon toga pjeva *Ecce lignum crucis* na lijevoj strani oltara, zatim na sredini oltara sve više otkrivajući križ. Svaki puta svi se prostru.
- Svećenik postavi križ na pripravljeno mjesto, izuje se, tri puta poklekne pred križem i poljubi ga.
- Nakon toga i ostali na takav način časte križ, a za to se vrijeme pjeva *Popule meus*, odnosno *Agyos*. Potom se pjeva antifona *Crucem tuam* s pripadajućim psalmom. Potom se pjeva himna *Crux fidelis* s tekstom sekvence *Pange lingua*.
- Dok se pjevaju himni svećenik stavi na prikladnu mjestu Tijelo Kristovo od jučerašnjeg bogoslužja položi na patenu i tjelesnik i pokrije.
- Kada završi klanjanje puka sakristan postavi križ na uobičajeno mjesto na oltaru i upali svijeće.
- Izostavivši uobičajeno *Ispovijedam se* svećenik s poslužiteljima dođe do oltara.
- Đakon pripravi kalež s čistim vinom i stavi uz Tijelo Kristovo.
- Procesija ide prema oltaru s kadionicom i svijećama i s vodom koju nosi subđakon. Iza njih slijedi đakon koji nosi kalež s Tijelom Kristovim. Kada dođe do oltara, kalež preda subđakonu, a pliticu s Tijelom Kristovim preda svećeniku ništa ne govoreći.
- Svećenik ulije vode u kalež s vinom.
- Kađenje darova i oltara kao obično: *Incensum istud*.
- Nakon to opere ruke svećenik moli *In spiritu humilitatis*.
- *Orate pro me, fratres*.
- *Preceptis salutaribus moniti*.
- Molitva Gospodnja.
- Embolizam *Libera nos, quaesumus, Domine*.
- Svećenik prelomi hostiju na tri dijela kao obično.
- Izostavlja se *Agnus Dei* i cjelov mira.
- Svećenik prije pričesti govori *Domine Iesu Christe*.
- Svećenik ispije iz kaleža vino s komadićem hostije ne govoreći molitve koje obično govori prije pričesti iz kaleža.
- Nakon što opere ruke svećenik kaže *Quod ore sumpsimus*.
- Ne spominje se izrijekom pričest vjernika.
- Nakon što ode s poslužiteljima u sakristiju svećenik izmoli Večernju bez pjevanja.
- Nakon toga se oltar ogoli, a križ postavi na svoje mjesto.

1.4. Papinska liturgija Velikog petka u Rimu

Od samih početaka – uz nedjelju – srijeda i petak su bili također liturgijski dani, jer su vjernici post u ove dane htjeli zaključiti upravo euharistijom kao najizvrsnijom hranom. Tek su kasnije uvedene mise tijekom cijeloga tjedna. Dakle, budući da je petak ionako bio liturgijski dan, u Rimu se na Veliki petak veoma rano počelo slaviti posebno bogoslužje muke Isusove.⁶²

Kao što smo vidjeli, najstariji opisi rimskog bogoslužja Velikog petka potječe iz druge polovice 8. st.⁶³ Papa oko osme ure, bosonog silazi iz lateranskog patrijarhata te u procesiji (tzv.

procesija *A pie scalzi*) zajedno s poslužiteljima ide prema bazilici Svetoga Križa pjevajući Psalam 119 s antifonom *Ecce lignum Crucis* te noseći u ruci kadionicu koja se dimi (aluzija na istočni obred). Iza njega (*post dorsum Domni apostolici*) jedan đakon nosi relikviju svetog križa (*lignum pretiosae Crucis in capsula...intus cavam habens confectionem ex balsamo satis bene olente*). To je vjerojatno bila relikvija križa pape Simaha, kasnije nestala i ponovno pronađena za vrijeme pape Sergija. Ušavši u crkvu, koja je sva u mraku, te položivši relikviju na oltar, rimski prvosvećenik otkriva križ, prostire se pred njim te ga štuje, ustaje i ljubi ga. Tako čine svi klerici, narod i žene, kojima subđakon daje jedan križ na mjestu koje je za njih određeno. Potom slijede čitanja, dva responzorijalna psalma bez molitvi, te pjesma o mucu Gospodnjoj. Tada papa pozdravlja narod te se u procesiji vraća u Lateransku baziliku dok se pjeva psalam *Beati immaculati*.⁶⁴ Ovaj najstariji opis klanjanja križu na Veliki petak u Rimu očito pokazuje da je obred preuzet iz istočne liturgije. Nošenje kadionice s kadom od pape u procesiji također je istočni obred, dotada nepoznat u Rimu. Zanimljivo je i to da je od 685. god., tj. od pape Ivana V. do 752., tj. do pape Zaharije, sjedilo na papinskoj stolici osam papa sve redom istočnjaka: pet Siraca i tri Grka. A to je upravo vrijeme kad se u Rimu prvi put pojavljuje ovaj obred, što također potvrđuje njegovo istočnjačko podrijetlo.⁶⁵

⁶² Usp. Zvonko PAŽIN, *Liturgijsko vrijeme i prostor*, 23.

⁶³ Usp. OR III, *Ordo XXIII*. br. 9, str. 270. O ovome svjedoči i PR XII, *Ordo XXXI*., br. 1-12, str. 234-237. O papinskoj ceremoniji usp. i ove izvore: PR XIII, *Ordo XLIII*, br. 1-19, str. 464-469.; PR VD knjiga III, *Ordo III*, br. 1-30, str. 582-587.; PRG *Ordo XCIX*, br. 303-335, str. 86-93.

⁶⁴ Usp. OR III, *Ordo XXIII*. br. 9-11, str. 270. Vidi također: Mario RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, 2., 226-227. O strukturi liturgije Velikoga petka u Rimu govori i Vladimir Zagorac: „Oko osme ure silazi papa iz lateranske palače Sv. Ivana, i to bosonog, on i ostali službenici svete Crkve, te dolaze pred oltar. I naređuje papa da se zapali svjetlo (...) dvije svijeće što ih nose dvojica klerika pred papom. I polaze iz Sv. Ivana pjevajući psalam: 'Beati immaculati', dok arhiđakon drži lijevu ruku papinu, a sam prvosvećenik u desnoj nosi kadionicu s kadom; drugi đakon nosi za papom drvo predragocjenoga križa u zlatnoj posudi ukrašenoj dragim kamenjem (...). Kad dođu k Jeruzalemu, ulaze u crkvu i đakon stavlja tu posudu gdje je križ na oltar, te je papa otvara. Zatim se baci ničice pred oltar i moli u tišini, a kad ustane, ljubi križ te odlazi i stoji kraj sjedišta. Tada na njegovu zapovijed ljube biskupi, prezbiteri, đakoni i subđakoni križ na oltaru. Zatim ga postavljaju na luk k stubištu i tamo ga ljubi ostali narod. Žene ipak tamo ne ulaze, nego ga poslije oblacionari i ostali subđakoni njima nose i one ga ljube.“ Usp. Vladimir ZAGORAC, *Krist posvetitelj vremena*, Zagreb, 1996., 126.

⁶⁵ Usp. Vladimir ZAGORAC, *Krist posvetitelj vremena*, 127.

Nadalje, taj se dan nije pričešćivao niti rimski prvosvećenik niti asistencija (*Apostolicus ibi non communicat, nec diaconi*)⁶⁶. Međutim, ukoliko je netko želio primiti pričest, mogao je to učiniti u nekoj drugoj titularnoj crkvi u Rimu i to onim kruhom koji je prethodnoga dana bio posvećen (*de capsis, de sacrificio quod quinta feria servatum est*).⁶⁷ Dakle, u isto se vrijeme u rimskim crkvama zvanim *tituli* odvijao analogan obred. Na oltar se na početku postavi križ, zatim je slijedila Služba riječi (čitalo se dva čitanja kojima su prethodile dvije molitve, a potom i Muka po Ivanu) kao i kod papinske liturgije, samo što se izostavlja obred klanjanja križu. Nakon molitve vjernih đakoni donose Tijelo i Krv Kristovu, koji su posvećeni dan prije, i postavljaju ih na oltar. Tada dolazi svećenik od sjedišta pred oltar, klanja se križu i ljubi ga. Slijedi Molitva Gospodnja s embolizmom. Tek se na kraju svi klanjaju križu i pričešćuju se.⁶⁸ Vrijedi spomenuti da su crkve istočnog, odnosno bizantskog obreda u Rimu, u skladu s vlastitom obrednom disciplinom, dijelili svetu pričest vjernicima pod obje prilike.⁶⁹

Što se tiče samog vremena održavanja obreda Velikog petka, u povijesti ima nekih razlika. Tako gelazijanska tradicija, izražena u Gelazijevu sakramentaru i njegovim srodnicima, te *Ordo XVII*, *XXXI* i *XXXII* donose početak obreda o devetoj uri dana, dok Rimski misal pak poslije devetog časa Časoslova. *Ordo XXIII*, *XXIX* i *XXXA* govori o osmoj uri, a *Ordo XXXB* o petoj uri. Na prijelazu iz 8. u 9. st. u Rimu se liturgijska služba Velikog petka razdijelila na dva sastanka: jedan prijepodnevn i drugi poslijepodnevn. Svjedočanstvo o tome imamo u *Ordo XXIV*, napisanom u 8. st. za jednu prigradsku biskupsku crkvu. Prema njemu, ujutro oko treće ure biskup presjeda Službom riječi, koja se sastoji od čitanja, psalama i molitve vjernih, a nakon toga svi šutke izlaze. Poslijepodne, čini se dosta kasno, biskup se sa svojim klerom vraća u crkvu, gdje se klanjaju križu i pričešćuju.⁷⁰ Otprilike u isto vrijeme pojavila se takva praksa i s onu stranu Alpa u Galiji, kako nas izvješćuje *Ordo XXVII*: Služba riječi vrši se u isto vrijeme kad i klanjanje križu. Zato se čini da *Ordo XXIV*, premda je prilagođen biskupskim crkvama, odražava zapravo novu praksu papinske liturgije. Stara rimska liturgija Velikog petka, tj. Služba

⁶⁶ OR III, *Ordo XXIII*, 22, str. 272.

⁶⁷ Tijekom srednjega vijeka (osobito od 10. st.), ono što je na Veliki petak u početku bio jednostavan obred pričesti, razvilo se u „misu pretposvećenih darova“ (*missa praesantificationum*) s umetkom nekih dijelova euharistijskoga slavlja, ali bez euharistijske molitve. Ta se liturgija slavila oko sata smrti Gospodnje, to znači poslije devetoga časa (oko 15 sati), no u kasnome srednjem vijeku ta se služba premjestila ujutro. U slavlju prije podne izgubljen je liturgijski smisao, te se 1955. ponovno vraća vrijeme slavlja na deveti čas. Napominjemo da je pod utjecajem srednjovjekovnog običaja rijetkog pričešćivanja vjernika došlo do toga da se na Veliki petak pričešćivao samo svećenik. Tridentski Misal iz 1570. preuzeo je liturgiju Velikog petka u tom obliku i sačuvao je kroz skoro 400 godina. Nova obnova 1955. dokinula je zabranu pričesti vjernika. O tome vidi u: Ivan ŠAŠKO, *Liturgijski simbolički govor*, 367-369; Adolf ADAM, *Uvod u katoličku liturgiju*, 290-291.

⁶⁸ Usp. GeV 418; OR III, *Ordo XXIII*, br. 12-22, str. 270-272; *Ordo XXIV*, br. 35-39, str. 294; MR 1920, str. 228.; Usp. Vladimir ZAGORAC, *Krist posvetitelj vremena*, 127.

⁶⁹ Usp. Mario RIGHETTI, *Storia liturgica*, 2, 227.

⁷⁰ Usp. Vladimir ZAGORAC, *Krist posvetitelj vremena*, 127.

rijeći s molitvom vjernih, održavala bi se prije podne, a novi s Istoka ili bar kasnije preuzeti elementi, tj. klanjanje križu i pričest poslije podne. U drugim pak rimskim crkvama, zvanim *tituli*, kako izričito naglašava *Ordo XXIV*, čitava liturgija Velikog petka obavlja se poslijepodne.⁷¹

1.5. Dramatizacija obreda

U Španjolskoj, a potom i u Galiji, pod utjecajem liturgije u Jeruzalemu, ceremonija je brzo postala još dramatičnija: otkrivanje križa s trostrukom prostracijom i molitvom ispred svetoga Drveta.⁷² To je pratilo dijaloško pjevanje *Popule meus* s proprijama i Trostrukim bizantskim svet (*Trishagion*), koji je završavao s trijumfalnim poklikom stare grčke antifone *Crucem tuam*, pjevanom na melodiju *Te Deum* te slavljenjem slave Križa, zajedno s lirskim pjevanjem dva himna *Pange lingua* i *Vexilla regis* od Venanzija Fortunata. Svi ovi elementi koji imaju strano porijeklo, uključeni u rimsku liturgiju između 8. i 9. st, čine danas skladnu sliku adoracije Križa, koja je po sebi privukla pažnju naroda. Ovi se elementi pojavljuju u Rimskom pontifikalu 12. st.⁷³ Uz to, bitno je naglasiti kako je stari obred čašćenja križa bilo štovanje prave relikvije Križa. Taj je obred kasnije slavljen i u crkvama gdje nije bilo prave relikvije križa pa se štovao bilo koji križ. Međutim, na taj se način – budući se nisu štovale relikvije pravog drveta Kristova križa – pomalo izgubilo ono prvotno značenje čašćenja relikvija (*tamen non deest virtus S. Crucis in eis crucibus quae ad similitudinem S. Crucis factae sunt*).⁷⁴

⁷¹ Usp. *Isto*.

⁷² Usp. OR III, *Ordo XXIV*, br. 35-38, str. 294.

⁷³ „Rimsku su liturgiju preuzeli u 8. st. Franci i dalje je izgradili u smjeru snažnijeg dramatskog učinka. Oko sredine 10. st. napisali su benediktinci samostana sv. Albana u Mainzu dalje oblikovanu liturgiju Velikoga petka u takozvanom Rimsko-germanskom pontifikalu, nazvan također Pontifikal iz Mainza. Ta je liturgijska knjiga stigla u 10. st. u Rim, koji je tada vrlo nisko pao i utjecala je sa svoje strane ponovno mjerodavno na tamošnju liturgiju.“ Adolf ADAM, *Slaviti crkvenu godinu*, 60.

⁷⁴ Usp. Mario RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, 2, 229-230.

2. Struktura i karakteristike obreda Velikog petka prema Misalu Pija V. (1570.)

Liturgijska reforma Tridentskoga sabora (1545. – 1563.) imala je za svrhu očistiti bogoslužje od sumnjivih i naknadno unesenih elemenata. Mogli bismo reći da je intencija, u kontekstu velike katoličke obnove nakon pojave reformacije, bila ova: vratiti se na izvore. To je u praksi značilo „zamrznuti“ dosadašnju rimsku liturgiju te strogo propisati da se novoizdane liturgijske knjige u potpunosti poštuju (osim onih koje su imale tradiciju dulju od 200 godina). U duhu spomenute reforme Tridentskoga sabora nastao je i Misal Pija V. iz 1570. godine. Obredi Velikog petka prema ovom Misalu u svojoj su osnovi ostali bitno nepromijenjeni sve do reforme iz 1955.⁷⁵ Slijedit ćemo jedno od posljednjih izdanja prije reforme Pija XII., to jest ono iz 1920., pri čemu ćemo ukazati na neke razlike u odnosu prema prvom izdanju iz 1570.⁷⁶ Naslov je *Feria sexta in parasceve*.

Glede sata slavlja spomenimo da se od 7. st. pa sve do pedesetih godina 20. st. Vazmeno bdijenje – koje se po naravi stvari slavilo u noći između Velike subote i Uskrsa – počelo se slaviti sve ranije. Tako je već ovim „tridentskim“ misalom bilo određeno da se Vazmeno bdijenje slavi na Veliku subotu prijepodne. Taj je Misal nalagao strogi euharistijski post od ponoći pa do pričesti, stoga je bilo određeno da misa inače može početi najranije sat vremena prije izlaska sunca, a mora se završiti najkasnije do 13 sati. Upravo se iz ovakve prakse i Misa večere Gospodnje na Veliki četvrtak slavila prijepodne (nakon nje je slijedila posveta ulja). Isto se tako i bogoslužje Velikoga petka moralo slaviti prijepodne. U rubrikama stoji da se bogoslužje Velikog petka započne *dicta nona*, tj. nakon što se izmoli Deveti čas, koji se po naravi stvari trebao slaviti oko 15 sati. Međutim svećenik je taj dio časoslova jednostavno izmolio prijepodne, tim prije što se i inače preporučivalo da svećenik u korizmi cijeli časoslov, osim Povečerja, izmoli prijepodne.⁷⁷ Evo kako je taj obred bio strukturiran:⁷⁸

- Prostracija s molitvom u šutnji.
- Čitanje (Hoš 6, 1-6).
- *Tractus* (Hab 3,2-3).
- Molitva: *Deus, a quo et Iudas*.
- Čitanje (Izl 12, 1-11).

⁷⁵ Usp. MR 1920, str. 211-228.

⁷⁶ Usp. MR 1570, str. 184-197 (originalna paginacija), str. 240-253 (paginacija fototipskog izdanja). U daljnjem tekstu navodit ćemo originalnu paginaciju.

⁷⁷ Usp. Zvonko PAŽIN, Euharistijsko slavlje prema Misalu iz 1962. i Misalu iz 2002. (12), u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije*, 10(2020.)148, 40-41.

⁷⁸ Za hrvatski prijevod usp. još: Petar VLAŠIĆ (prir.), *Obredi Velike sedmice po novom Misalu i Brevijaru*, Dubrovnik, 1920.

- *Tractus* (Ps 140, 2-10. 14).
- Muka Gospodina našega Isusa Krista po Ivanu (Iv 18, 1-14; 19,1-42).⁷⁹

2.1. Ulaz s prostracijom

Na početku rubrika precizira kako slijedi:⁸⁰

„*In Choro, dicta Nona, Sacerdos et Ministri induti paramentis nigri coloris, sine luminaribus et incenso, procedunt ad Altare: et ante illud prostrati aliquamdiu orant. Interim Acolythi unam tantum tobaleam extendunt super Altare. Sacerdos cum Ministris facta oratione ascendit ad Altare, et osculatur illud in medio: deinde Lector⁸¹ accedit ad legendum Prophetiam in loco, ubi legitur Epistola, et incipit eam sine titulo: quam etiam Sacerdos legit submissa voce apud Altare in cornu Epistolæ.*“⁸²

Kao što se vidi, u kasnijim izdanjima Misala rubrike su nešto detaljnije, ali je to u osnovi isti obred. Na početku svećenik s poslužiteljima kreće u ophodu prema oltaru u potpunoj tišini obučen u ruho crne boje. Poslužitelji u ophodu ne nose niti svijeće niti kadionicu s tamjanom. Potom se prostiru pred oltarom i mole, a akoliti zatim na oltar prostru jedan oltarnik. Dragutin Kniewald ističe kako je Veliki petak dan najveće žalosti u cijeloj crkvenoj godini i ujedno jedini aliturgijski dan. Crkva je, kao i žrtvenik, posve bez ikakvog nakita. Križ je na oltaru pokriven crnim ili ljubičastim velom, prema običaju. Ovo je zapravo jedino mjesto gdje se spominje bilo kakav predmet na oltaru.⁸³

2.2. Liturgijska čitanja

Nakon prostracije svećenik poljubi oltar u sredini te slijedi Služba riječi. Ona se kroz povijest razlikovala od današnjeg oblika, među ostalim i u izboru liturgijskih čitanja. Služba

⁷⁹ Usp. *Missale Romanum ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini Restitutum*, 211-222.

⁸⁰ U RM 1570. ova je rubrika nešto kraća. Dijelovi koji nedostaju u RM 1570 u tekstu navodimo *kurzivom*.

⁸¹ U MR 1570. umjesto *Lector* stoji *Subdiaconus*.

⁸² MR 1920, 211.

⁸³ Usp. Dragutin KNIEWALD, *Liturgika*, 156. Kako bi vjernici lakše pratili ove obrede, ali i ostala bogoslužna slavlja, Kniewald je 1921. priredio i hrvatsko izdanje *Rimskog misala*. U njemu donosi, uz kraće pobožne komentare, prijevod s latinskog svih tekstova koji se nalaze u *Rimskom misalu* za obrede Velikog petka. Ovdje se služimo petim izdanjem toga misala iz 1944. Usp. Dragutin KNIEWALD (prir.), *Rimski misal*, Zagreb, 1944., 252-267.

riječi Velikog petka u svom originalnom rimskom obliku ostatak je starog bogoslužja u one dane kada nije bilo euharistijskog bogoslužja.⁸⁴

Prvo čitanje iz Knjige proroka Hošee (Hoš 6, 1-6) čitao je lektor (odnosno subđakon) „na strani poslanice“. Pri tome nije izgovarao naslov (*incipit eam sine titulo*). Na kraju se izostavljao poklik *Deo gratias* te se čitala zavlaka, to jest *tractus* (Hab 3,2-3). Potom bi svećenik čitao molitvu uz poziv *Oremus* (Pomolimo se) te đakonov poziv *Flectamus genua* (Prignimo koljena) i subđakonov *Levate* (Ustanite). Slijedila je molitva *Deus a quo et Iudas* za koju se tvrdi da je djelo sv. Leona Velikog.

„Deus, a quo et Iudas reatus sui poenam, et confessionis suae latro praemium sumpsit, concede nobis tuae propitiationis effectum: ut, sicut in passione sua Iesus Christus Dominus noster diversa utrisque intulit stipendia meritorum; ita nobis, ablato vetustatis errore, resurrectionis suae gratiam largiatur.“

Izvor ove molitve je GeV 396, kako slijedi:

„Deus, a quo et Iudas reatus sui poenam et confessionis suae latro praemium sumpsit, concede nobis tuae propitiationis effectum, ut sicut passione sua Christus dominus noster diversa utrisque intulit suspendia meritorum, ita nobis ablato vetustatis: errore resurrectionis suae gratiam largiatur: qui tecum vivit.“

„Bože, od kojega je Juda primio kaznu za svoju krivicu i razbojnik nagradu za svoju ispovijest, podaj nam učinak svoga pomilovanja: kao što je Isus Krist, Gospodin naš, u mucij svojoj obojici dao različitu plaću za zasluge, tako da i nama, dignuvši staru zabludu, poda blagodat svojega uskrsnuća, koji s tobom živi...“⁸⁵

Smatra se da je Leon Veliki tu molitvu sastavio kao peroraciju svojoj homiliji u srijedu Svete sedmice. Poslije su je, zbog poštovanja prema njemu, zadržali kao liturgijsku molitvu u srijedu, a zatim je prenijeli i na Službu riječi Velikog petka, koja je svojim oblikom bila jednaka onoj od srijede.

⁸⁴ Usp. Vladimir ZAGORAC, *Krist posvetitelj vremena*, 123.

⁸⁵ Hrvatski prijevod prema: Dragutin KNIEWALD (prir.), *Rimski misal*, 254. Izvorni „korienski“ pravopis prilagodili smo važećem standardu.

Potom je subđakon pjevao odlomak iz Knjige Izlaska (Izl 12,1-11), također izostavljajući naslov.⁸⁶ Potom je slijedila zavlaka, to jest *tractus* (Ps 140, 2-10. 14).

Na kraju bi svećenik sam tiho čitao Muku po Ivanu. Rubrika veli: „Finito Tractu, dicitur Passio super nudum pulpitem: *quam Celebrans submissa voce legit in cornu Epistolæ*“.⁸⁷ Također se nisu držale svijeće niti se počast evanđelju iskazivala tamjanom. Izostavljao se i poljubac nakon čitanja evanđeoskog teksta. Na riječi „i ispusti duh“, svećenik poklekne i na kratko zastane. Zanimljivo je da nakon riječi „Gledat će onoga koga su proboli“ (Iv 19,37), svećenik moli uobičajenu molitvu prije evanđelja („Munda cor meum“) i ostatak Muke po Ivanu (Iv 18,30-42) čita „in tono euangelii“. Kad završi čitanje svećenik ne poljubi knjigu.⁸⁸

Tablica 1. – Liturgijska čitanja Velikog petka prema Misalu Pija V.⁸⁹

Prvo čitanje: <i>Hoš 6, 1-6</i>	Tractus: <i>Hab 3,2-3</i>
Hajde, vratimo se Gospodinu! On je razderao, on će nas iscijeliti: on je udario, on će nam poviti rane; poslije dva dana oživit će nas, trećeg će nas dana podignuti i mi ćemo živjeti pred njim. Težimo da upoznamo Jahvu: k'o zora pouzdan mu dolazak. On će nam doći poput dažda jesenskog, poput kiše proljetne što natapa zemlju. Što za tebe mogu učiniti, Efrajime? Što za tebe mogu učiniti, Judo? K'o oblak jutarnji ljubav je vaša, k'o rana rosa koje nestaje. Zato sam ih preko proroka sjekao i ubijao riječima usta svojih; al' sud će tvoj izaći k'o svjetlost. Jer ljubav mi je mila, ne žrtve, poznavanje Boga, ne paljenice.	Gospodine, čuo sam za slavu tvoju, Gospodine, tvoje mi djelo ulijeva jezu! Ponovi ga u naše vrijeme! Otkrij ga u naše vrijeme! U gnjevu se svojem smilovanja sjeti! Bog stiže iz Temana, a Svetac s planine Parana! Veličanstvo njegovo zastire nebesa, zemlja mu je puna slave.
Drugo čitanje: <i>Izl, 12, 1-11.</i>	Tractus: <i>Ps. 140, 2-10. 14.</i>
U one dane Gospodin reče Mojsiju i Aronu u zemlji egipatskoj: „Ovaj mjesec neka vam bude početak mjesecima; neka vam bude prvi mjesec u godini. Ovo objavite svoj zajednici izraelskoj: Desetog dana ovoga mjeseca neka svatko za obitelj pribavi jedno živinče. Tako, jedno na obitelj. Ako je obitelj premalena da ga potroši, neka se ona priključi svome susjedu, najbližoj kući, prema broju osoba. Podijelite živinče prema tome koliko koja osoba može pojesti. Živinče neka bude bez mane, od jedne godine i muško. Možete izabrati bilo janje bilo kozle. Čuvajte ga do četrnaestoga dana ovoga mjeseca. A onda neka ga sva izraelska zajednica zakolje kad se spusti suton. Neka uzmu krvi i poškrope oba dovratnika i nadvratnik kuće	Izbavi me, Gospodine, od čovjeka zlobna, zaštiti me od čovjeka nasilna: od onih koji pakosti u srcu smišljaju i čitav dan začinjaju kavge. Kao zmije bruse jezike svoje, pod usnama im je otrov ljutičin. Spasi me, Gospodine, od ruku zlotvora, čuvaj me od čovjeka nasilna koji hoće da mi noga posrne. Oholice mi potajno nastavljaju zamku, užetima mrežu pletu, kraj puta klopke mi stavljaju. Zavapih Gospodinu: "Ti si Bog moj! Poslušaj, o Jahve, krik mojih molitava!, Gospodine, Bože moj, spasitelju silni moj, u dan boja zakloni mi glavu! Ne daj da se ispune želje zlotvora, ne daj da svoje on izvrši namjere! Nek' glavu ne podignu oni koji me opkoliše, nek' na njih padne zloba

⁸⁶ MR 1570 izrijekom ne veli da ovo čitanje čita subđakon, smatrajući da se to podrazumijeva, dok MR 1920 to kaže. Jednako tako MR 1570 ne stoji izrijekom da se ne čita naslov, dok MR 1920 to kaže.

⁸⁷ Tekst pisan u kurzivu ne stoji u MR 1570.

⁸⁸ Ove napomene nema u MR 1570.

⁸⁹ Usp. MR 1920, 211-212. Usp. Dragutin KNI EWALD (prir.), *Rimski misal*, 252-260. Biblijske tekstove navodimo prema važećem liturgijskom prijevodu.

u kojoj se bude blagovalo. Meso, pečeno na vatri, neka se pojede te iste noći sa beskvasnim kruhom i gorkim zeljem. Da ništa sirovo ili na vodi skuhanom od njega niste jeli, nego na vatri pečeno: s glavom, nogama i ponutricom. Ništa od njega ne smijete ostaviti za sutradan: što bi god do jutra ostalo, morate na vatri spaliti. A ovako ga blagujte: opasanih bokova, s obućom na nogama i sa štapom u ruci. Jedite ga žurno: to je Gospodnja pasha.	njihovih usana! Zaista, pravedni će tvoje ime slaviti, pred tvojim će licem boraviti čestiti.
Muka Po Ivanu (Iv 18, 1-40; 19, 1-42).	

2.3. Sveopća molitva

Donosimo ovdje sveopću molitvu prema misalu Pija V: (latinski i hrvatski). Podrobnijoj analizi ovih molitava posvetite ćemo posebno poglavlje. Rubrike određuju sljedeće: „Oratio cantatur in tono feriali Orationis Missæ, extensis manibus. Et hic modus servatur in subsequentibus“. Evo strukture.

- Svećenikov poziv na molitvu s naznakom nakane.
- *Oremus*.
- Đakonov poziv na prigibanje koljena (*Flectamus genua*).
- Subđakonov poziv na ustajanje (*Levate*).
- Završna molitva predsjedatelja.⁹⁰

Devet je molitvenih nakana.⁹¹ Kako je smisao molitve vjernih i njezine veze sa Službom riječi u liturgiji općenito izbljedio, držalo ju se posebnim dijelom liturgije toga dana i nazivalo *Svečanim molitvama* (*Orationes solemnes*). Ove su se molitve u prvo doba molile kod svakog bogoslužnog sastanka, a u 9. st. samo na Veliki petak i Veliku srijedu. Stoga i nema ova molitva neke izričite veze s današnjim danom, ali je ipak veoma prikladno da Crkva upravo na današnji dan, kada je Spasitelj umro za sve ljude, i sa svoje strane moli za čitavo čovječanstvo.⁹² „Ono što se dogodilo u Redu mise za pape Gelazija – da je sveopća molitva (nakon homilije) praktički zamijenjena litanjskim molitvama s *Kyrie eleison* prije biblijskih čitanja, nije se moglo

⁹⁰ Usp. *Isto*, 216-222.

⁹¹ „Godine 1860. dana je mogućnost da se ispusti molitva za kralja (očito nakon što je 1859. nasilno iz Papinske Države otrgnuta pokrajina Emilia Romagna, te 1860. Umbrija i Abruzzo).“ Usp. Paul DE CLERCK, *La preghiera universale. Le lezioni della storia*, u: *Rivista liturgica* 6(2010.)97, 869. Citirano prema: Zvonko PAŽIN – Karlo VIŠATICKI, Sveopća molitva bogoslužja Velikog petka, u: *Crkva u svijetu* 2(2012.)47, 219.

⁹² To je opazio već Durand kad veli: „Christus oravit pro inimicis et amicis ideo Ecclesia statim similiter orat pro omnibus“. Usp. Dragutin KNIEWALD, *Liturgika*, 165.

dogoditi u bogoslužju Velikoga petka, jer to nije euharistijsko slavlje. Tako je ispalo da je drevna sveopća molitva sačuvana isključivo u bogoslužju Velikoga petka.⁹³ Svećenik ju je molio „na strani poslanice“.⁹⁴

Najstariji formular nalazimo u GeV br. 399-417, koji je neznatno modificiran u GrH br. 338-355. Misal Pija V. preuzima molitve iz ovog potonjeg. Neki autori smatraju da je u počecima bio samo poziv na molitvu (koji je *de facto* molitva), a da su same molitve dodane kasnije, što se može vidjeti i iz *Misala iz Bobbija*, gdje samo jedna molitva zaključuje jedanaest zaziva.⁹⁵

Tablica 2. – Sveopća molitva Velikog petka⁹⁶

MR 1920.	Hrvatski
1. Oremus, dilectissimi nobis, pro Ecclesia sancta Dei: ut eam Deus et Dominus noster pacificare, adunare, et custodire dignetur toto orbe terrarum: subjiciens ei principatus et potestates: detque nobis quietam et tranquillam vitam degentibus, glorificare Deum, Patrem omnipotentem. Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterne Deus, qui gloriam tuam omnibus in Christo gentibus revelasti: custodi opera misericordiae tuae; ut Ecclesia tua, toto orbe diffusa, stabili fide in confessione tui nominis perseveret. Per eundem Dominum nostrum. Amen.	1. Molimo, predragi, za svetu Crkvu Božju, da se Bog i Gospodin naš udostoji po čitavome svijetu umiriti je, sjediniti i sačuvati, da joj podloži kneževstva i vlasti, i da nama dade u spokojnom miru i življenju slaviti Boga, Oca svemogućega. Pomolimo se! Prignite koljena! Dignite se! Svemogući, vječni Bože, koji si svoju slavu u Kristu objavio svim narodima, čuvaj djela svoga milosrđa, da Tvoja Crkva, raširena po svemu svijetu, ustraje stalnom vjerom u priznavanju imena Tvoga. Po istom Gospodinu...
MR 1920.	Hrvatski
2. Oremus et pro beatissimo Papa nostro N. ... ut Deus et Dominus noster, qui elegit eum in ordine episcopatus, salvum atque incolumem custodiat Ecclesiae suae sanctae, ad regendum populum sanctum Dei. Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterne Deus, cujus iudicio universa fundantur: respice propitius ad preces nostras, et electum nobis Antistitem tua pietate conserva; ut christiana plebs, quae te gubernatur auctore, sub tanto Pontifice, credulitatis suae meritis augeatur. Per Dominum nostrum. Amen.	2. MOLIMO i za preblaženoga papu našega, da ga Bog i Gospodin naš, koji ga izabra u red biskupstva, zdrava i nepovrijeđena čuva svojoj svetoj crkvi, da vlada svetim pukom Božjim. Pomolimo se! Prignite koljena! Dignite se! Svemogući, vječni Bože, kojega se sudom sve utvrđuje, pogledaj milostiv na naše molbe i odabranoga nama nadpastira svojom ljubežljivošću sačuvaj, da kršćanski puk, kojim po Tvojim odluci upravlja, s takvim svećenikom uznapreduje zaslugama svojega vjerovanja. Po Gospodinu našem...
MR 1920.	Hrvatski
3. Oremus et pro omnibus Episcopis, Presbyteris, Diaconibus, Subdiaconibus, Acolythis, Exorcistis, Lectoribus, Ostiariis, Confessoribus, Virginibus, Viduis: et pro omni populo sancto Dei. Oremus. Flectamus genua. Levate.	3. MOLIMO i za sve biskupe, svećenike, đakone, svjećonoše, egzorciste, štioce, ostarije priznavaoce, djevice, udovice i za savkoliki sveti puk Božji. Pomolimo se! Prignite koljena! Dignite se!

⁹³ Zvonko PAŽIN – Karlo VIŠATICKI, Sveopća molitva bogoslužja Velikog petka, 218.

⁹⁴ Usp. Dragutin KNIEWALD (prir.), *Rimski misal*, 260.

⁹⁵ Usp. Elias Avery LOWE (prir.), *The Bobbio Missal. A Gallican Mass-book. (MS Paris. lat.13246.)*, London, 1920, br. 215-226.

⁹⁶ Hrvatski prijevod prema: Dragutin KNIEWALD (prir.), *Rimski misal*, 260-263.

Deus, cujus Spiritu totum corpus Ecclesiae sanctificatur et regitur: exaudi nos pro universis ordinibus supplicantes; ut, gratiae tuae munere, ab omnibus tibi gradibus fideliter serviantur. Per Dominum... in unitate ejusdem. Amen	Svemogućí, vječni Bože, kojega se Duhom svekoliko tijelo Crkve posvećuje i upravlja, usliši naše molbe za sve redove, da Ti darom Tvoje blagodati svi staleži vjerno službe. Po Gospodinu našem...
MR 1920.	Hrvatski
4. Oremus et pro Christianissimo Imperatore nostro N. ⁹⁷ ... ut Deus et Dominus noster subditas illi faciat omnes barbaras nationes, ad nostram perpetuam pacem. Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterne Deus, in cujus manu sunt omnium potestates et omnium jura regnorum: respice ad Romanum benignus Imperium; ut gentes, quae in sua feritate confidunt, potentiae tuae dextera comprimantur. Per Dominum nostrum. Amen.	4. Pomolimo se za najkrćanskijeg cara našega I., da mu Bog i Gospodina naš podloži sve barbarske narode za naš trajni mir. Pomolimo se! Prignite koljena! Dignite se! Svemogućí vječni Bože, u čijoj su ruci sve vlasti i sva prava kraljeva, pogledaj milostivo na Rimsko carstvo i narode koji su uzdaju u svoju snagu neka sila tvoje desnice pokori. ⁹⁸
MR 1920.	Hrvatski
5. Oremus et pro catechumenis nostris: ut Deus et Dominus noster adaperiat aures praecordiorum ipsorum januaque misericordiae; ut, per lavacrum regenerationis accepta remissione omnium peccatorum, et ipsi inveniantur in Christo Jesu, Domino nostro. Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterne Deus, qui Aecclesiam tuam nova semper prole fecundas: auge fidem et intellectum catechumenis nostris; ut, renati fonte baptismatis, adoptionis tuae filiis aggregentur. Per Dominum. Amen.	5. Molimo i za naše katekumene, da Bog i Gospodin naš otvori uši njihovih srdaca i vrata svoga smilovanja, te se po kupelji preporođenja primivši oproštenje svih grijeha i oni nađu u Kristu, Gospodinu našem. Pomolimo se! Prignite koljena! Dignite se! Svemogućí, vječni Bože, koji svoju Crkvu sveudilj novim podmlatkom oplođuješ, umnoži vjeru i razum našim katekumenima, da se preporođeni vrelom krštenja Tvoga posinaštva pribroje Tvojim sinovima. Po Gospodinu našem...
MR 1920.	Hrvatski
6. Oremus, dilectissimi nobis, Deum Patrem omnipotentem, ut cunctis mundum purget erroribus: morbos auferat: famem depellat: aperiatur carceres: vincula dissolvat: peregrinantibus reditum: infirmantibus sanitatem: navigantibus portum salutis indulgeat. Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterne Deus, maestorum consolatio, laborantium fortitudo: perveniant ad te preces de quacumque tribulatione clamantium; ut omnes sibi in necessitatibus suis misericordiam tuam gaudeant affuisse. Per Dominum nostrum. Amen.	6. MOLIMO, predragi, Boga Oca svemogućega, da očisti svijet od svih zabluda, bolesti ukloni, glad odagna, tamnice otvori, okove razriješi, dopusti putnicima povratak, nemoćnicima zdravlje, brodarima luku spasenja. Pomolimo se! Prignite koljena! Dignite se! Svemogućí, vječni Bože, žalosnih utjeho, stradalnika jakosti: neka dopru do Tebe molitve svih, koji k Tebi u kojoj mu drago nevolji vapiju, da se svikolici obraduju Tvojemu milosrđu, koje im je priteklo u njihovim potrebama. Po G. našem...
MR 1920.	Hrvatski
7. Oremus et pro haereticis et schismaticis: ut Deus et Dominus noster eruat eos ab erroribus universis; et ad sanctam matrem Ecclesiam Catholicam atque Apostolicam revocare dignetur. Oremus. Flectamus genua. Levate.	7. MOLIMO i za krivovjerce i raskolnike, da ih Bog i Gospodin naš istrigne iz svih zabluda i da ih se udostoji prizvati k svetoj majci Crkvi katoličkoj i apostolskoj. Pomolimo se! Prignite koljena! Dignite se!

⁹⁷ Ako nije bio okrunjen, molilo se za izabranog vladara: *[pro] electo Imperatore*. Usp. MR 1920, str. 218. Ove napomene nema u MR 1570.

⁹⁸ Naš prijevod.

Omnipotens sempiterne Deus, qui salvos omnes, et neminem vis perire: respice ad animas diabolica fraude deceptas; ut, omni haeretica pravitate deposita, errantium corda respiscant, et ad veritatis tuae redeant unitatem. Per Dominum nostrum. Amen.	Svemogući, vječni Bože, koji sve spašavaš i ne ćeš, da tko pogine, pogledaj na duše, đavoljom lukavošću prevarene, da se, ostavivši svaku krivovjersku zloću, srdaca zalutalih osvijeste i povrate jedinstvu Tvoje istine. Po Gospodinu našem...
MR 1920.	Hrvatski
8. Oremus et pro perfidis Judaeis: ut Deus et Dominus noster auferat velamen de cordibus eorum; ut et ipsi agnoscant Jesum Christum, Dominum nostrum. Omnipotens sempiterne Deus, qui etiam judaicam perfidam a tua misericordia non repellis: exaudi preces nostras, quas pro illius populi obcaecatione deferimus; ut, agnita veritatis tuae luce, quae Christus est, a suis tenebris eruantur. Per eundem Dominum. Amen. ⁹⁹	8. MOLIMO i za nevjerne Židove, da Bog i Gospodin naš skine koprenu sa srdaca njihovih, te i oni spoznaju Isusa Krista, Gospodina našega. Svemogući, vječni Bože, koji ni židovsku nevjeru od svojega milosrđa ne odgoniš: usliši naše molitve, što ih radi zaslijepljenosti onoga naroda prinosimo, da upoznavši svjetlost Tvoje istine, koja je Krist, prijeđe iz tame u svijetlo. Po istom Gospodinu...
MR 1920.	Hrvatski
9. Oremus et pro paganis: ut Deus omnipotens auferat iniquitatem a cordibus eorum; ut, relictis idolis suis, convertantur ad Deum vivum et verum, et unicum Filium ejus Jesum Christum, Deum et Dominum nostrum. Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterne Deus, qui non mortem peccatorum, sed vitam semper inquiris: suscipe propitius orationem nostram, et libera eos ab idolorum cultura; et aggrega Ecclesiae tuae sanctae, ad laudem et glóriam nómínis tui. Per Dóminum. Amen.	9. Molimo i za neznabošce, da svemogući Bog odnese opačinu od srdaca njihovih, te se ostavivši svoje idole obrate živomu i istinom Bogu i jedinome njegovu Sinu, Isusu Kristu, Bogu i Gospodinu našem. Pomolimo se! Prignite koljena! Dignite se! Svemogući, vječni Bože, koji ne tražiš smrti grješnika, nego vazda život, primi milostiv našu molitvu, te ih oslobodi od idolopoklonstva i pridruži svojoj svetoj Crkvi, na hvalu i slavu svojega imena. Po G. n. I. K.

2.4. Otkrivanje i klanjanje križu

Nakon službe riječi i sveopće molitve slijedi otkrivanje i klanjanje križu. U prvom poglavlju opisali smo kako se ovaj obred već prakticirao u Jeruzalemu te bio kasnije prenesen u rimski obred. U mnogim su se crkvama nalazile veće ili manje čestice svetoga križa koje su bile čašćene na Veliki petak. Uskoro se počelo iskazivati osobito štovanje i običnom raspelu u obredima Velikog petka.¹⁰⁰

Prema Misalu Pija V. svećenik bi, nakon što bi završio *Sveopću molitvu*, najprije skinuo misnicu. Potom bi stao na najnižu stubu oltara, gdje se čita poslanica (*in posteriori parte anguli Altaris*), okrenut prema narodu, od đakona uzeo pripravljeno raspelo i otkrio najprije glavu Spasitelja pjevajući antifonu *Ecce lingum crucis!* Narod bi odgovarao: *Venite, adoremus!* Svi

⁹⁹ Samo se kod molitve za nevjerne Židove ispuštao (sub)đakonov poziv zbog toga što su se Židovi rugali Spasitelju sagibajući koljeno pred njim. Usp. Zvonko PAŽIN – Karlo VIŠATICKI, *Sveopća molitva bogoslužja Velikog petka*, 221.

¹⁰⁰ Usp. Dragutin KNI EWALD, *Liturgika*, 166.

se prostru osim svećenika. Potom bi se svećenik popeo nešto više (*ad anteriorem partem anguli*) i otpjevao antifonu višim tonom. Treći puta svećenik bio stao na sredinu oltara (*ad medium Altaris*) i još višim tonom intonirao ovu antifonu. Nakon toga svećenik bi se izuo, tri puta pokleknuo i poljubio križ. Nakon toga se obuče, obuče misnicu. Nakon toga svi ostali „dvoje po dvoje“¹⁰¹ tri puta pokleknu i jednako poljube križ. Dok bi sav ostali narod iskazivao počast Raspetom Spasitelju poljupcem i poklecanjem pjevaju se Prijekori. Između pojedinih kitica đakon i subđakon naizmjenice pjevaju grčki i latinski: „Agios o Theós. Sanctus Deus. Agios ischyrós. Sanctus fortis. Agios athánatos, eléison imas. Sanctus immortális, miserére nobis. Te iste molitve čita i svećenik čita sjedeći na sedesu.“¹⁰²

2.5. Obred pričesti

Nakon klanjanja križu slijedi obred pričesti. Kad završi klanjanje upale se svijeće na oltaru. Đakon razastre tjelesnik na oltar. Križ se odnese na uobičajeno mjesto na oltaru. Zatim ide procesija do mjesta gdje je Sakrament pohranjen. Prvo ide subđakon s križem, zatim dvojica akolita s upaljenim svijećama, ostali klerici i na koncu svećenik. Svi se zajedno na trenutak pomole. Đakon otvori svetohranište („capsula“). Svećenik stavi tamjan u kadionicu ne govoreći blagoslov i okadi Sakrament. Đakon dade ciborij svećeniku u ruke i zaogrne ga velom. Krenu u procesiji prema oltaru noseći baldahin, dok akoliti neprestano kade. Zatim se pjeva himan „Barjaci kreću kraljevi“.

Svećenik od đakona veliku hostiju posvećenu prethodnog dana i stavi je na pliticu, a zatim ulije u kalež (neposvećeno) vino i nešto vode, kao i inače u misi. Nakon toga izmoli molitve koje se u misi govore kod prikazanja, okadi darove (kako se to inače u misi čini nakon prikazanja uz molitvu „Incensum istud“). Kod kađenja govori Ps 141,2-4 „Nek mi se uzdigne molitva kao kâd pred lice tvoje...“. Zatim moli uobičajenu molitvu „In spiritu humilitatis“, te nakon što opere ruke kaže uobičajeno: „Molite, braćo“. Kanon se, naravno, ispušta. Svećenik veli „Spasonosnim zapovijedima“ i onda govori Očenaš i embolizam. Ne govori se „Pax Domini“, niti „Agnus Dei“ U ovom je obredu određeno da se pričešćuje samo svećenik (što se tiče drugih vjernika, pričest se toga dana mogla još izuzetno dati samo umirućima). Svećenik stavi komadić hostije u kalež s vinom, pričesti se hostijom te popije *vino* (naravno, neposvećeno) iz kaleža. Na koncu očisti kalež kao i inače. Dakle, samoj je pričesti prethodio

¹⁰¹ Ove napomene nema u MR 1570.

¹⁰² Usp. MR 1920, str. 222-223.

obred sličan prikazanju u misi, tako da se u povijesti ovo nazvalo *Liturgija pretposvećenih darova*, a zapravo je to bila tzv. *missa sicca*. Na kraju obreda izostavljao se popričesna molitva i blagoslov naroda te se u šutnji odlazilo s oltara, nakon čega se oltar ogoli.¹⁰³ Svećenik je potom u koru molio *Vespere*, bez pjevanja.¹⁰⁴

2.6. Kratki kritički osvrt

Analizirajući strukturu obreda Velikog petka prema Misalu Pija V., osobito Službu riječi, primijetiti ćemo da Misal slijedi ustaljenu tradiciju u izboru liturgijskih čitanja. Naime, najstariji zapisi o liturgiji Velikog petka, osobito *Ordines Romani* iz 8. st., svjedoče da su se čitali ovo odlomci: Hoš 6, 1-6; Hab 3,2-3; Pnz; Ps 91 te Muka po Ivanu. U Misalu Pija V. nalaze se također ta čitanja, ali je drugo čitanje iz Knjige Izlaska (12, 1-11), a ne iz Ponovljenog zakona. Ta je struktura čitanja, kakvu pronalazimo u Misalu Pija V., bila prisutna u Gelazijevom sakramentaru iz 750., ali i u Pontifikalu Rimske kurije XIII. stoljeća te u Pontifikalu Vilima Duranda s konca XIII. stoljeća. Jednako i u izboru molitava u Sveopćoj molitvi, ovaj misal slijedi drevne izvore GeV i GrH, kako smo već pokazali.

Ako se kritički osvrnemo na strukturu i sadržaj obreda Muke Gospodnje kako ga donosi Misal Pija V., možemo slobodno reći kako je taj obred osmišljen na tragu dobre rimske tradicije toga dana. Treba imati na umu da je ovaj Misal bio proglašen za cijelu Crkvu latinskoga obreda. U tom smislu obred je nadopunjen i preciznim rubrikama i uputama za slavlje liturgije Velikoga petka. Sustavnost i smislenost obreda prema Misalu Pija V. očituju se i u tome što je ovaj misal bio na snazi sve do reforme iz 1955. O tome će kasnije biti više riječi kada ćemo moći usporediti kasniji razvoj ovih obreda. Nedostatak ovoga Misala ostao je u tome što su se obredi Velikoga petka i dalje slavili prijepodne, a ne u času Gospodnje smrti na križu, kao i u tome što su svećenici na Veliki petak na određeni način „glumili“ prikazanje te konzumirali uz pričest neposvećeno vino. Nedostatak je također taj što se narod nije pričešćivao.

¹⁰³ Usp. Dragutin KNIEWALD (prir.), *Rimski misal*, 252-267.

¹⁰⁴ Usp. MR 1920, str. 228.

3. Obred Velikog petka nakon reforme Pija XII. (1955.)

Nakon što je Pio XII. 1951. godine *ad experimentum* reformirano Vazmeno bdjenje, konačna obnova cijelog Velikog tjedna donesena je 16. studenog 1955. godine, a stupila je na snagu u Velikom tjednu slijedeće godine. Najznačajnija promjena (uz već uvedeno Vazmeno bdjenje) odnosila se na večernji sat bogoslužja na Veliki četvrtak i Veliki petak. Zanimljivost je u tome što su Odredbe ovih promjena koje je donijela Kongregacija obreda *Vjesnik biskupije đakovačke* donio u hrvatskom prijevodu nepunu godinu dana, nakon objavljenja obnove Velikog tjedna¹⁰⁵. Te su odredbe prešle i u obnovljeni obred kao prethodne napomene.¹⁰⁶ Tadašnji Zbor Sveti Zbor Obreda donesi tako *Ordo hebdomadae sanctae instauratus* (= *OHSI*).¹⁰⁷ U nas se pojavljuje nekoliko prijevoda istog obreda¹⁰⁸, no mi ćemo se bazirati na *Obnovljenom obredu Svete sedmice*¹⁰⁹.

3.1. Ulaz s prostracijom

Oltar mora biti potpuno gol: bez križa, bez svijećnjaka, bez oltarnika. Napominje se da se ovo bogoslužje može svečano slaviti i sa samim svećenikom i ministrantima, ako nema na raspolaganju dovoljan broj svećenika i klerika. Svaki klerik oblači svoje korsko odijelo. Svećenik i đakon amikt, albu, pojas i crnu štolu, a podđakon amikt, albu i pojas.¹¹⁰ Osim odijela za svećenika, đakona i podđakona, za obred se u sakristiji pripreme i superpeliciji za kler i službenike, potom amikt, albe, cingulum i crne štole za tri pjevača Muke, zatim raspelo za adoraciju, pokriveno ljubičastim velom koji se lako može skinuti i dva svijećnjaka za pratnju križa. Na stepenicama su tri jastučića za prostraciju, a na oltaru prikladno postolje gdje će se odložiti križ nakon adoracije. Tu su i stalci za čitanje, kao i za čitanje ili pjevanje Muke.¹¹¹

¹⁰⁵ Vidi: Opća odredba o preuređenju liturgijskog obreda Velikog tjedna; Naputak za praktičnu primjenu Obreda velikog tjedna, u: *Vjesnik biskupije đakovačke* 9 (1956) 23-27

¹⁰⁶ Usp. Zvonko PAŽIN, Obnova Vazmenog bdjenja u „Vjesniku biskupije đakovačke“ (1952-1958), u: *Diacovensia* 1(1994), 331.

¹⁰⁷ Usp. *Ordo hebdomadae sanctae instauratus*, Torino, 1956. (=OHSI). Usp. identično izdanje: *Ordo Hebdomadae sanctae instauratus. Editio iuxta typicam vaticanam*, Ratisbonae, 1956.

¹⁰⁸ Kod nas su nakon te odredbe izašla neka izdanja prijevoda obreda kojima smo se i mi služili u ovome radu. Uz OOSS ta izdanja su slijedeća: *Obnovljeni obred Svete sedmice. Hrvatski prijevod prema tipičnom vatikanskom izdanju*: „*Ordo Hebdomadae sanctae instauratus*“, Dubrovnik, 1957.; Rufin ŠILIĆ (prir.), *Uskrsno bdjenje i ostali obredi Velikog tjedna*, Sarajevo, 1956.; *Obredi Svete sedmice. Svečani i jednostavni ceremonijal*, Uredništvo „Službe Božje“, Makarska, 1962. te *Nedjeljni i blagdanski misal*, Fabijan VERAJA (prir.), Hrvatska iseljenička dušobrižnička služba, Rim, 1966.

¹⁰⁹ Vidi: OOSS, 1965.

¹¹⁰ Usp. OOSS, str. 93.

¹¹¹ Usp. OOSS, 54.-55.

„Ulazni ophod 'per ecclesiam ad altare' obavi se u šutnji. Naprijed idu akoliti sklopljenih ruku. Pred oltarom se svi duboko naklone. Nakon počasti oltaru celebrant, đakon i subđakon učine prostraciju. Drugi ceremonijar i akoliti kleknu kod stolića; ostali se smjeste u koru na svoja mjesta i kleče svi sagnuti.“¹¹²

Sam način ulaska u oltarni prostor i prostracija svakako izražava iskreno afektivno stanje svakog vjernika na spomen Muke Gospodinove. Ujedno, prostracijom licem prema zemlji izražava se najdublji poklon i izraz najdubljeg štovanja pred misterijem Boga. Prostracija označava i iskreno kajanje i žaljenje nad onim što se na Veliki petak događalo. Molitva u šutnji traje sve dok se celebrant ne ustane i krene prema sedesu.

Ondje gdje nema dovoljno klerika i svećenika, svečanu popodnevnu službu obavi misnik uz podvorbu podvornika.¹¹³ U *Naputku* za pravilnu primjenu Obnovljenog obreda Svete sedmice za Petak Muke i Smrti Gospodinove, izričito stoji:

„Neka se pripreme vjernici, da dobro razumiju posebni liturgijski obred toga dana, u kojem se poslije svetih čitanja i molitava svečano pjeva Muka našega Gospodina; vrše se molitve za potrebe cijele Crkve i ljudskoga roda; kršćanska se zajednica, svećenstvo i puk, klanja pobožno svetom Križu, pobjedničkom znaku našeg otkupljenja; najposlije, prema rubrikama Obnovljenog obreda i, kao što je to bio običaj kroz mnogo vjekova, svi, koji to žele i koji su pripravnici, mogu također pristupiti na sv. pričest, poglavito s tom nakanom, da pobožno primajući tijelo Gospodinovo, koje je toga dana bilo za sve nas žrtvovano, zadobiju u većem obilju plodove otkupljenja. Neka dakle svećenici oko toga uznastoje, da vjernici na ovaj najsvetiji dan žive u pobožnoj sabranosti duha te da ne zaborave zakona o postu i nemrsu.“¹¹⁴

3.2. Liturgijska čitanja

Na dani znak, svi se usprave, ali ostaju klečeći. Samo svećenik stoji pred stepenicama oltara sklopljenih ruku i moli – *in tono feriali* – molitvu: „Deus, qui peccati veteris...“.¹¹⁵ Kako je riječ o molitvi koja je kroz prijevode doživjela i neke promjene, prikazat ćemo je u tablici na

¹¹² Vidi: *Isto*, 56.

¹¹³ Usp. OOS, 93.

¹¹⁴ Vidi: *Isto*, 12.

¹¹⁵ Prema *Svečanom i jednostavnom ceremonijalu obreda Svete sedmice* iz 1962. godine, nakon prostracije i molitve u šutnji svećenik s poslužiteljima kreće prema sjedalu. Tu se okrene prema narodu i sklopljenih ruku moli jednu od dvije ponuđene molitve. Drugi akolit s OHSI (*Ordo hebdomadae sanctae instauratus*) stupa pred celebranta, koji okrenut prema oltaru moli *in tono feriali* sklopljenih ruku molitvu: „Deus, qui peccati veteris...“. Usp. *Obredi Svete sedmice. Svečani i jednostavni ceremonijal*, Uredništvo „Službe Božje“, Makarska, 1962., 56.

temelju dostupne literature, jer je najnovije izdanje Rimskog misala donosi uz još jednu ponuđenu molitvu i s novim prijevodom. Inače, molitva „Deus, qui peccata veteris“ iz GeV 398 i Gel 650 nalazila se je u liturgiji Velikog petka sve do 8. st. Molila se iza prvog čitanja. Tada je iščezla. Ona spaja uistinu divno otvara *sacrum triduum*. Poput svetog Pavla (Rim 5,2-11) spaja Veliki petak i Uskrs. Ona je kratki sadržaj onoga, što u trodnevnom slavlju štujuemo – tajne otkupljenja.¹¹⁶

Tablica 3. – Sinopsa molitve „Deus, qui peccata veteris“

Latinski original ¹¹⁷	Prijevod prema Rufinu Šiliću ¹¹⁸	Prijevod prema <i>Nedjeljni i blagdanski misal</i> , iz 1966. ¹¹⁹	Prijevod prema <i>Obnovljeni obred Svete sedimce</i> , iz 1965. ¹²⁰
Deus, qui peccati veteris hereditariam mortem, in qua posteritatis genus omne successerat, Christi tui, Domini nostri, passione solvisti: da, ut conformes eidem facti; sicut imaginem terrenae naturae necessitate portavimus, ita imaginem caelestis gratiae sanctificatione portemus. Per eumdem Christum Dominum nostrum.	Bože, ti si po muci Krista svoga, Gospodina našega, uništio smrt staroga grijeha, koju je čitav ljudski rod primio kao baštinu. Daj, da postanemo slični Kristu: kao što nužno u sebi nosimo sliku zemaljske raspadljivosti, da tako nosimo i sliku nebeske milosti, primljenu po posvećenju. Po istom Kristu Gospodinu našem.	Bože, koji si po muci Krista tvoga, Gospodina našega, dokinuo smrt staroga grijeha, koju je čitavo potomstvo u baštinu naslijedilo: daj, da mi, postavši slični njemu, tako nosimo po posvećenju sliku nebeske milosti, kao što smo po nuždi nosili sliku zemaljske naravi. Po istom Kristu Gospodinu našem.	Bože, koji si po muci Krista, Sina svoga, Gospodina našega, dokinuo smrt, naslijeđe staroga grijeha, u koje su ušli svi kasniji naraštaji: daj da mi, postavši slični njemu, kao što smo silom naravi nosili sliku zemaljskoga čovjeka, Adama, tako nosimo po posvećenju milosti sliku nebeskoga, Isusa Krista. Po istom Kristu Gospodinu našem.

Izvor: GeV, br. 398. I u ovom sakrmentaru ova se molitva govorila na Veliki petak:

„Deus, qui peccati veteris hereditaria morte, in qua posteritatis genus omne successerat, Christi tui domini nostri passione solvisti: dona, ut conformes eidem facti, sicut imaginem terreni naturae necessitate portavimus, ita imaginem caelestis gratiae sanctificatione portemus, Christi domini nostri: qui tecum vivit.“

¹¹⁶ Usp. *Uskrsno bdjenje i ostali obredi Velikog tjedna*, Rufin ŠILIĆ (prir.), Profesorski zbor Franjevačke teologije u Sarajevu, Sarajevo, 1956., 82. (fusnota)

¹¹⁷ OHSII, str. 58. Izvor ove molitve je GeV br. 398. I u ovom sakrmentaru ova se molitva govorila na Veliki petak.

¹¹⁸ Vidi: *Isto*, 82.

¹¹⁹ Vidi: *Nedjeljni i blagdanski misal*, Fabijan VERAJA (prir.), izd. Hrvatska iseljenička dušobrižnička služba, Rim, 1966., 203.

¹²⁰ Vidi: OOSS, 93.

Obnovljeni obred Svete sedmice uzeo je formu iz *Ordines*¹²¹ i Pontifikala Vilima Duranda¹²² koja ima raspored Gelazijeva sakramentara, samo su dvije molitve zamijenile mjesta: „Deus qui peccati veteris“ (GeV br. 398) stavljena je odmah nakon prostracije, a „Deus a quo et Iudas“ nakon prvog čitanja:

„Deus, a quo et Iudas reatus sui poenam, et confessionis suae latro praemium sumpsit, concede nobis tuae propitiationis effectum: ut, sicut in passione sua Iesus Christus Dominus noster diversa utrisque intulit stipendia meritorum; ita nobis, ablato vetustatis errore, resurrectionis suae gratiam largiatur.“¹²³

Izvor ove molitve je GeV 396 (usp. također GrH 328; Gel 648):

„Deus, a quo et Iudas reatus sui poenam et confessionis suae latro praemium sumpsit, concede nobis tuae propitiacionis effectum, ut sicut passione sua Christus dominus noster diversa utrisque intulit suspendia meritorum, ita nobis ablato uetustatis: errore resurrectionis suae gratiam largiatur: qui tecum vivit.“

„Bože, od koga je Juda dobio kaznu za svoj zločin i razbojnik nagradu za svoje priznanje, podaj nam plod svoga pomilovanja: kao što je Isus Krist, Gospodin naš, u svojoj mucij obojici različito po zasluži naplatio, tako nek i nama, uklonivši staru zabludu, udijeli milost svoga uskrsnuća. Koji s tobom živi i kraljuje.“¹²⁴

Nakon svršetka uvodne molitve, svećenik, đakon i podđakon (ili ministranti) idu do pripremljenih stolica. Kroz to vrijeme u sredini prezbiterija postavi se nepokriven stalak za čitanje (*legile*). Lektor počinje prvo čitanje, dok svi sjede i slušaju. Početak je bez ikakva naslova, a završetak bez *Deo gratias*. Ako nema lektora, svećenik sam čita, i to stojeći na svom mjestu. Čitanje se nalazi u Rimskom misalu odmah na početku (Hošea 6,1-6). Samo što je novi *Ordo* stavio rubriku „Lectio prima“, a „tractus“ je dobio novi naslov – *responsorium*. Kad završi

¹²¹ Usp. OR III, *Ordo XXXII*, br. 32-37, str. 151-152.

¹²² Usp. PR VD, knjiga III, *Ordo III*, br. 1-30, str. 582-587.

¹²³ MR 1920, 211.

¹²⁴ U drugim prijevodima i ova molitva malo drukčije izgleda: „Bože, od kojega je dobio i Juda kaznu za svoj zločin i razbojnik nagradu za svoju ispovijed; daruj i nama plodove svojeg oprostjenja. I kako god je Isus Krist, Gospodin naš, u svojoj mucij dao različitu nagradu i jednima i drugima, prema njihovim zaslugama; isto tako neka i od nas oduzme stare zablude, da daruje nam milost svoga uskrsnuća. Koji s tobom živi.“ Vidi Rufin ŠILIC, (prir.), *Uskrsno bdjenje i ostali obredi Velikog tjedna*, 82.

responsorium svi ustaju. Svećenik stojeći kod svoje stolice govori „Oremus“, đakon „Flectamus genua“, i svi kleknu i neko vrijeme tiho mole. Tada đakon ponovno kaže „Levate“, i svi ustanu, a svećenik sklopljenih ruku – *in tono ferali* – moli molitvu: „Deus a quo et Iudas“. Nakon molitve slijedi drugo čitanje kojega čita podđakon kod stalka za čitanje, opet bez ikakva naslova i bez *Deo gratias* na kraju. Čitanje se nalazi u Rimskom misalu (Izl 12,1-11). Iza čitanja slijedi *responsorium*: „Eripe me, Domine“.¹²⁵

Dakle, struktura Službe riječi izgleda ovako:

- Uvodna molitva „Deus, qui peccati veteris“.
- Prvo čitanje (Hoš 6,1-6)
- Odgovor (Hab 3,2-3)
- Molitva: „Deus a quo et Iudas“
- Drugo čitanje (Izl 12,1-11)
- Odgovor (Ps 140,2-10. 14)¹²⁶

Tablica 4. – Liturgijska čitanja prema starim obrednicima (do 1970. g.)¹²⁷

Prvo čitanje: Hošea 6,1-6	Drugo čitanje: Izl 12,1-11
Hajde, vratimo se Gospodinu! On je razderao, on će nas iscijeliti: on je udario, on će nam poviti rane; poslije dva dana oživit će nas, trećeg će nas dana podignuti i mi ćemo živjeti pred njim. Težimo da upoznamo Jahvu: k'o zora pouzdan mu dolazak. On će nam doći poput dažda jesenskog, poput kiše proljetne što natapa zemlju. Što za tebe mogu učiniti, Efrajime? Što za tebe mogu učiniti, Judo? K'o oblak jutarnji ljubav je vaša, k'o rana rosa koje nestaje. Zato sam ih preko proroka sjekao i ubijao riječima usta svojih; al' sud će tvoj izaći k'o svjetlost. Jer ljubav mi je mila, ne žrtve, poznavanje Boga, ne paljenice.	U one dane Gospodin reče Mojsiju i Aronu u zemlji egipatskoj: „Ovaj mjesec neka vam bude početak mjesecima; neka vam bude prvi mjesec u godini. Ovo objavite svoj zajednici izraelskoj: Desetog dana ovoga mjeseca neka svatko za obitelj pribavi jedno živinče. Tako, jedno na obitelj. Ako je obitelj premalena da ga potroši, neka se ona priključi svome susjedu, najbližoj kući, prema broju osoba. Podijelite živinče prema tome koliko koja osoba može pojesti. Živinče neka bude bez mane, od jedne godine i muško. Možete izabrati bilo janje bilo kozle. Čuvajte ga do četrnaestoga dana ovoga mjeseca. A onda neka ga sva izraelska zajednica zakolje kad se spusti suton. Neka uzmu krvi i poškrope oba dovratnika i nadvratnik kuće u kojoj se bude blagovalo. Meso, pečeno na vatri, neka se pojede te iste noći sa beskvasnim kruhom i gorkim zeljem. Da ništa sirovo ili na vodi skuhanu od njega niste jeli, nego na vatri pečeno: s glavom, nogama i ponutricom. Ništa od njega ne smijete ostaviti za sutradan: što bi god do jutra ostalo, morate na vatri spaliti. A ovako ga blagujte: opasanih bokova, s obucom na nogama i sa štapom u ruci. Jedite ga žurno: to je Gospodnja pasha.“

¹²⁵ Usp. OOSS, 82.-83.

¹²⁶ Usp. OOSS, 94.-95.

¹²⁷ Tekst je prema važećem prijevodu Svetoga pisma . U OOSS je prijevod, drugačiji. Usp. OOSS, 94.-95.

Odgovor nakon 1. čitanja: <i>Hab 3,2-3</i>	Odgovor nakon 2. čitanja: <i>Ps 140,2-10. 14</i>
Gospodine, čuo sam za slavu tvoju, Gospodine, tvoje mi djelo ulijeva jezu! Ponovi ga u naše vrijeme! Otkrij ga u naše vrijeme! U gnjevu se svojem smilovanja sjeti! Bog stiže iz Temana, a Svetac s planine Parana! Veličanstvo njegovo zastire nebesa, zemlja mu je puna slave.	Izbavi me, Gospodine, od čovjeka zlobna, zaštiti me od čovjeka nasilna: od onih koji pakosti u srcu smišljaju i čitav dan začinju kavge. Kao zmije bruse jezike svoje, pod usnama im je otrov ljutičin. Spasi me, Gospodine, od ruku zlotvora, čuvaj me od čovjeka nasilna koji hoće da mi noga posrne. Oholice mi potajno nastavljaju zamku, užetima mrežu pletu, kraj puta klopke mi stavljaju. Zavapih Gospodinu: "Ti si Bog moj! Poslušaj, o Jahve, krik mojih molitava!, Gospodine, Bože moj, spasitelju silni moj, u dan boja zakloni mi glavu! Ne daj da se ispune želje zlotvora, ne daj da svoje on izvrši namjere! Nek' glavu ne podignu oni koji me opkoliše, nek' na njih padne zloba njihovih usana! Zaista, pravedni će tvoje ime slaviti, pred tvojim će licem boraviti čestiti.

Prvo čitanje jasno govori o uskrснуću trećeg dana, te o milosrđu koje Bog zahtijeva od svojega naroda. Drugo čitanje, pak, govori o Pashi izraelskog naroda, u svjetlu Kristove pashalne žrtve. I kako su krvlju janjetovom u noći Pashe spašeni oni koji su njome pošćropili vrata svojih kuća, tako će Krvlju Jaganjca biti spašeni svi koji u njega vjeruju. Simbolika drugog čitanja iz Knjige Izlaska jasno je izražena u Misi Većere Gospodnje na Veliki ćetvrtak, gdje je ovaj tekst iz Svetoga Pisma, po novom obredniku stavljen kao prvo čitanje.

Responzorij nakon prvog čitanja dio je iz Knjige proroka Habakuka, koje kao glavne motive istiće Božju teofaniju i Božje milosrđe; dok drugi responzorij, kako i prilići Velikom petku, govori o patnjama pravednika koji se uzda u Božju pomoć.

Nakon prvog i drugog čitanja ćitala se ili pjevala Muka iz Ivanova evanđelja. Naćin je jednak onome na Cvjetnicu: bez svijeća, tamjana, bez pozdrava puku i bez znaka križa. Ona zauzima središnje mjesto u Službi rijeći, a moće se reći i u ćjelokupnom obredu Velikog petka, svake nas godine zorno podsjećajući na ono što se dogodilo s Kristom u Jeruzalemu. Dok se na Cvjetnicu kroz tri liturgijske godine susljedno ćitaju Matejev, Markov i Lukin izvještaj o mucu, na Veliki petak i dalje ostaje muka po Ivanu. Razlog je Ivanovo "ćublje ćitanje" ispod kore površinskih utisaka.

Stoga ne ćudi što se ovom dijelu Službe rijeći i na ceremonijalnoj razini davao velik znaćaj. Moćda nekako o tome najbolje govori *Svećani i ćjednostavni ćeremonijal obreda Svete sedmice*, iz 1962. godine. Tako tamo stoji da, nakon otpjevana drugog responzorija, dva klerika rasporećuju stalke za pjevanje Muke, *in plano*, u ravnoj liniji i ćjednakoć međusobnoć daljini sa strane evanđelja, i tako da ććakoni imaju oltar s desna. Zatim, tri ććakona s knjigama na prsima, i pokrivene glave, predvoćeni od dva akolita sklopljenih ruku, dolaze u svetište, jedan za

drugim, ovim redom: kronista, sinagoga, Krist. Vidljivo je da je riječ o ulogama u samoj Muci. Zatim se đakoni postave u redu: kronista s desne strane, Krist u sredini, a sinagoga s lijeve. Predajući birete akolitima, čine reverenciju oltaru i pođu k sjedalima i tu se duboko naklone celebrantu. Celebrant ustaje, zajedno s đakonom i subđakonom, i moli nad trima pjevačima: „Dominus sit in cordibus vestris et in labiis vestris“. Ponovivši reverenciju oltaru, pjevači polaze k stalcima i započinju s pjevanjem Muke. Čitanje Muke, pak, započinje se bez uvodnog pozdrava i znaka križa. Na riječi „Tradidit spiritum“ („Preda duh“), svi kleknu na svojim mjestima i ostanu u sabranosti nekoliko trenutaka.¹²⁸

I drugi obrednici donose slične ceremonijalne upute. Kada završi drugo čitanje i responzorij, sa strane evanđelja, u prezbiteriju, postavljaju se nepokriveni stalci za čitanje i na njima knjige, te počinje pjevanje ili čitanje Muke. Pjevaju ili čitaju oni, koji su primili barem sveti red đakonata. Oni dolaze pred oltar u pratnji dvojice akolita (ili ministranata), koji ih prate bez svijeća i bez kadionice s lađicom. Odavši počast oltaru stanu pred svećenika, a on jasnim glasom izgovori nad njima: „Dominus sit in cordibus vestris et in labiis vestris“. Tada se čita ili pjeva Muka. Tamo gdje svećenik sam s ministrantima predvodi obrede, on čita ili pjeva Muku, i to jasnim, dobro artikuliranim govorom. Prije nego počne, u sredini prezbiterija napravi duboki naklon i izgovori jasnim glasom: „Dominus sit in corde meo, et in labiis meis. Amen“. Zatim pročita ili otpjeva Muku. Također se naglašava kako je Muka potpuno nepromijenjena, no kako na početku pjevanja ili čitanja Muke nije bilo nikakva naslova i uvoda, dodana je rubrika: „Evanđelje muke i smrti Gospodinove po Ivanu...“ Naime, glavni dio svakog evanđelja jest svjedočanstvo o mucu i uskrsnuću. Stoga je bilo potrebno donijeti ovu reformu. I po naslovu i po obredniku sada vidimo da su to riječi iz evanđelja koje slušamo „kao prisutnog Gospodina“.¹²⁹

Nakon Muke po Ivanu (homilija je izostavljena), slijede Sveopće molitve. Misnik uzme plašt crne boje, a đakon i podđakon obuku dalmatiku ili tunicelu iste boje. U međuvremenu dvojica svječonoša, ili podvornika, prostru na oltar samo jedan oltarnik i stave knjigu na sredinu. Tada misnik u pratnji službenika ili podvornika pristupi oltaru, uziđe na nj, poljubi ga u sredini, pa stojeći započne Sveopće molitve, dok mu đakon i podđakon stoje sa strane.¹³⁰ A

¹²⁸ Usp. *Obredi Svete sedmice. Svečani i jednostavni ceremonijal*, Uredništvo „Službe Božje“, Makarska, 1962., 58.

¹²⁹ Usp. Rufin ŠILIC (prir.), *Uskrsno bdjenje i ostali obredi Velikog tjedna*, 83.

¹³⁰ *Svečani i jednostavni ceremonijal obreda Svete sedmice*, iz 1962. godine, donosi i neke ceremonijalne odredbe prema kojima su se molile ove molitve u starim obredima. Tako taj ceremonijal donosi kako nakon što su tri đakona otpjevala Muku, kler sjedne. Đakon i subđakon oblače dalmatiku i tunicelu, celebrant plašt crne boje. Klerici na oltar postavljaju oltarnik i misal za pjevanje ovih molitava. Na znak ceremonijara kler ustaje, celebrant s đakonom i subđakonom kreće ka oltaru, učini reverenciju, uspane se, poljubi oltar, i započne pjevanje molitava. Usp. *Obredi Svete sedmice. Svečani i jednostavni ceremonijal*, 58.-59.

molitve se mole tako da svećenik, nakon uvoda u kojem se naznačuje posebna nakana (a pjeva se sklopljenih ruku uz posebni napjev, zabilježen u obredniku), govori *Pomolimo se*, a đakon *Prignimo koljena*, te svi klečeći u šutnji neko vrijeme mole. Nakon što đakon kaže *Ustanite*, svi ustaju, a svećenik raširenih ruku, u ferijalnom napjevu pjeva molitvu.¹³¹

Molitve se mole ovim redom

1. **Za svetu Crkvu** (*Pro sancta Ecclesia*)
2. **Za papu** (*Pro summo Pontifice*)
3. **Za sve redove i staleže vjernika** (*Pro omnibus ordinibus gradibusque fidelium*)
4. **Za upravitelje država** (*Pro res publicas moderantibus*)¹³²
5. **Za katekumene** (*Pro Cathecumenis*)
6. **Za potrebe vjernika** (*Pro fidelium necessitatibus*)
7. **Za jedinstvo kršćana** (*Pro unitate Ecclesiae*)
8. **Za Židove** (*Pro conversione Iudaeorum*)
9. **Za one koji još ne vjeruju u Krista** *Pro conversione infidelium*¹³³

Navodi se kako je sretno uklonjena i razlika, koja je u Misalu postojala između molitve za Židove (*Pro conversione Iudaeorum*) i svih ostalih molitava (naime, molila se bez „Flectamus genua“...). Međutim, u počecima, kako je to vidljivu u Gelazijevu sakramentaru iz 6. st., molitva se molila jednako kao i ostale. Razlika je nastala u 9. st. Postoji mogućnost da je uzrok bio antisemitizam, ali je vjerojatnije da je to bilo iz pretjeranog simbolizma: „jer su Židovi toga dana pred Gospodinom klečali da mu se rugaju“. Izraz *perfidi Iudaei* ne znači nikakvu uvredu, tumači fra Rufin Šilić, jer u latinskom originalnom značenju znači isto što i *infidelis*.¹³⁴

¹³¹ OOSS, str. 100.-107.

¹³² Šilić navodi kako je razlika u tome što je četvrta molitva u Misalu za Rimskog cara, sada izmijenjena za one „koji upravljaju državom“. Naime, ova molitva nastavlja ono, što je u *Ordo Sabbati Sancti* započeto 1951. godine. Kao što savjetuje sveti Petar u svojoj poslanici (1 Pt 2,13); kao što je mučenička Crkva činila u katakombama; kao što je čitav srednji vijek molio za rimskog cara, tako se sad moli za svakog državnog poglavara. I da se pokaže kako Crkva uvijek ostaje vjerna apostolskoj tradiciji, ne praveći nikakve razlike među vladarima, zadržane su uglavnom one riječi kojima se molilo za rimskog cara. - Usp. Rufin ŠILIĆ (prir.), *Uskrsno bdjenje i ostali obredi Velikog tjedna*, 84. (fusnota)

¹³³ Vidi: *Obnovljeni obred Svete sedmice*, Consilium ad exsequendam Constitutionem de sacra liturgia, Vatikan, 5. veljače 1965., str. 100.-107., također i: Rufin ŠILIĆ (prir.), *Uskrsno bdjenje i ostali obredi Velikog tjedna*, 83.

¹³⁴ Usp. Rufin ŠILIĆ (prir.), *Uskrsno bdjenje i ostali obredi Velikog tjedna*, 84. (fusnota)

3.3. Otkrivanje i klanjanje križu

Drugi dio obreda Velikog petka obilježen je klanjanjem križu. Misnik i službenici vrata se sjedalima, gdje misnik odloži plašt, đakon dalmatiku, podđakon tunicelu, te započinje svečano klanjanje križu. Preporučuje se da se upotrebi oveći križ, s *corpusom*, pokriven ljubičastim velumom, ali tako da se velum lako može skinuti. Križ se potom najprije donosi iz sakristije u sredinu prezbitorija i to određenim ceremonijalnim redom: dok svećenik i subđakon ostaju na svojim mjestima stojeći, đakon i svjećonoše (ili ministranti) odlaze u sakristiju iz koje u procesiji donose križ u crkvu. Na čelu procesije uđu svjećonoše (ili ministranti), iza njih đakon s križem, njemu sa strane druga dva svjećonoše (ili ministranta) s upaljenim svijećama. Kada uđu u prezbitorij, ususret im dolaze svećenik i subđakon, i na sredini pred oltarom svećenik prima križ iz ruku đakonovih ruku.¹³⁵ Tada se započinje s otkrivanjem križa tako da svećenik dođe na podnožje oltara sa strane poslanice, i tu stojeći okrenut prema puku, otkrije vrh križa. Tada sam započinje antifonu „Evo drvo Križa“, a potom mu u pjevanju pomažu đakon i subđakon sve do riječi: „Dođite, poklonimo se“ koju pjevaju pjevači s pukom.¹³⁶ Čim završi pjevanje, svi osim svećenika kleknu kratko na koljena tiho se klanjajući. Svećenik se potom penje na oltar sa strane poslanice i otkriva desnu ruku Raspetoga, podižući križ lagano uvis. Slijedi ponovno „Evo drvo Križa“, ali nešto povišenim tonom, nakon čega se ponovni svi klanjaju. Na koncu svećenik ide na sredinu oltara i potpuno otkriva križ i podiže ga uvis, s trećom antifonom „Evo drvo Križa“ višim tonalitetom. Sve ovo vrijeme dva akolita (ili ministranta) s upaljenim svijećama prate križ sa svećenikove desne i lijeve strane.¹³⁷

Tada se pristupa samom klanjanju križu. Tako svećenik, kad otkrije križ, preda ga dvojici akolita (ili ministranta), koji stoje na sredini oltara licem okrenutim prema puku i drže križ za poprečne krakove, tako da podnožje križa dotiče *suppedaneum*. Druga dva akolita, koja su za vrijeme ophoda nosili svijeće uz križ, ostavljaju svijeće na podnožju oltara pored križa i kleknu na najgornju stepenicu licem okrenuti prema križu i tako ostanu cijelo vrijeme klanjanja. Prvi klanjanju pristupa sam svećenik, zatim đakon i subđakon, pa klerici te ministranti. Ukoliko je zgodno svi odlaze obuču i jedan za drugim pristupaju križu, pokleknu na jedno koljeno tri puta i ljube noge Raspetoga. Nakon toga dva akolita (ili ministranta) uz pratnju svjećonoša nose

¹³⁵ Gdje svećenik drži obred samo s ministrantima, on s njima ide u sakristiju, i donosi križ pred oltar.

¹³⁶ Gdje svećenik drži obred samo s ministrantima, antifonu „Ecce lignum crucis“ do „Venite, adoremus“ pjeva sam, dok mu ministranti mogu pomoći samo kod otkrivanja križa.

¹³⁷ Usp. OOS, str. 107.-108.

križ ka pričesnoj ogradi i ondje ga drže na isti način kao i prije. Vjernici mogu tako u procesiji – najprije muškarci, pa žene – proći ispred križa, pokleknuti na jedno koljeno i poljubiti ga.¹³⁸

Ipak je u opisu klanjanja svetom križu najiscrpniji *Svečani i jednostavni ceremonijal Svete sedmice*, iz 1962. Kao i prethodno akoliti primaju križ od celebranta i stave ga na sredinu oltara, okrenuti prema puku, držeći križ rukama tako da donji dio križa leži na supedaneju. Celebrant te đakon i subđakon, nakon što je predao križ akolitima, silaze *in plano*, kleknu na jedno koljeno i odu k sjedalima. Sve dok celebrant ne dovrši adoraciju križu, svi stoje. Kod sjedala celebrant skida cipele (ako je običaj) uz pomoć drugog ceremonijara, a zatim u pratnji prvog ceremonijara kreće na adoraciju križu. Približavajući se križu celebrant tri puta poklekne na jedno koljeno, na ulazu, u sredini i pred oltarom; zatim klekne na stepenicu i poljubi noge Raspetoga. Ponovno poklekne i vrati se k sjedalu, obuče cipele i sjedne, no otkrite glave. Iza celebranta polaze na adoraciju đakon i subđakon, kler (kanonici i prebendari) i klerici. Križu se približavaju dva po dva i tri puta pokleknu poput celebranta, te kleknuvši na stepenicu poljube noge Raspetoga. Svi mogu, ako je zgodno, skinuti cipele prije adoracije. Potom se vrate, pokleknuvši na jedno koljeno, na svoje mjesto otkrite glave. Kad se završi adoracija klera, akoliti odnose križ k ogradi, zajedno sa svjećonošama. Dok akoliti nose križ, kler stoji. Puk pristupa adoraciji križa kod ograde, najprije muškarci, a potom i žene. Ukoliko je mnogo naroda, pa bi na štetu sabranosti i pobožnosti bilo teško pokrenuti sve na adoraciju, obred se može obaviti tako da kad se završi adoracija klera, celebrant prihvati križ od akolita i, stojeći na sredini oltara na supedaneju, pokaže ga vjernicima i pozove ih s par riječi da mu se poklone. Zatim ga drži uzdignuta, dok svi kleknu na oba koljena i klanjaju se križu u tišini nekoliko trenutaka. Sa strane celebranta stoji đakon i subđakon te dva akolita s upaljenim svijećama.¹³⁹

Ističemo u ovom dijelu dvije geste bogate simbolikom. To su: mogućnost skidanja obuće prije adoracije križu i „otkrivena glava“ celebranta i klera nakon adoracije. Skidanje obuće u Starom je zavjetu bio primjer tjelesne nazočnosti Boga. Najbolji primjer za to je Mojsije, koji u susretu s Bogom na gori Sinaj, na Božju intervenciju, skida obuću s nogu, jer je tlo na kojem je stajao bilo sveto (Izl 3, 5). Čini se da se tako i ovdje želi prikazati Božja nazočnosti, i sveto tlo podnožja oltara koje dotiče Kristov križ. Drugi simbolički čin jest otkrivena glava klera. Poznato nam je da je u prošlosti kler na svojim glavama nosio *biret*, dok su redovnici uglavnom nosili nešto kao *solī Deo*, po boji ovisno redu kojem su pripadali. Danas je u liturgiji sačuvan biskupski *solī Deo*. Kada ceremonijal nalaže da celebrant i kler nakon adoracije sjedi „otkrivene glave“, želi naznačiti čovjekovu poniznost i ogoljenost pred Bogom.

¹³⁸ Usp. *Isto*, str. 108.

¹³⁹ Usp. *Obredi Svete sedmice. Svečani i jednostavni ceremonijal*, 61.-63.

Kao i što samo ime govori, takvi su se dijelovi odjeće skidali s glave „samo pred Bogom“. U židovstvu su poznata dva odjevna sredstva za glavu: *kippa* (slično našem *solì Deo*) i *talit* (vrsta obrednog šala kojim se prekrivala glava). *Talit* se skidao u određenim trenucima, osobito kad su Židovi ulazili u hram, čime su iskazivali čast Bogu.

3.4. Obred pričesti

Treći dio obreda Velikog petka odnosi se na svetu pričest. Velika je novost ovoga obnovljenog obreda da je u nj ponovno uvrštena pričest vjernika, dok se prije toga samo svećenik pričešćivao. Kad se tako završi klanjanje križu, svjećonoše (ili ministranti), koji su do tada držali križ, nose ga na oltar, uz pratnju dvojice svjećonoša. Tu postavljaju križ na sredinu oltara i to, ako je ikako moguće, u takvoj visini da ga vjernici lako mogu vidjeti, a da svećeniku ne smeta u slijedećim obredima koje će izvoditi na oltaru. Upaljene svijeće svjećonoše ostavljaju na oltaru. Iza toga svećenik i đakon odlažu crni parament, a uzimaju ljubičasti, i to svećenik štolu i misnicu, đakon štolu i dalmatiku, a subđakon tunicelu. Đakon potom donosi na oltar burzu i kao obično rasprostire korporal te postavlja na oltar posudicu s vodom i purifikatorijem, da se mogu poslije pričesti oprati prsti. On ujedno postavlja i knjigu na strani evanđelja.¹⁴⁰ Iz kapelice pohranjenja donosi se potom Presveto tako da misnik i podđakon, svećenstvo i puk ostaju na svojim mjestima u šutnji; a đakon i dva svjećonoše kreću prema Svetohraništu gdje se nalaze pripravljene dvije upaljene svijeće, koje će nositi. Kada đakon izvadi Presveto iz svetohraništa, ogrne ga bijelim velumom i njegovim rubovima pokrije čestičnjak i tako je nosi na oltar.¹⁴¹ Za vrijeme procesije prema oltaru, pjevači pjevaju antifone koje se kasnije neće ponavljati u novom Rimskom misalu:¹⁴²

1. Adoramus te, Christe, et benedicimus tibi,
quia per Crucem tuam redemisti mundum.¹⁴³
(*Klanjamo ti se, Kriste, i blagoslivljamo te,*
jer si po svom križu otkupio svijet.)

¹⁴⁰ Tamo gdje svećenik sam s ministrantima služi obrede, on donosi i rasprostire korporal na oltaru.

¹⁴¹ Ako nema drugih poslužitelja svećenik sve sam čini s ministrantima. Ondje gdje postoji *umbella* (*baldahin*), nosi se iznad Presvetog u procesiji koja ide ka oltaru. Usp. Rufin ŠILIĆ (prir.), *Uskrsno bdjenje i ostali obredi Velikog tjedna*, 86.-87.

¹⁴² Usp. OOSS, 112.

¹⁴³ Latinski tekst prema OHSI.

2. Per lignum servi facti sumus,
et per sanctam Crucem liberati sumus:
fructus arboris seduxit nos,
Filius Dei redemit nos.
*(Po drvetu smo poslali robovi,
a po svetom križu postali smo oslobođeni.
Plod drveta nas je zaveo,
Sin Božji nas je otkupio.)*

3. Salvator mundi, salva nos:
qui per Crucem et Sanguinem tuum redemisti nos,
auxiliare nobis, te deprecamur, Deus noster.
*(Spasitelju svijeta, spasi nas.
Ti si nas križem i krvi svojom otkupio,
budi nam pomoćnik, molimo te, Bože naš.)*

Kada dođu do velikog oltara, đakon postavlja čestičnjak na korporal, a svjećonoše svijeće na oltar. Đakon odlaže velum i povlači se na stranu poslanice. Tada svećenik i subđakon pristupaju oltaru, te svećenik jasnim glasom recitira, ne pjeva, uvod u Molitvu Gospodnju: „Pomolimo se. Spasonosnim zapovijedima potaknuti i božanskom naukom poučeni usuđujemo se govoriti“. Započinje molitva „Oče naš“, koji svi prisutni klerici i vjernici recitiraju skupa sa svećenikom svečano, dostojanstveno, artikulirano, i na koncu dodaju „Amen“. Svećenik sam potom nastavlja sklopljenih ruku: „Izbavi nas“ Odmah zatim svećenik tiho (*voce submissa*) govori molitvu „Gospodine Isuse Kriste...“ Tada otvori čestičnjak, poklekne, uzima hostiju u desnu ruku, i duboko naklonjen, udara se u prsa tri puta i moli kao i obično: „Gospodine, nisam dostojan...“ Potom, praveći znak križa s Presvetim doda tiho: „Tijelo Gospodina našega Isusa Krista...“ i pričesti se sa strahopoštovanjem i neko vrijeme ostaje u šutnji. Đakon zatim na uobičajeni način moli „Općinsku ispovijed“, svećenik poklekne i okrene se prema puku pa moli: „Smilovao vam se...“, te nastavlja: „Oproštenje, odrješenje + i otpuštenje grijeha vaših podao vam svemogući i milosrdni Gospodin.“ Okreće se prema oltaru, uzme čestičnjak i kao i obično jasnim glasom govori: „Evo Jaganjac Božji...“. To ponovi i po drugi i po treći put. Pričest dijeli kao i na Veliki četvrtak, samo ovaj put svećenici uzimaju ljubičastu štolu. Dok se dijeli pričest,

može se pjevati psalam 22: „Bože moj, Bože moj“ ili koji od responzorija iz Jutarnje ovog petka.¹⁴⁴

Poslije pričesti poslužitelji purificiraju posuđe, nakon čega slijedi svećenikova molitva zahvale. On stoji na sredini oltara, a pred njim knjiga, te đakon i subđakon njemu s desne i lijeve strane. Kao zahvalu – *in tono feriali* – sklopljenih ruku moli tri molitve: „Neka siđe...“, „Svemogući i milosrdni Bože...“ i „Spomeni se, Gospodine...“.¹⁴⁵

S obzirom kako se prijevodi s latinskog originala ovih triju molitava ponešto razlikuju u starijim obrednicima prema *Obnovljenom obredu Svete sedmice*, iz 1967. godine, usporediti ćemo ih sinoptički:

Tablica 5. – Sinopsa zahvalnih molitava na koncu obreda Velikog petka

Latinski original ¹⁴⁶	Prijevod prema Rufinu Šiliću ¹⁴⁷	Prijevod prema <i>Obnovljeni obred Svete sedmice</i> , iz 1967. ¹⁴⁸
Oremus. 1. Super populum tuum, quaesumus, Domine, qui passionem et mortem Filii tui devota mente recoluit, benedictio copiosa descendat, indulgentia veniat, consolatio tribuatur, fides sancta succrescat, redemptio sempiterna formetur. Per eumdem Christum Dominum nostrum. Amen.	Pomolimo se. 1. Na ovaj puk, koji je pobožnom dušom štovao muku i smrt Sina tvoga – molimo te, Gospodine – neka sađe obilni blagoslov; neka mu dođe oproštenje, neka mu se podijeli utjeha; neka mu se sveta vjera umnoži; neka mu se vječno otkupljenje učvrsti. Po istom Kristu Gospodinu našem. Amen.	Pomolimo se. 1. Neka siđe, molimo, Gospodine, na puk tvoj, koji je pobožno razmišljao muku i smrt Sina tvoga, obilan blagoslov, neka mu se udijeli oproštenje, podari utjeha, umnoži sveta vjera, osigura vječno otkupljenje. Po istom Kristu Gospodinu našem. Amen.
Oremus. 2. Omnipotens et misericors Deus, qui Christi tui beata passione et morte nos reparasti: conserva in nobis operam misericordiae tuae; ut huius mysterii participatione, perpetua devotione vivamus. Per eumdem Christum Dominum nostrum. Amen.	Pomolimo se. 2. Svemogući i milosrdni Bože, ti si nas otkupio blaženom mukom i smrti Krista svoga. Sačuvaj u nama djelo svoga milosrđa; da budemo dionici ove tajne, te tako živimo u vječnoj pobožnosti. Po istom Kristu Gospodinu našem. Amen.	Pomolimo se. 2. Svemogući i milosrdni Bože, koji si nas obnovio po blaženoj muc i smrti Krista tvoga: sačuvaj u nama djelo tvoga milosrđa, da po učešću u ovom otajstvu uvijek pobožno živimo. Po istom Kristu Gospodinu našem. Amen.

¹⁴⁴ Usp. OOSS, 112.-114.

¹⁴⁵ Usp. *Obnovljeni obred Svete sedmice*, Consilium ad exsequendam Constitutionem de sacra liturgia, Vatikan, 5. veljače 1965., 114.-115.

¹⁴⁶ *Ordo hebdomadae sanctae instauratus*, stampato coi tipi dello Stabilimento Grafico Marietti, Torino, 1956., 68.

¹⁴⁷ Vidi: Rufin ŠILIĆ (prir.), *Uskrsno bdjenje i ostali obredi Velikog tjedna*, 88.

¹⁴⁸ Vidi: OOSS, 114.-115.

Oremus. 3. Reminiscere miserationum tuarum, Domine, et famulos tuos aeterna protectione sanctifica, pro quibus Christus, Filius tuus, per suum cruorem, instituit paschale mysterium. Per Christum Dominum nostrum. Amen.	Pomolimo se. 3. Spomeni se, Gospodine, svoga milosrđa, pa vječnom zaštitom posveti sluge svoje, za koje je Krist, Sin tvoj, svojom krvavom mukom ustanovio uskrсни misterij. Po istom Kristu Gospodinu našem. Amen.	Pomolimo se. 3. Spomeni se, Gospodine, smilovanja svojih i vječnom zaštitom posvećuj sluge svoje, za koje je Krist, Sin tvoj, po svojoj krvi ustanovio uskršno otajstvo. Po istom Kristu Gospodinu našem. Amen.
--	---	--

Izvor prve molitve je GeV, br. 219:

„Super populum tuum, domine, quae sumus, benedictio copiosa discendat, indulgentia ueniat, consolatio tribuatur, fides sancta succrescat, redemptio sempiterna firmetur: per.“

U ovom je sakramentaru ovo bila redovita molitva nad narodom, pa se za ovu prigodu u misalu dodano: „qui passionem et mortem Filii tui devota mente recoluit“.

Izvor druge molitve je GeV, br 344. U ovom se sakramentaru govorila na Veliku srijedu:

„Omnipotens sempiterne deus, qui Christi tui beata passione nos reparas, conserua in nobis opera misericordiae tuae, ut in huius caelebritate mysterii perpetua deuotione uiuamus: per.“

Vidimo da u izvoru stoji „reparas“ a u kasnijem misalu „reparasti“. Izvor je teološki bogatiji: Krist nas svojim blaženom smrću (i danas) spašava. Time se naglašava svevremenost Kristova spasenja.

Izvor treće molitve je GeV, br. 334. Govorila se na Veliki ponedjeljak:

„Reminiscere miserationum tuarum, domine, et famulos tuos aeterna protectione sanctifica, pro quibus Christus filius tuus per suum cruorem nobis instituit paschale mysterium: per dominum nostrum.“

Završetak obreda Velikog petka prikladan je samoj naravi toga dana. Prema OHSI svećenik, đakon i subđakon, nakon što su izmoljene tri zahvalne molitve, silaze s oltara i skupa s akolitima (ili ministrantima) pokleknu i vrte se u sakristiju. U kuru se moli Kompletorij, dok su svijeće ugašene i ne pjeva se. U zgodno vrijeme sveta se Euharistija ponovno – *in forma*

privata – odnese do mjesta pohranjenja, i tu se čuva. Svjetla gore kao i obično, a zatim se oltari „poruše“.¹⁴⁹

I kasniji *Svečani i jednostavni ceremonijal Obreda Svete sedmice*, iz 1962. godine donijet će slične naputke. Tako stoji da, završivši molitve za zahvalu, celebrant i ministranti siđu *in plano*. Akolit i drugi ceremonijar pođu u sredinu iza đakona i subđakona. Zajedno pokleknu na jedno koljeno i vrate se u sakristiju sklopljenih ruku i pokrivenih glava.¹⁵⁰

Obnovljeni obred Svete sedmice iz 1967. godine uglavnom ponavlja ono što donosi i obrednik fra Rufina Šilića, osim što ne navodi pojam „oltari se poruše“, već: „oltar se otkrije“, što zapravo ima jedno te isto značenje, već u odnosu na jezični dijalekt.¹⁵¹

3.5. Kratki kritički osvrt

Poboljšanje i najveća promjena u obredu Muke Gospodnje nakon reforme Pija XII. bila je u tome što se bogoslužje Velikog petka, kao i ono Velikog četvrtka, slavilo u večernji sat, a ne više prijepodne. Nadalje, liturgijske upute za slavlje obreda Muke Gospodnje donose preciznije i detaljnije napomene glede organiziranja i slavljenja samih obreda (ceremonijalne upute). Štoviše, novi je obred izričito zatražio da se same vjernike tako pripremi da mogu dobro razumjeti posebne liturgijske obrede toga dana. Što se tiče Službe riječi, izbor liturgijskih čitanja ostao je isti. Jedino je tzv. *tractus* dobio novi naslov – *responsorium*. Novi je obred tražio da se od sada Muka Gospodina našega Isusa Krista po Ivanu čita jasnim i dobro artikuliranim glasom. Izostavlja se nakon riječi „Gledat će onoga koga su proboli“ (Iv 19,37) svećenikova molitva prije evanđelja („Munda cor meum“), kako je bio propis u Misalu Pija V. Nadalje, što se tiče Sveopće molitve, uklonjena je razlika koja je postojala u Misalu Pija V. u molitvi za Židove i svih ostalih molitava (molila se bez *Flectamus genua*). Nadalje, reforma obreda donijela je preciznije upute kako se otkriva i časti križ u obredu ljubljenja križa. Uz to novost ovoga obreda bila je ta što se sada izostavljao obred prikazanja i što svećenik više nije konzumirao neposvećeno vino zajedno s posvećenim česticama (hostija). Ipak, smatramo da je najveća novost ovoga obnovljenog obreda – uz to da se obredi Muke Gospodnje više nisu slavili prijepodne – ta da je u njega ponovno uvrštena pričest svih prisutnih vjernika, dok se prije toga pričešćivao samo svećenik i bolesnici koji su bili na smrtnom času.

¹⁴⁹ Usp. Rufin ŠILIĆ (prir.), *Uskrsno bdjenje i ostali obredi Velikog tjedna*, 88.

¹⁵⁰ Usp. *Obredi Svete sedmice. Svečani i jednostavni ceremonijal*, 68.

¹⁵¹ OOSS, 115.

4. Obred Velikog petka danas

4.1. Ulaz s prostracijom

Bogoslužje Velikog petka danas ima slijedeću strukturu:

- Ulaz s prostracijom
- Uvodna molitva:
 - „Spomeni se, Gospodine...“, ili
 - „Bože, smrt je baština grijeha Adamova...“
- Služba riječi:
 - 1. čitanje: Iz 52,13 – 52,12 *cum suo psalmo*
 - 2. čitanje: Heb 4,14-16; 5,7-9 *et cantus ante Evangelium*
 - Muka po Ivanu (Iv 18,1 – 19,42)
 - Homilija
 - Sveopća molitva
- Klanjanje svetom križu
- Sveta pričest¹⁵²

Iako se cijeli obred nalazi u Rimskom Misalu, mi ćemo se koristiti posebno tiskanim drugim doradenim pastoralnim izdanjem (izvatkom iz Rimskog Misala) *Velikog tjedna*, iz 1990. godine¹⁵³. U tom izdanju ceremonijalne napomene također navode kako na Veliki petak i na Veliku subotu Crkva po drevnoj predaji uopće ne slavi otajstva. Oltar je u potpunosti ogoljen. Na Veliki petak sveta pričest se vjernicima dijeli jedino za vrijeme službe Muke Gospodnje. Bolesnicima koji ne mogu sudjelovati kod te službe pričest se može nositi u bilo koji sat dana.¹⁵⁴ U novije vrijeme ističe se „ogoljenost“ oltara. Simbolika oltara kao središta svake crkve kao građevine, kroz povijest je dobivala sve jasnije poglede. Iako je oltar stol Kruha života, on je i ujedno Žrtvenik na kojem se prinosi žrtva po uzoru na onu Isusovu, jednom prinesenu zasvagda. Premda priziva simboliku Krista, ugaone stijene, on osim žrtve treba izraziti poglavito stol, kako govori molitva posvete oltara („stol neka bude Gospodnji s kog će narod jesti na božanskoj gozbi“). Oltar dakle simbolizira Krista. Na Veliki petak, poput Krista

¹⁵² Vidi. MR 2002, 313.-332.

¹⁵³ Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

¹⁵⁴ Usp. *Isto*, 119.

Patnika, i oltar se odriče sve svoje kićenosti – svijeća, cvijeća, ukrasnih oltarnika. Sada vizualno postaje tek komad kamena ili drveta bez svoga punog sjaja (iako sjaj oltara ne čine niti cvijeće niti svijeće niti oltarnici). Ogoljenost oltara govori također kako se na Veliki petak ne prinosi Bogu ugodna žrtva, jer na današnji dan prinesena je savršena Žrtva za spas svijeta.

Kako se u novije vrijeme mnoge župe nemaju đakone niti akolite, nego tek poslužitelje (ministrante), isti Misal iz 1990. godine, u rubrici br. 4. donosi slijedeće: „Svećenik i sveti poslužnici obučeni u ruho crvene boje kao za misu, pristupe k oltaru, iskažu mu počast, te se potom prostru ničice, ili ako je zgodno, kleknu i mole neko vrijeme u šutnji.“¹⁵⁵

U za to predviđeno vrijeme, kada se okupe vjernici na spomen Kristove muke, započinju obredi Velikoga petka. Za razliku od ostalih obreda Vazmenoga trodnevlja i obreda uopće, početak obreda Velikoga petka specifičan je, kako vidimo, upravo zbog svog tihog ulaza svećenika i poslužitelja pred oltarni prostor. Naime u potpunoj tišini, bez ikakve najave zvonom i bez ulazne pjesme popraćene glazbalima, svećenik s poslužiteljima pristupa pred oltar i iskazuje mu prostirući se preda nj licem prema zemlji. Svećenicima se preporučuje da učine gestu prostracije koja je puno izražajnija od klečanja, a ujedno je i rijetka u liturgiji na Zapadu. Obredi dakle započinju prostracijom celebranta i služitelja pred oltarom ili klečanjem u šutnji. Ovo je najsadržajnija šutnja u toku liturgijske godine (koja se inače preporučuje svaki puta između svećenikova poziva „Pomolimo se“ i početka molitve te na kraju pojedinih čitanja, prije pripjevnog psalma). U žalosti su sadržajnije geste od svake riječi. Šutnjom predvoditelja i sabrane zajednice počinjemo liturgiju žalovanja za Kristom raspetim.

4.2. Uvodna molitva

Najnoviji Rimski misal ostavio je u biti netaknutim ovaj originalni oblik Službe riječi bez Euharistije u rimskoj liturgiji. Samo je molitva nakon prvog čitanja izostavljena, jer je njeno kasnije stavljanje na to mjesto dao danas ostalo povijesno nejasno, a nakon početne prostracije stavljene su na izbor dvije molitve: „Reminiscere“, ili prijašnja „Deus, qui peccati veteris“.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, 119.

¹⁵⁶ Usp. Vladimir ZAGORAC, *Krist posvetitelj vremena*, 123.-124.

Tablica 6. – Sinopsa uvodne molitve

Latinski original prema <i>Missale Romanum</i> , iz 2002. ¹⁵⁷	Prijevod prema <i>Veliki tjedan za narod</i> , iz 1973. ¹⁵⁸	Prijevod prema <i>Rimski misal: Veliki tjedan</i> , iz 1990. ¹⁵⁹
Deus, qui peccati veteris hereditariam mortem, in qua posteritatis genus omne successerat, Christi Filii tui, Domini nostri, passione solvisti, da, ut conformes eidem facti, sicut imaginem terreni hominis naturae necessitate portavimus, ita imaginem caelestis gratiae sanctificatione portemus. Per Christum Dominum nostrum.	Bože, ti si mukom Krista Sina svoga, Gospodina našega, dokinuo smrt, naslijeđe staroga grijeha što su ga baštinili svi kasniji naraštaji, i učinio si nas sličnima njemu. Kao što smo silom prirode nekada nosili sliku zemaljskoga čovjeka Adama, daj, da milošću posvećeni nosimo sada sliku nebeskoga. Po Kristu Gospodinu našem.	Bože, smrt je baština grijeha Adamova, koja prelazi na sve naraštaje. Nju si uništio mukom Isusa Krista, svoga Sina, našega Gospodina. Po zakonu naravi mi smo slika Adamova: daj, molimo, da po milosti posvetnoj budemo slika Kristova. Koji živi i kraljuje u vijeke vjekova.

Izvor ove molitve je GeV 398, gdje se također kazivala na Veliki petak:

„Deus, qui peccati veteris hereditaria morte, in qua posteritatis genus omne successerat, Christi tui domini nostri passione solvisti: dona, ut conformes eidem facti, sicut imaginem terreni naturae necessitate portavimus, ita imaginem caelestis gratiae sanctificatione portemus, Christi domini nostri: qui tecum vivit.“

Na temelju ovog sinoptičkog prikaza vidljivo je bogatstvo hrvatskih prijevoda određenih molitava. Srž molitve je ostala ista, izrečena samo na drukčiji način i drugim nijansama riječi. Najnoviji prijevod ove molitve, koji se danas koristi u obredu Velikog petka, ima najviše promjena u odnosu na one prethodne.

Molitva „Bože, smrt je baština grijeha Adamova...“ podsjeća nas na našu vlastitu smrtnost i prisutnost smrti u čovjekovu životu. Riječju „baština“ želi se naglasiti njezin prijelaz na svakoga čovjeka. I Krist je umro kao pravi čovjek, ali je trećeg dana uskrsnuo kao pravi Bog. Crkveni će oci u riječima Evaželja po Luki (Lk 23,45) kako u trenutku Kristove smrti zaključiti kako ni ono nije moglo gledati smrt Božjeg Sina. No, ljudska smrt je uništena Njegovom smrću. Ova molitva podsjeća da smo po svojoj naravi (prirodi) slika Adamova, dakle smrtni; no, po milosti Božjoj postajemo slika Kristova, i time dionici božanskoga (besmrtnog) života. Poslanica Hebrejima ističe kako smo „u toj volji (Kristovoj) posvećeni prinosom tijela Isusa Krista jednom zauvijek“ (Heb 10,10). Kristovom smrću nam je dakle zaslužen posvećenje

¹⁵⁷ Vidi: MR 2002, 313.

¹⁵⁸ Vidi: *Veliki tjedan za narod*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973., 93

¹⁵⁹ Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, 120.

koje prelazi na svakoga od nas, a koje je jamstvo i našega uskrsnuća u perspektivi onoga Kristovoga.¹⁶⁰

Uz molitvu „Bože, smrt je baština grijeha Adamova“, novi obrednik, te također i obrednik iz 1973. godine donose mogućnost odabira između ove molitve i molitve „Spomeni se, Gospodine“, što je dakako novina ova dva obrednika. I ona je doživjela neke preinake u obredniku iz 1990. nasuprot obredniku iz 1973. godine, no uglavnom je ostala ista. Tema i ove molitve jest muka Kristova kao vazmeni savez. I nju donosimo prikazanu sinoptički u tablici.

Tablica 7. – Sinopsa molitve „Spomeni se, Gospodine“

Latinski original prema <i>Missale Romanum</i> iz 2002. ¹⁶¹	Molitva prema <i>Veliki tjedan za narod</i> , iz 1973. ¹⁶²	Molitva prema <i>Rimski misal: Veliki tjedan</i> , iz 1990. ¹⁶³
Reminiscere miserationum tuarum, Domine, et famulos tuos aeterna protectione sanctifica, pro quibus Christus, Filius tuus, per suum cruorem instituit paschale mysterium. Qui vivit et regnat in saecula saeculorum. ¹⁶⁴	Spomeni se, Gospodine, smilovanja svojih , zaštiti i posveti zauvijek svoje slugе , za koje je Krist, tvoj Sin, svojom krvlju zasnovao vazmeno otajstvo. Koji živi i kraljuje u vijeke vjekova.	Spomeni se, Gospodine, velikih djela svoga milosrđa ; spomeni se vazmenog otajstva, što ga je Krist, tvoj Sin započeo , kad je za nas prolio krv: štiti nas i posvećuj. Po Kristu.

Izvor ove molitve je GeV, 334. Govorila se na Veliki ponedjeljak:

„Reminiscere miserationum tuarum, domine, et famulos tuos aeterna protectione sanctifica, pro quibus Christus filius tuus per suum cruorem nobis instituit paschale mysterium: per dominum nostrum.“

Početne riječi uvodne molitve „Spomeni se...“ nemaju toliko nakanu na bilo što podsjetiti Boga, nego da se mi u Bogu spominjemo velikih djela Božjeg milosrđa, od početka svijeta kroz cijeli Stari i Novi zavjet. Iako sva djela Božja dokazuju njegovo božansko milosrđe, ipak sve to neizmjereno nadvisuje Kristova smrt, budući da je za nas umro sam Sin Božji. Pozvani smo na pameti i u srcu imati Vazmeno otajstvo kao vrhunac koji se sastoji u Pashi

¹⁶⁰ Usp. Martin KIRIGIN (prir.), *Pomolimo se. Razmišljanja uz misne Zborne molitve*, Čokovac, 1992., 158.-159.

¹⁶¹ Vidi: MR 2002, 313.

¹⁶² Vidi: *Veliki tjedan za narod*, 93.

¹⁶³ Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, 119.

¹⁶⁴ Izvor ove molitve je GeV br. 334. Ova se molitva prema tome sakramentaru molila na Veliki ponedjeljak.

Božjeg Sina, kojom je on iz života prešao kroz smrt u svoju slavu. On je tu istu slavu osigurao i za nas.¹⁶⁵

4.3. Liturgijska čitanja

Služba riječi doživjela je najviše promjena u odnosu prema starim sakramentarima, pontifikalima i misalima. Liturgijska su čitanja promijenjena. Dok je, prema starom Misalu Pija V. iz 1570. i reformom iz 1955. godine, prvo čitanje bilo iz Knjige proroka Hošee (Hoš 6,1 -6); danas je prvo čitanje iz Knjige proroka Izaije (Iz 52,13-53,12). Tractus (*responsorium*/odgovor) iza prvog čitanja prije je bio prorok Habakuk (Hab 3,2-3), danas je on zamijenjen psalmom 31. (Ps 31,2.6. 12-13. 15-16. 17. 25). Slijedila je potom molitva „Deus a quo et Iudas“, koja je u današnjem obredniku izostavljena.

Prijašnje drugo čitanje iz Knjiga Izlaska (Izl 12,1-11); u novim je misalima zamijenjena Poslanicom Hebrejima (Heb 4,14-16; 5,7-9). Prijašnji drugi Tractus (*responsorium*/odgovor) iz psalma 140 (2-10 i 14), danas je zamijenjen Pjesmom prije evanđelja iz Pavlove poslanice Filipljanima (Fil 2,8-9). Potanko ćemo prikazati razlike, prikazujući u cijelosti i tekstove iz starih i novih obrednika.

Rimski misal iz 1970. godine zamijenio je ova čitanja prikladnijima i tematski više vezanim za srž Velikog petka. Za prvo čitanje uzeta je tako Četvrta pjesma o Sluzi patniku iz Izaijine knjige (Iz 52,13 – 53,12). U njoj je prikazana nasilna smrt osporenog proroka čiju poruku i životno svjedočanstvo zajednica vjernika prihvaća tek nakon njegove smrti: „Za naše je grijehe on proboden, za opaćine naše satrt“. Sluga Jahvin – *'ebed Jahve* – je u prvoj pjesmi opisan kraljevskim potezima, u drugoj i trećoj proročkim, a sada kao žrtva za grijehe mnogih, žrtva zadovoljštine, koja opravdava ljude pred Bogom. Nauka o patnji zadovoljštine dostiže ovdje svoj vrhunac. Iako ima usporedbi s tugaljivim posmrtnim pjesmama, tuga i bol ovdje se pretvaraju u slavu i radost svega čovječanstva. Jahve govori o uspjehu, poniženju i proslavi Sluge. Ali patnja njegova bit će kratkotrajna. Proslava njegova zadivit će narode i kraljeve koji su ga do tada promatrali šutke, prestravljeni, pred novom objavom Božje ljubavi, koja će zasjati u Sluzi Patniku. Ovdje prvi puta imamo jasno izraženu nauku o posredničkoj patnji: trpi radi našeg mira. Oproštenje naših grijeha i mir s Bogom učinak su patnja Sluge nevina i pravedna. Umire za grijehe njegova naroda, i tu smrt zadovoljštine Jahve prihvaća. Jahve sada sam iznosi

¹⁶⁵ Usp. Martin KIRIGIN (prir.), *Pomolimo se. Razmišljanja uz misne Zborne molitve*, 159.

spasonosne učinke Slugine patnje: Sluga će biti proslavljen, vidjet će svjetlost i nasitit će se spoznajom Jahvinom. Svjetlost je znak mira i sreće, znak uskrsnuće. Židovska predaja u Targumu, te novozavjetna i kršćanska tradicija vide danas u Sluzi Jahvinom lik Mesije, po kojem su grijesi oprošteni i u kojem je uspostavljen mir čovječanstva s Bogom. I sam Isus primjenjuje riječi Sluge na sebe dok govori o svojoj patnji i o proslavi.¹⁶⁶ Stoga je netko smiono prozvao Četvrtu pjesmu „petim evanđeljem“, a stari su ga nazivali i „mukom Gospodina našega Isusa Krista po Izaiji“. U Četvrtoj pjesmi Sluga Jahvin ne izgovara ni jedne jedine riječi. Dva su odgovora na pitanje „zašto šutnja?“ Sluge Jahvina. Prvi odgovor govori i Pravednikovu odnosu prema Bogu, u kojeg ima potpuno povjerenje i iz kojeg crpi snagu u patnji. Drugi odgovor govori o Pravednikovom odnosu prema prijestupnicima. Svojom šutnjom odriče se optužbe protiv prijestupnika i na taj način pokazuje svojim neprijateljima da ih ne želi ni optužiti, ni osuditi, nego spasiti.¹⁶⁷ Za Mateja Izaija je izraziti prorok mesijanskih obećanja. On je najavio da će Izraelov Mesija biti Emanuel – *Bog s nama* (Mt 1,23), jedino Matej, govoreći o Isusovoj iscjeliteljskoj djelatnosti, podsjeća na Slugu Jahvina. Čak i Luka, koji zbog svojih čitatelja koji su većinom iz poganstva ne donosi puno citata iz SZ, na jednom mjestu podsjeća na Slugu Jahvina. (Lk 22,37). Lik Sluge Jahvina našao je svoje mjesto i u ivanovskoj kristologiji – stopljen s motivom Pashalnog janjeta. Isusova smrt je u toj ivanovskoj teologiji shvaćena kao smrt pashalnog janjeta koje je „odvedeno na klanje...da grijehe mnogih ponese na sebi i da se zauzme da zločince“ (Iz 53,12)¹⁶⁸

Ova Četvrta pjesma poseže za temom patnje. Progonstva koja će Sluga podnijeti velikom strpljivošću sablazan su za promatrače, ali su u stvari zauzimanje za čovjeka i zadovoljština za njegove grijehe. Ovo je jedinstven slučaj posredničke patnje u Starome zavjetu. Donosimo nekoliko kratku egzegezu pojedinih redaka koji najbolje oslikavaju lik Sluge Jahvina u kojem se ogleda kristološka dimenzija:

- „Tko nam povjeruje u ono što nam je objavljeno, kome se otkri ruka Jahvina?“ (53, 1) – ovdje govori zajednica i naviješta budućnost Sluge, novu i gotovo nevjerojatnu objavu. Ali će iznenađenje i prvotno nerazumijevanje ustupiti mjesto boljem razumijevanju: ove patnje nemaju drugog cilja nego spasenje mnoštva.

¹⁶⁶ Usp. Celestin TOMIĆ, *Začeci židovstva*, Provincijalat franjevac konventualaca, Zagreb, 1988., 40.-42.

¹⁶⁷ Usp. Anto POPOVIĆ, *Spasenje po cijenu 'najveće nepravde'*, u: *Biblija danas*, Institut za biblijski pastoral Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 8.-10.

¹⁶⁸ Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Isus kao Sluga Jahvin u evanđeljima*, u: *Biblija danas*, Institut za biblijski pastoral Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 11.-15.

- „Izrastao je pred njim poput izdanka, poput korijena iz zemlje sasušene.“ (*Iz 53, 2*) – iako u *Iz 11, 1.10* slike korijena i izdanka prate radosni navještaj dolaska davidovskog Mesije, ovdje one samo dozivaju u pamet poniženi i bijedni izgled Sluge.
- „K'o jagnje na klanje odvedoše ga; k'o ovca, nijema pred onima što je strižu, nije otvorio usta svojih.“ (*Iz 53, 7b*) – Ivan Krstitelj vjerojatno ovdje cilja na ovaj redak spojen s četvrtim retkom, kad predstavlja Isusa kao „jaganjca Božjega koji oduzima grijehe svijeta“¹⁶⁹
- „Ukop mu odrediše među zločincima, a grob njegov bi s bogatima“ (*Iz 53, 9a*) – kršćansko propovijedanje je ovdje vidjelo navještaj groba Josipa Arimatejskoga, „bogata čovjeka“.¹⁷⁰
- „Zbog patnje duše svoje vidjet će svjetlost i nasititi se spoznajom njezinom.“ (*Iz 53, 11a*) – Jahve uzima riječ te tumači tajnu trpljenja „Sluge pravednog“: on ne trpi zbog vlastitih grijeha, nego na sebe uzima grijehe mnoštva i za njih posreduje.¹⁷¹

Zaključimo: slika Sluge Jahvina slika je Isusa iz čije nasilne smrti Bog izvodi spasenjsku korist za sve ljude. Responzorij nakon prvog čitanja iz starih obrednika zamijenjen je psalmom 31., koji se svojim tekstom poklapa s izvještajima evanđelista o posljednjim Kristovim riječima na križu.

Drugo čitanje je odlomak iz poslanice Hebrejima o Kristu kao velikom svećeniku koji je „supatnik u našim slabostima“ te je u mucu „naviknuo slušati“. Zato je veliki svećenik i „začetnik spasenja svima koji ga slušaju“. Responzorij nakon drugog čitanja zamijenjen je odlomkom iz Poslanice Filipljanima, o Kristovoj poslušnosti Ocu koja je rezultirala Kristovom veleproslavom. Usporedbe radi, donosimo liturgijska čitanja u cijelosti prema *Rimski misal: Veliki tjedan*, iz 1990. godine.¹⁷²

¹⁶⁹ Vidi: *Iv 1, 29*. U aramejskom jeziku naime postoji riječ *talija'* što znači jaganjac i sluga. Moguće je da je Preteča namjerno upotrijebio tu riječ, ali se evanđelist koji je pisao evanđelje grčkim jezikom morao opredijeliti za jednu ili drugu riječ

¹⁷⁰ Vidi: *Mt 27, 57-60*

¹⁷¹ Ovdje još jednom dolazi do izražaja posrednička uloga Sluge Jahvina, što je jedinstven slučaj takve vrste u SZ

¹⁷² Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, 120.-123.

1. ČITANJE:

Iz 52, 13-53, 12

Za naše je grijehe on proboden.

Čitanje Knjige proroka Izaije

Gle, uspjeh će Sluga moj,
uzvisit će se, podignut i uzdići veoma!
Kao što se mnogi nad njim užasnuše
- tako mu je lice bilo neljudski iznakaženo
te obličjem više nije naličio na čovjeka -
tako će on mnoge zadiviti narode
i kraljevi će pred njim stisnuti usta
videć ono o čemu im nitko nije govorio,
shvaćajući ono o čemu nikad čuli nisu:

„Tko da povjeruje u ono što čusmo,
kome li se otkri ruka Gospodnja?“
Izrastao je pred njim poput izdanka,
poput korijena iz zemlje osušene.
Ne bijaše na njem ljepote ni sjaja
da bismo se u nj zagledali,
ni izgleda da bi nam se svidio.

Prezren bijaše, od ljudi odbačen,
čovjek boli, vičan patnjama,
od kog svatko lice otklanja,
prezren bijaše, obescijenjen.

On slabosti naše ponije,
naše boli uze na se,
a mi ga držasmo udarenim,
od Boga pogođenim, poniženim.

Za naše je grijehe on proboden,
za opaćine naše satrt.
Na njega pade kazna radi našeg mira,
njegovom se modricom izliječismo.

Poput stada svi smo mi lutali,
svatko je svojim okrenuo putem.
A Gospodin je svalio na nj
bezakonje nas svijetu.
Zlostavljahu ga, a on se pokori
i nije usta svojih ne otvorio.
Ko janje na klanje odvedoše ga;
ko ovca, nijema pred onima što ga strigu,
usta svojih ne otvorio.

Iz pritvora je i sa suda otet;
tko se brine za njegovu sudbinu?

Da, iz zemlje je živih uklonjen,
za grijeh naroda svog nasmrtno izbijen.
Ukop mu dade među zločincima,
a grob mu bi s bogatima,
premda ne počinio nepravde
nit mu usta laži izustiše.

Al Gospodinu se svidje
pritisnuti ga bolima.
Žrtvuje li život svoj ko naknadnicu,
vidjet će potomstvo, produžiti sebi dane
i Gospodnja će se volja po njemu ispuniti.
Zbog patnja duše svoje vidjet će svjetlost
i nasititi se spoznajom njezinom.

Sluga moj pravedni opravdat će mnoge
i krivicu njihovu na sebe uzeti.
Zato ću mu mnoštvo dati u baštinu
i s mogućnicima plijen će dijeliti
jer sâm se predao na smrt
i među zlikovce bio ubrojen,
a on grijeh mnogih ponese na sebi
i zauze se za zločince.

Riječ Gospodnja.

PRIPJEVNI PSALAM: 31 (30), 2 i 6. 12-13. 15-16. 17 i 25

Oče, u ruke tvoje predajem duh svoj!

Tebi se, Gospodine, utječem,
o da se ne postidim nikada:
u svojoj me pravdi izbavi!
U tvoje ruke predajem duh svoj:
otkupi me, Gospodine, Bože vjerni.

Dušmanima svojim postao sam ruglo,
susjedima podsmijeh, a znancima strašilo;
koji me vide vani, bježe od mene.
Nestalo me ko mrtvaca iz sjećanja ljudi,
postadoh ko razbijena posuda.

A ja se, Gospodine, u tebe uzdam;
govorim: Ti si Bog moj!

U tvojoj je ruci moja sudbina:
istrgni me iz ruke dušmana
i onih koji me progone!

Rasvijetli lice nad slugom svojim,
po svojoj me dobroti spasi.
Budite hrabri i jaka srca,
svi koji se u Gospodina uzdate!

2. ČITANJE: Heb 4, 14-16; 5, 7-9

Naviknu slušati, te svima koji ga slušaju posta začetnik spasenja.

Čitanje Poslanice Hebrejima

Braćo!

Imamo dakle velikoga Velikog svećenika koji prodrije kroz nebesa - Isusa, Sina Božjega. Zato se čvrsto držimo vjere! Ta nemamo takva Velikog svećenika koji ne bi mogao biti supatnik u našim slabostima, nego poput nas iskušavana svime, osim grijehom. Pristupajmo dakle s pouzdanjem Prijestolju milosti da primimo milosrđe i milost nađemo za pomoć u pravi čas!

Ta Krist je u dane svoga zemaljskog života sa silnim vapajem i suzama prikazivao molitve i prošnje Onomu koji ga je mogao spasiti od smrti. I bi uslišan zbog svoje predanosti: premda je Sin, iz onoga što prepati, naviknu slušati i, postigavši savršenstvo, posta svima koji ga slušaju začetnik vječnoga spasenja.

Riječ Gospodnja.

PJESMA PRIJE EVANĐELJA: Fil 2, 8-9

Krist postade poslušan do smrti,
smrti na križu.
Zato ga Bog preuzvisi
i darova mu ime nad svakim imenom.

Sva tematika izražena u liturgijskim čitanjima Velikog petka nije samo sjećanje na nešto što je samo kao događaj određenog vremena nepovratno utonulo u prošlost, nego je to naviještanje koje i danas ima otkupiteljsku snagu, koje je i danas na djelu i predstavlja živu stvarnost. Isus Krist, koji je svojim riječima i djelima naviještao radosnu vijest spasenja ljudima svoga vremena, naviješta tu radosnu vijest i nama. On je naš Veliki Svećenik, naš zagovornik

kod Oca, onaj koji nas liječi snagom svojih rana i jača svojom slabošću. Svojom mukom i smrću oprao je naše grijehe i učinio nas prikladnima da kao narod Božji sudjelujemo u njegovoj mesijanskoj službi Proroka, Svećenika i Kralja.

Nakon prvog i drugog čitanja čita se ili pjeva evanđeosko izvješće o Muci iz Ivanova evanđelja. Način je jednak onome na Cvjetnicu: bez svijeća, tamjana, bez pozdrava puku i bez znaka križa. Ona zauzima središnje mjesto u Službi riječi, a može se reći i u cjelokupnom obredu Velikog petka. Svake nas godine zorno podsjećajući na ono što se dogodilo s Kristom u Jeruzalemu. Dok se na Cvjetnicu kroz tri liturgijske godine susljedno čitaju Matejev, Markov i Lukin izvještaj o mucu, na Veliki petak i dalje ostaje muka po Ivanu. Razlog je Ivanovo „dublje čitanje“ ispod kore površinskih utisaka.

Iako svi Misali kroz povijest, od 1570. – 1970. godine, donose tekst Muke po Ivanu, već prema svom prijevodu kako se on kroz proteklo stoljeće razvijao, ipak donosimo samo prijevod kako je objavljen u najnovijem obredniku iz 1990. godine¹⁷³ radi kraće egzegeze nakon evanđeoskog izvještaja o Isusovoj mucu.

EVANĐELJE: Iv 18, 1-19, 42

+ Muka Gospodina našega Isusa Krista po Ivanu

U ono vrijeme: Iziđe Isus s učenicima svojim na drugu stranu potoka Cedrona. Ondje bijaše vrt u koji uđe Isus i njegovi učenici. A poznaše to mjesto i Juda, njegov izdajica, jer se Isus tu često sastajao sa svojim učenicima. Juda onda uze četvrticu i od svećeničkih glavara i farizeja sluge te dođe onamo sa zubljamama, svjetilkama i oružjem.

Znajući sve što će s njim biti, istupi Isus naprijed te ih upita: „Koga tražite?“ Odgovore mu: „Isusa Nazarećanina.“ Reče im Isus: „Ja sam!“ A stajaše s njima i Juda, njegov izdajica. Kad im dakle reče: „Ja sam!“ - oni ustuknuše i popadaše na zemlju. Ponovno ih tada upita: „Koga tražite?“ Oni odgovore: „Isusa Nazarećanina.“ Isus odvrati: „Rekoh vam da sam ja. Ako dakle mene tražite, pustite ove da odu“ - da se ispuni riječ koju reče: „Ne izgubih ni jednoga od onih koje si mi dao.“

A Šimun Petar isuče mač koji je imao uza se pa udari slugu velikoga svećenika i odsiječe mu desno uho. Sluga se zvao Malho. Nato Isus reče Petru: „Djenu mač u korice! Čašu koju mi dade Otac zar da ne pijem?“

Tada četa, zapovjednik i židovski sluge uhvatiše Isusa te ga svezahu.

Odvedoše ga najprije Anij jer on bijaše tast Kajfe, velikoga svećenika one godine. Kajfa pak ono svjetova Židove: „Bolje da jedan čovjek umre za narod.“

Za Isusom su išli Šimun Petar i drugi učenik. Taj učenik bijaše poznat s velikim svećenikom pa s Isusom uđe u dvorište velikoga svećenika. Petar osta vani kod vrata. Tada taj drugi učenik, znanac velikoga svećenika, iziđe i reče vratarici te uvede Petra. Nato će sluškinja, vratarica, Petru: „Da nisi i ti od učenika toga čovjeka?“ On odvrati: „Nisam!“ A stajahu ondje sluge i stražari, raspirivahu žeravicu jer bijaše studeno i grijahu se. S njima je stajao i Petar i grijao se.

¹⁷³ Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, 124.-127.

Veliki svećenik zapita Isusa o njegovim učenicima i o njegovu nauku. Odgovori mu Isus: „Ja sam javno govorio svijetu. Uvijek sam naučavao u sinagogi i u Hramu gdje se skupljaju svi Židovi. Ništa nisam u tajnosti govorio. Zašto mene pitaš? Pitaj one koji su slušali što sam im govorio. Oni eto znaju što sam govorio.“ Na te njegove riječi jedan od nazočnih slugu pljusne Isusa govoreći: „Tako li odgovaraš velikom svećeniku?“ Odgovori mu Isus: „Ako sam krivo rekao, dokaži da je krivo! Ako li pravo, zašto me udaraš?“ Ana ga zatim posla svezana Kajfi, velikom svećeniku.

Šimun Petar stajao je ondje i grijao se. Rekoše mu: „Da nisi i ti od njegovih učenika?“ On zanijeka: „Nisam!“ Nato će jedan od slugu velikog svećenika, rođak onoga komu je Petar bio odsjekao uho: „Nisam li te ja vidio u vrtu s njime?“ I Petar opet zanijeka, a pijetao odmah zapjeva.

Nato odvedoše Isusa od Kajfe u dvor upraviteljev. Bilo je rano jutro. I oni ne uđoše da se ne okaljaju, već da mognu blagovati pashu. Pilat tada iziđe pred njih i upita: „Kakvu tužbu iznosite protiv ovoga čovjeka?“ Odgovore mu: „Kad on ne bi bio zločinac, ne bismo ga predali tebi.“ Reče im nato Pilat: „Uzmite ga vi i sudite mu po svom zakonu.“ Odgovoriše mu Židovi: „Nama nije dopušteno nikoga pogubiti“ - da se ispuni riječ Isusova kojom je označio kakvom mu je smrću umrijeti.

Nato Pilat uđe opet u dvor, pozove Isusa i upita ga: „Ti li si židovski kralj?“ Isus odgovori: „Govoriš li ti to sam od sebe ili ti to drugi rekoše o meni?“ Pilat odvrati: „Zar sam ja Židov? Tvoj narod i glavari svećenički predadoše te meni. Što si učinio?“

Odgovori Isus: „Kraljevstvo moje nije od ovoga svijeta. Kad bi moje kraljevstvo bilo od ovoga svijeta, moje bi se sluge borile da ne budem predan Židovima. Ali kraljevstvo moje nije odavde.“ Nato mu reče Pilat: „Ti si dakle kralj?“ Isus odgovori: „Ti kažeš: ja sam kralj. Ja sam se zato rodio i došao na svijet da svjedočim za istinu. Tko je god od istine, sluša moj glas.“ Reče mu Pilat: „Što je istina?“

Rekavši to, opet iziđe pred Židove i reče im: „Ja ne nalazim na njemu nikakve krivice. A u vas je običaj da vam o Pashi nekoga pustim. Hoćete li dakle da vam pustim kralja židovskoga?“ Povikaše nato opet: „Ne toga, nego Barabu!“ A Baraba bijaše razbojnik.

Tada Pilat uze i izbičeva Isusa. A vojnici spletoše vijenac od trnja i staviše mu ga na glavu; i zaogrnuše ga grimiznim plaštem. I prilazili su mu i govorili: „Zdravo kralju židovski!“ I pljuskali su ga.

A Pilat ponovno iziđe i reče im: „Evo vam ga izvodim da znate: ne nalazim na njemu nikakve krivice.“ Iziđe tada Isus s trnovim vijencem, u grimiznom plaštu. A Pilat im kaže: „Evo čovjeka!“ I kad ga ugledaše glavari svećenički i sluge, povikaše: „Raspni, raspni!“ Kaže im Pilat: „Uzmite ga vi i raspnite jer ja ne nalazim na njemu krivice.“ Odgovoriše mu Židovi: „Mi imamo Zakon i po Zakonu on mora umrijeti jer se pravio Sinom Božjim.“ Kad je Pilat čuo te riječi, još se više prestraši pa ponovno uđe u dvor i kaže Isusu: „Odakle si ti?“ No Isus mu ne dade odgovora. Tada mu Pilat reče: „Zar meni ne odgovaraš? Ne znaš li da imam vlast da te pustim i da imam vlast da te razapnem?“ Odgovori mu Isus: „Ne bi imao nada mnom nikakve vlasti da ti nije dano odozgor. Zbog toga ima veći grijeh onaj koji me predao tebi.“

Od tada ga je Pilat nastojao pustiti. No Židovi vikahu: „Ako ovoga pustiš, nisi prijatelj caru. Tko se god pravi kraljem, protivi se caru.“ Čuvši te riječi, Pilat izvede Isusa i posadi na sudačku stolicu na mjestu koje se zove Litostrotos - Pločnik, hebrejski Gabata - a bijaše upravo priprava za Pashu, oko šeste ure - i kaže Židovima: „Evo kralja vašega!“ Oni na to povikaše: „Ukloni! Ukloni! Raspni ga!“ Kaže im Pilat: „Zar kralja vašega da razapnem?“ Odgovoriše glavari svećenički: „Mi nemamo kralja osim cara!“

Tada im ga preda da se razapne. Uzeše dakle Isusa. I noseći svoj križ, iziđe on na mjesto zvano Lubanjsko, hebrejski Golgota. Ondje ga razapeše, a s njim i drugu dvojicu, s jedne i druge strane, a Isusa u sredini.

A napisa Pilat i natpis te ga postavi na križ. Bilo je napisano: „Isus Nazarećanin, kralj židovski.“ Taj su natpis čitali mnogi Židovi jer mjesto gdje je Isus bio raspet bijaše blizu grada, a bilo je napisano hebrejski, latinski i grčki. Nato glavari svećenički rekoše Pilatu: „Nemoj pisati: 'Kralj židovski', nego da je on rekao: 'Kralj sam židovski.'“ Pilat odgovori: „Što napisah, napisah!“

Vojnici pak, pošto razapeše Isusa, uzeše njegove haljine i razdijeliše ih na četiri dijela - svakom vojniku po dio. A uzeše i donju haljinu, koja bijaše nešivena, otkana u komadu odozgor dodolje. Rekoše zato među sobom: „Ne derimo je, nego bacimo za nju kocku pa komu dopane“ - da se ispuni Pismo koje veli:

*Razdijeliše među se haljine moje,
za odjeću moju baciše kocku.*

I vojnici učiniše tako.

Uz križ su Isusov stajale majka njegova, zatim sestra njegove majke, Marija Kleofina, i Marija Magdalena. Kad Isus vidje majku i kraj nje učenika kojega je ljubio, reče majci: „Ženo! Evo ti sina!“ Zatim reče učeniku: „Evo ti majke!“ I od toga časa uze je učenik k sebi.

Nakon toga, kako je Isus znao da je sve dovršeno, da bi se ispunilo Pismo, reče: „Žedan sam.“ A ondje je stajala posuda puna octa. I natakoše na izopovu trsku spužvu natopljenu octom pa je primakoše njegovim ustima. Čim Isus uze ocat, reče: „Dovršeno je!“ I prignuvši glavu, preda duh.

Kako bijaše Priprava, da ne bi tijela ostala na križu subotom, jer velik je dan bio one subote, Židovi zamoliše Pilata da se raspetima prebiju golijeni i da se skinu. Dođoše dakle vojnici i prebiše golijeni prvomu i drugomu koji su s Isusom bili raspeti. Kada dođoše do Isusa i vidješe da je već umro, ne prebiše mu golijeni, nego mu jedan od vojnika kopljem probode bok i odmah poteče krv i voda.

Onaj koji je vidio svjedoči i istinito je svjedočanstvo njegovo. On zna da govori istinu da i vi vjerujete jer se to dogodilo da se ispuni Pismo: *Nijedna mu se kost neće slomiti*. I drugo opet Pismo veli: *Gledat će onoga koga su proboli*.

Nakon toga Josip iz Arimateje, koji je - kriomice, u strahu od Židova - bio učenik Isusov, zamoli Pilata da smije skinuti tijelo Isusovo. I dopusti mu Pilat. Josip dakle ode i skine Isusovo tijelo. A dođe i Nikodem - koji je ono prije bio došao Isusu noću - i donese sa sobom oko sto libara smjese smirne i aloja. Uzmu dakle tijelo Isusovo i poviju ga u povoje s miomirisima, kako je u Židova običaj za ukop.

A na mjestu gdje je Isus bio raspet bijaše vrt i u vrtu nov grob u koji još nitko ne bijaše položen. Ondje dakle zbog židovske Priprave, jer grob bijaše blizu, polože Isusa.

Riječ Gospodnja.

4.4. Homilija

Iako stari obrednici Velikoga petka ne donose u svojim rubrikama mogućnost da svećenik održi homiliju, rubrika u novom Misalu kaže da celebrant sada može održati kratku propovijed, ako to smatra prikladnim, odnosno ako je zgodno. Ta propovijed pojašnjava ono što danas slavimo. Na kraju može svećenik pozvati vjernike da kratko vrijeme provedu u molitvi.¹⁷⁴

4.5. Sveopća molitva

Nakon muke i homilije slijedi sveopća molitva kao zaključak službe riječi. To su deset molitava koje imaju pozivni i molbeni dio. Celebrant poziva da molimo za svetu Crkvu Božju, za papu, za različite redove vjernika, za katekumene, za kršćane koji nisu u punom crkvenom jedinstvu s nama, za Židove, za vjernike nekršćanskih religija, za one koji ne vjeruju u Boga, za upravitelje država, za sve ljude u potrebi kao što su bolesnici, gladni, zatvorenici, putnici, iseljenici, umirući.

Ove su molitve vrlo stare. Pokazuju ostvarenje onoga što u 1 Tim 2, 1 -7 stoji kao Pavlova odredba za svaku kršćansku liturgiju: na njoj kršćani trebaju moliti „za sve ljude, za kraljeve i za sve ljude na vlasti, da provodimo miran i spokojan život u svoj bogoljubnosti i ozbiljnosti“. Kršćani su na životnom proputovanju prema domovini nebeskoj, ali s ljudima drugih vjera dijele na ovoj zemlji zajedničke radosti i nade, žalosti i tjeskobe. Zato u svakoj svojoj liturgiji mole za sve ljude, a posebno na Veliki petak.

Posljednja liturgijska reforma (1970. godine) unijela je ispravke u neke od ovih deset vrlo starih molitava. Tako je bivša molitva „za heretike i šizmatike“ koji su se trebali vratiti „svetoj majci Crkvi katoličkoj“ preoblikovana u molitvu „za braću koja u Krista vjeruju, da ih Bog i Gospodin naš privede k istini i konačno ih okupi u jednu Crkvu“. Bivša molitva za „perfidne Židove“ u kojoj je isticano da Bog od svog milosrđa ne odbacuje ni židovsku perfidnost, preoblikovana je u molitvu „za Židove kojima je prvima Gospodin Bog naš govorio“.¹⁷⁵ Bivša molitva „za pogane koji štiju idole“ preoblikovana je u molitvu „za sve koji ne vjeruju u Krista: da i njih Duh Sveti rasvijetli i privede na put spasenja“. Ovdje je uvažena nauka Sabora o nekim dobrim elementima u nekršćanskim religijama. Bivša molitva „za našeg najkršćanskijeg cara...“ preoblikovana je u molitvu „za sve državne poglavare: da im Bog i

¹⁷⁴ Rimski misal: *Veliki tjedan*, 128.

¹⁷⁵ Ova promjena vezana uz Židove došla je s papom Ivanom XXIII.

Gospodin naš upravi um i srce po svojoj volji da traže mir i slobodu svih ljudi“. Nova je molitva za ljude u potrebi u kojoj se celebrant obraća Bogu što tješi žalosne i jače izmučene te prosi da patnici svih vrsta iskuse u svojim potrebama pomoć njegove dobrote.

Ove promjene i dodaci u sveopćoj molitvi Crkve na dan Isusove smrti pokazuju da liturgija usvaja razvoj u teologiji i otvara se novim potrebama vjernika i drugih ljudi.

Današnji Misal zadržava za ovaj dan, čini se, samo oblik rimske molitve vjernih, jer dopušta da mjesni biskup dopusti ili odredi dodavanje posebnih nakana. A i svećenik-predsjedatelj ima mogućnost izbora nakana.

MR 1970 i MR 1975 izbacuju đakonove pozive i dodaje desetu sveopću molitvu: „za ljude u potrebi“. No, kako stoji u rubrikama obrednika iz 1990. godine, u velikoj javnoj potrebi mjesni Ordinarij može dopustiti ili odrediti da se doda posebna molitva. Isto tako, svećenik smije od broja molitava što ih sadrži misal izabrati one koje uglavnom odgovaraju mjesnim prilikama, ali tako da se sačuva redosljed nakana određenih za sveopću molitvu. Prema MR 1970 i MR 1975 Biskupske konferencije mogu uvesti poklik naroda prije svećeničke molitve ili odrediti da se vrati i zadrži uobičajeni đakonov poziv „Prignimo koljena“ i „Ustanite“, na što svi u tišini kleče i mole. Međutim, MR 2002 đakonov poziv „Prignimo koljena“ i „Ustanite“ načelno ostavlja kao mogućnost. Nadalje, poziv na molitvu prema MR 1970 pjeva sam svećenik, prema MR 1975 đakon, a prema MR 2002 ako nema đakona, može i prikladan laik. Sveopćom se molitvom zaključuje Služba riječi, i novi obrednik savjetuje da svećenik dok je moli, stoji kod sjedala ili, ako je zgodno, kod ambona ili kod oltara, te sklopljenih ruku govori poziv na molitvu, kojim se izražava nakana. Zatim neko vrijeme svi u šutnji mole i konačno svećenik raširenih ruku govori molitvu. Za cijelo vrijeme molitve vjernici mogu klečati ili stajati.¹⁷⁶

Iako se tekstovi molitava u nijansama razlikuju od obrednika do obrednika, ipak ćemo donijeti samo tekst iz novog Misala (1990. godina). Poziv se pjeva u ferijalnom napjevu, slijedi molitva u šutnji, zatim svećenička molitva. Puk na kraju svaku molitvu zaključuje poklikom: „Amen!“

1. Za svetu Crkvu

Prignimo koljena. Ustanite.
*Flectamus genua. Levate.*¹⁷⁷

¹⁷⁶ Za hrvatski tekst usp. *Rimski misal: Veliki tjedan*, 128.

¹⁷⁷ Za latinski tekst usp. MR 2002, 314-323.

Molimo, braćo i sestre, za svetu Crkvu Božju: da je Bog i Gospodin naš čuva u miru i jedinstvu po svem svijetu, da provodimo spokojan i miran život na slavu svemogućeg Boga Oca.

Oremus, dilectissimi nobis, pro Ecclesia sancta Dei, ut eam Deus et Dominus noster pacificare, adunare et custodire dignetur toto orbe terrarum, detque nobis, quietam et tranquillam vitam degentibus, glorificare Deum Patrem omnipotentem.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

Svemogući vječni Bože, ti si u Kristu objavio svoju slavu svim narodima: čuvaj djela svoga milosrđa, da tvoja Crkva, raširena po svem svijetu, postojanom vjerom ustraje u ispovijedanju tvoga imena. Po Kristu Gospodinu našem.

O. Amen.

Omnipotens sempiterne Deus, qui gloriam tuam omnibus in Christo gentibus revelasti: custodi opera misericordiae tuae, ut Ecclesia tua, toto orbe diffusa, stabili fide in confessione tui nominis perseveret.

2. Za Papu

Molimo i za Papu našega **I.** Njega je Bog i Gospodin naš odabrao u red biskupa: neka ga živa i zdrava čuva u svojoj svetoj Crkvi, da ravna svetim narodom Božjim.

Oremus et pro beatissimo Papa nostro N., ut Deus et Dominus noster, qui elegit eum in ordine episcopatus, salvum atque incolumem custodiat Ecclesiae suae sanctae, ad regendum populum sanctum Dei.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

Svemogući vječni Bože, tvoja mudrost svime upravlja: obazri se milostivo na naše molbe i čuvaj svojom dobrotom Papu našega **I.** Po njemu ti upravljaš svojim narodom, daj mu da poraste u vjeri i ljubavi. Po Kristu Gospodinu našem.

O. Amen.

Omnipotens sempiterne Deus, cuius iudicio universa fundantur, respice propitius ad preces nostras, et electum nobis Antistitem tua pietate conserva, ut christiana plebs, quae tegubernetur auctore, sub ipso Pontifice, fidei suae meritis augeatur.

3. Za sve redove vjernika

Molimo za biskupa našeg **I.**, za sve biskupe, svećenike i đakone Crkve i za sav vjerni narod.

Oremus et pro Episcopo nostro, pro omnibus Episcopis, presbyteris, diaconis Ecclesiae, et universa plebe fidelium.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

Svemogući vječni Bože, tvoj Duh posvećuje i ravna čitavo tijelo Crkve: usliši našu smjernu molitvu za tvoje službenike da darom tvoje milosti svi tebi vjerno služe. Po Kristu Gospodinu našem.

O. Amen.

Omnipotens sempiterne Deus, cuius Spiritu totum corpus Ecclesiae sanctificatur et regitur, exaudi nos pro ministris tuis supplicantes, ut, gratiae tuae munere, ab omnibus tibi fideliter serviatur.

4. Za katekumene

Molimo i za katekumene naše, da im Bog i Gospodin naš za svoju riječ otvori srce, da po krštenju dobiju oprostjenje grijeha te se i oni nađu u Kristu Isusu našem Gospodinu.

Oremus et pro catechumenis (nostris), ut Deus et Dominus noster adaperiat aures praecordiorum ipsorum ianuamque misericordiae, ut, per lavacrum regenerationis accepta remissione omnium peccatorum, et ipsi inveniantur in Christo Iesu Domino nostro.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

Svemogući vječni Bože, ti svoju Crkvu uvijek daruješ novim potomstvom: uvećaj vjeru i spoznaju (našim) katekumenima, da se, preporođeni u krsnom studencu, pridruže tvojoj posinjenoj djeci. Po Kristu Gospodinu našem.

O. Amen.

Omnipotens sempiterne Deus, qui Ecclesiam tuam nova semper prole fecundas, auge fidem et intellectum catechumenis (nostris), ut, renati fonte baptismatis, adoptionis tuae filiis aggregentur.

5. Za jedinstvo kršćana

Molimo i za braću koja vjeruju u Krista, da iz Bog i Gospodin nas privede k istini i konačno ih okupi u jednu Crkvu.

Oremus et pro universis fratribus in Christum credentibus, ut Deus et Dominus noster eos, veritatem facientes, in una Ecclesia sua congregare et custodire dignetur.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

Svemogući vječni Bože, ti sjedinjuješ podijeljene i čuvaš sjedinjene. Pogledaj na nas, sljedbenike svoga Sina: posvetilo nas je jedno krštenje, daj da nas ujedinjuje cjelovita vjera i povezuje iskrena ljubav. Po Kristu Gospodinu našem.

O. Amen.

Omnipotens sempiterne Deus, qui dispersa congregas et congregata conservas, ad gregem Filii tui placatus intende, ut, quos unum baptisma sacrauit, eos et fidei iungat integritas et vinculum societ caritatis.

6. Za Židove

Molimo i za Židove: njima je prvima Gospodin Bog naš govorio. Neka im dade da rastu u njegovoj ljubavi i vjernosti Savezu.

Oremus et pro Iudaeis, ut, ad quos prius locutus est Dominus Deus noster, eis tribuat in sui nominis amore et in sui foederis fidelitate proficere.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

Svemogući vječni Bože, ti si dao svoja obećanja Abrahamu i njegovu potomstvu: usliši molitve svoje Crkve i narod Izraelski, svoju prvu baštinu, privedi punom otkupljenju. Po Kristu Gospodinu našem.
O. Amen.

Omnipotens sempiterne Deus, qui promissiones tuas Abrahae eiusque semini contulisti, Ecclesiae tuae preces clementer exaudi, ut populus acquisitionis prioris ad redemptionis mereatur plenitudinem pervenire.

7. Za one koji ne vjeruju u Krista

Molimo za sve koji ne vjeruju u Krista: da i njih Duh Sveti rasvijetli i privede na put spasenja.

Oremus et pro iis qui in Christum non credunt, ut, luce Sancti Spiritus illustrati, viam salutis et ipsi valeant introire.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

Svemogući vječni Bože, daj da oni što Krista ne priznaju u iskrenosti hode pred tobom i spoznaju istinu: a nama udijeli da stalno rastemo u uzajamnoj ljubavi, sve više ulazimo u otajstvo tvoga života te budemo u svijetu što bolji svjedoci tvoje ljubavi. Po Kristu Gospodinu našem.
O. Amen.

Omnipotens sempiterne Deus, fac ut qui Christum non confitentur, coram te sincero corde ambulantes, inveniant veritatem, nosque, mutuo proficientes semper amore et ad tuae vitae mysterium plenius percipiendum sollicitos, perfectiores effice tuae testes caritatis in mundo.

8. Za one koji ne vjeruju u Boga

Molimo i za one koji Boga ne priznaju: da iskreno slijede glas savjesti i tako prispiju k Bogu, Ocu svih ljudi.

Oremus et pro iis qui Deum non agnoscunt, ut, quae recta sunt sincero corde sectantes, ad ipsum Deum pervenire mereantur.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

Svemogući vječni Bože, ti stvaraš u srcima ljudi potrebu da tebe traže i smirenje kada te nađu: daj da uza sve zapreke zamijete znakove tvoga milosrđa i svjedočanstvo dobrih djela onih što u te vjeruju te svi radosno ispovjedu tebe, jedinoga pravoga Boga i Oca svega čovječanstva. Po Kristu Gospodinu našem.
O. Amen.

Omnipotens sempiterne Deus, qui cunctos homines condidisti, ut te semper desiderando quaerent et inveniendo quiescerent, praesta, quaesumus, ut inter noxia quaeque obstacula

omnes, tuae signa pietatis et in te credentium testimonium bonorum operum percipientes, te solum verum Deum nostrique generis Patrem gaudeant confiteri.

9. Za upravitelje država

Molimo i za sve državne poglavare: da im Bog i Gospodin naš upravi um i srce po svojoj volji da traže mir i slobodu svih ljudi.

Oremus et pro omnibus rempublicam moderantibus, ut Deus et Dominus noster mentes et corda eorum secundum voluntatem suam dirigat ad veram omnium pacem et libertatem.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

Svemogući vječni Bože, u tvojoj su ruci srca ljudi i prava naroda. Milostivo pogledaj na one što nama upravljaju: da se tvojim darom po svem svijetu učvrsti blagostanje naroda, siguran mir i sloboda vjere. Po Kristu Gospodinu našem.

O. Amen.

Omnipotens sempiterne Deus, in cuius manu sunt hominum corda et iura populorum, respice benignus ad eos, qui nos in potestate moderantur, ut ubique terrarum populorum prosperitas, pacis securitas et religionis libertas, te largiente, consistent.

10. Za ljude u potrebi

Molimo svemogućega Boga Oca, da očisti svijet od zabluda, bolesti ukloni, glad odagna, otvori tamnice, razriješi okove, dade sigurnost putnicima (i pomorcima), povratak iseljenicima, bolesnima zdravlje i umirućima vječno spasenje.

Oremus, dilectissimi nobis, Deum Patrem omnipotentem, ut cunctis mundo purget erroribus, morbos auferat, famem depellat, aperiat carceres, vincula solvat, viatoribus securitatem, peregrinantibus reditum, infirmantibus sanitatem atque morientibus salutem indulgeat.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

Svemogući vječni Bože, ti si utjeha žalosnih i jakost izmučenih. Nek dopru do tebe molitve onih što iz svojih nevolja viču k tebi: da u svojim potrebama radosno iskuse pomoć tvoje dobrote. Po Kristu Gospodinu našem.

O. Amen.

Omnipotens sempiterne Deus, maestorum consolatio, laborantium fortitudo, perveniant ad te preces de quacumque tribulatione clamantium, ut omnes sibi in necessitatibus suis misericordiam tuam gaudeant affuisse.

Ove su molitve tipičan element Velikoga petka; tipičan zbog svoje prepoznatljivosti, jer je to izvorno svjedočanstvo prvotnoga kršćanstva koje je ostalo do naših dana, dok je molitva vjernika koju danas nalazimo u euharistijskome slavlju bila zapostavljena i obnovio ju je tek Drugi vatikanski sabor.

U skladu s odlukom Kongregacije za bogoštovlje i disciplinu sakramenata, u Sveopću molitvu 2020. godine, a radi pandemije virusom Covid-19, dodana je još jedna molitva za zaražene (kao pretposljednja po redu):

9.b Za pogođene u vrijeme pandemije.¹⁷⁸

Molimo i za sve one koji pate od posljedica sadašnje pandemije, da Bog i Gospodin naš udijeli zdravlje bolesnima, snagu zdravstvenomu osoblju, utjehu obiteljima koje pate, a preminulima puninu otkupljenja.

*Orémus et pro ómnibus qui præsénti morbo in pressúra pósito inveniúntur, ut Deus et Dóminus noster infirmis sanitátem reddat, vires concédant eis qui ægrótos curant, famílias doléntes consolétur, vita functis plenitúdinem redemptionis præstet.*¹⁷⁹

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

Svemogući vječni Bože, jedino utočište u ljudskoj nemoći, dobrostivo pogledaj na patnju svoje djece, koja su pritisknuta bolima sadašnje pandemije, i svojom milošću: ublaži trpljenja bolesnima, podaj snagu onima koji se za njih brinu, vječni pokoj udijeli umrlima, te, dok traje ovo vrijeme nevolja, molimo te, daj da svi pronađu utjehu u tvome milosrđu. Po Kristu Gospodinu našem.

O. Amen.

*Omnípotens sempitérne Deus, humánæ infirmitátis singuláre præsidium, réspice benignus languóres ómnium filiórur tuórum, qui hodiérnis tempestátibus dolóre premúntur, et grátia tua: álleva ægrotórum passiónes, vires concéde eis qui infirmos curant, ætérrnam réquiem dona mórtuis, et per totum huius tribulatiónis spátium præsta, quæsumus, ut omnes consolatiónem in misericórdia tua inveníre váleant. Per Christum Dóminum nostrum.*¹⁸⁰

O. Amen.

U Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji ova je molitva imala ovakvu inačicu:¹⁸¹

Molimo i za sve koji su diljem svijeta pogođeni zaraznom bolešću, da ih Bog i Gospodin naš pridigne darom svoje blizine, a pokojne privede u zajedništvo svojih blaženih.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

¹⁷⁸ Vidi: <https://ika.hkm.hr/novosti/dekret-o-posebnoj-nakani-u-sveopcoj-molitvi-na-veliki-petak/>

¹⁷⁹ Vidi: <http://www.cultodivino.va/content/cultodivino/it/documenti/decreti-general/decreti-general/2020/preghiera-universale-venerdi-santo-2020/adnexus.html>

¹⁸⁰ Vidi: *Isto*

¹⁸¹ Vidi: *Pismo nadbiskupa Đure Hranića prezbitariju i vjernicima Đakovačko-osječke nadbiskupije o slavlju Velikog tjedna i vazmenog trodnevlja u okolnostima izvanrednih mjera zaštite od zarazne bolesti Covid-19, Nadbiskupski ordinarijat Đakovo, 2. travnja 2020., br. 354/2020.*

Svemogući vječni Bože, tebi nitko nije tuđ, tvome srcu nitko nije dalek. Učini kraj bolesti i prijetnji koja nas je snašla, ozdravi bolesne i ojačaj one koji ih dvore. K sebi primi umrle, ohrabri one koje obuzima beznade i sve nas ispuni duhom pouzdanja, solidarnosti i ljubavi. Po Kristu Gospodinu našem.

O. Amen.

4.6. Pokazivanje i klanjanje križu

Drugi dio liturgije Velikoga petka obilježen je pokazivanjem (otkrivanjem) te klanjanjem križu, koje u svojoj dinamici s jedne strane govori o drvetu kao nositelju smrtnoga ploda, a s druge o drvetu koje nosi plod života. Govori dakle o napetosti, prizivajući otajstvo proslave i Isusova božanstva. Prekriveni se križ nosi do oltara, u pratnji upaljenih svijeća. Križ se otkriva u tri stupnja, svaki put uz pjevane riječi: „Evo drvo križa...” te svaki put podižući intonaciju zapjeva. Nakon svakoga od tri zaziva vjernici kleknu i mole u šutnji. Otkriveni se križ stavlja na rub prezbitarija ili ga drže dva službenika, nakon čega započinje klanjanje. Kod klanjanja križu vjernici, klerici i laici, prolaze ispred križa i časte ga poklecanjem ili ljubljenjem ili pak nekim drugim prikladnim znakom.¹⁸²

4.6.1. Pokazivanje (otkrivanje) križa

Pokazivanje svetoga križa, neće se osobito mijenjati niti u novim obrednicima, nego će sadržajno ostati isti, iako će biti uveden još jedan oblik pokazivanja svetoga križa, s mogućnosti odabira.

Stoga novi Misal u drugom dijelu obreda Velikog petka nude dva oblika pokazivanja svetog križa. Prema pastoralnim potrebama od dva ponuđena oblika, svećenik će izabrati onaj koji bude prikladniji.

4.6.1.1. Prvi oblik pokazivanja križa¹⁸³

Prema obredniku Rimskog misala za Veliki tjedan iz 1990. godine, u prvom obliku pokazivanja svetoga križa, zastrti se križ nosi k oltaru, prate ga dva poslužnika sa zapaljenim svijećama. Svećenik stane pred oltar, primi križ, pri vrhu ga malo otkrije i podigne te zapjeva poziv „Evo drvo križa“. U pjevanju mu pomaže đakon ili, ako je takav slučaj, zbor. Svi

¹⁸² Usp. Ivan ŠAŠKO, Vjeronauk za odrasle. Veliki petak, u: *Glas Koncila*, br. 12/2002., od 24. ožujka 2002.

¹⁸³ Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, 133.-134.

odgovaraju: „Dođite, poklonimo se“. Čim to otpjevaju kleknu i neko se vrijeme u tišini klanjaju, a svećenik stoji i drži uzdignuti križ. Svećenik zatim otkriva desnu ruku križa, opet podigne križ i zapjeva poziv „Evo drvo križa“, te postupi kao i prvi puta. Konačno sasvim otkrije križ, podigne ga i treći put zapjeva poziv „Evo drvo križa“, te postupi kao i prvi i drugi put. Zatim u pratnji dvojice poslužnika sa zapaljenim svijećama odnosi križ na ulaz prezbitarija ili na drugo prikladno mjesto te ga ondje položi ili preda poslužnicima da ga ondje drže, a svijeće se postavljaju s lijeve i desne strane križa. Slijedi potom klanjanje križu.

4.6.1.2. Drugi oblik pokazivanja svetoga križa¹⁸⁴

U drugom obliku pokazivanja svetoga križa, svećenik ili đakon s poslužnicima, ili drugi prikladan službenik pođe k vratima crkve, ondje uzme nezastrt križ, a poslužnici uzimaju upaljene svijeće. U ophodu se upute kroz crkvu u svetište.¹⁸⁵ Blizu vrata, u sredini crkve i na ulazu u prezbitarij nosilac podigne križ i zapjeva poziv „Evo drvo križa“, na što svi odgovaraju: „Dođite, poklonimo se“. Poslije svakog odgovora kleknu i neko vrijeme u šutnji klanjaju se kao i u prvom obliku pokazivanja svetoga križa. Križ se zatim odlaže, zajedno sa svijećama kao i u prvom obliku.

4.6.2. Klanjanje križu

U novom obredniku Velikog tjedna Rimskog misala, izostavljene su dvije ranije spomenute geste skidanja obuće i skidanja bireta (*soli Deo*). Red klanjanja križu otprilike je ostao isti. U rubrikama kratko stoji da svećenik, kler i vjernici pristupaju križu da mu se poklone, prolaze kao u ophodu te mu iskažu počast poklekom na jedno koljeno ili drugim prikladnim znakom prema običaju kraja, npr. ljubeći križ. Obrednik dakle ovdje ne spominje nužno ljubljenje bilo kojeg dijela križa, već to prepušta običaju kraja. Rubrike naglašavaju kako se klanjanju izlaže samo jedan križ.¹⁸⁶ Ako zbog množine naroda ne mogu svi pojedinačno pristupiti, svećenik uzme križ, pošto se jedan dio vjernika pokloni te stojeći u sredini pred oltarom pozove narod na klanjanje križu nakon čega kratko vrijeme drži uzdignut križ kome se

¹⁸⁴ Vidi: *Isto*, 134.

¹⁸⁵ Ova je procesija jednaka onoj s uskršnom svijećom u službi svjetla vazmenoga bdijenja.

¹⁸⁶ Negdje je naime bio običaj da se klanjanju izloži dva ili više križeva koji nisu nošeni u ophodu ili otkriveni, kako se obred ne bi oduljio i kako bi ga svi vjernici mogli poljubiti. Rubrike su ovdje jasne u vezi s izlaganjem samo jednog križa – onog koji je nošen u ophodu i koji je bio otkriven. Ne baš sretna praksa đakovačke katedrale da se izbjegne produljenje obreda jest ta, da se križu pokloni samo jedan mali dio vjernika, a ostali to mogu učiniti nakon završetka cjelokupnog obreda Velikog petka.

vjernici u tišini klanjaju. Poslije klanjanja križ se odnosi k oltaru na svoje mjesto, a zapaljene svijeće stave se oko oltara ili blizu križa.¹⁸⁷

4.6.3. Prijekori (*Improperies*) i druge pjesme kod obreda klanjanja

Za vrijeme dok traje klanjanje svetom križu zajednica ili zbor za to vrijeme pjevaju stare i dirljive pjesme križu. Osobito su dojmljivi prijekori („Improperies“) u kojima se čuje Božje pitanje: „Puče moj, što učinih tebi?“ Bog svome narodu govori što je sve za njega učinio, a on mu je ipak uzvratio razapinjanjem. U tome se kontekstu nalazi i bizantski element. U prijevodu Tužaljke na hrvatski zadržani su grčki usklici „Hágios o Theós, Hágios Ishyrós - Sveti Bože, Sveti Jaki!“ Te je usklike rimska liturgija preuzela od braće s Istoka. Ostali su kroz stoljeća u znak jedne vjere i zajedničkog korijena. „Trisagion“ (Tripud svet) koji se obično pjeva i grčkim riječima. Prijekori se prvi put javljaju u 9. st. Tu je i himan iz 6. st. „Usta moja“ s antifonom „Križu sveti“. To je izvanredna kompozicija Venancija Fortunata iz Poitiersa. Veliča se drvo križa po kojemu dolazi spasenje i sve to s osjećajnim i poetskim nabojem. Himan unosi svjetlo u tamu kojom odiše obred klanjanja križu.¹⁸⁸

Kniewald teoriju o Prijekorima povezuje sa glavnom stilskom snagom u njihovim snažnim antitezama. Prema njemu, izgleda da su se Prijekori najprije pojavili u Francuskoj u 10. st., a u rimski su obred prešli u 11. st., a u 12. st. su već gotovo svuda prošireni. Ipak ni Kniewald se ne odriče njihove povezanosti s istokom, o čemu svjedoči i pripjev „AgiOS o theos“, koji se može shvatiti i kao poklonstvo cijeloga kršćanskog svijeta Raspetomu.¹⁸⁹

I Zagorac donosi detaljan povijesni opis tzv. „popratnih tekstova“ u obredu klanjanja svetom križu, koji su se pojavljivali postupno. Tako Egerija ne spominje nikakve pjesme, nego se klanjanje odvijalo u šutnji. Kako smo i prije spomenuli, u Rimu je bila poznata procesija iz Laterana u baziliku Sv. Križa – Jeruzalem i natrag, i po rimskom se običaju pjevao psalam 118. Vjerojatno se već od početka kao antifona pjevala: „Ecce lignum crucis...“. Samo klanjanje odvijalo se u početku u šutnji, a nakon ljubljenja relikvija od pape započinjala je odmah Služba riječi. Kad je procesije nestalo, isti se psalam s antifonom počeo pjevati za vrijeme samog obreda klanjanja. Antifona se prema prilikama različito shvaćala, odnosno sad je više naglašen bio jedan, a sad drugi dio. Uz relikvije svetog križa središnji je pojam bilo *drvo*, dok se u procesiji isticalo *dođite*, a za vrijeme samog obreda *poklonimo se*. Tamo gdje se obred obavljao

¹⁸⁷ Usp. *Rimski misal: Veliki tjedan*, 134.-135.

¹⁸⁸ Usp. Ivan ŠAŠKO, Vjeronauk za odrasle. Veliki petak, u: *Glas Koncila*, br. 12/2002., od 24. ožujka 2002.

¹⁸⁹ Usp. Dragutin KNIEWALD, *Liturgika*, Zagreb, 1937., 166.

bez relikvija, uz obični križ napravljen na sliku Kristova križa, i u početku bez korpusa, isticale su se riječi „križa na kom je visio Spas svijeta“. I konačno, u dramatiziranom obredu otkrivanja križa ističe se „Evo drvo križa...“ kao pokazivanje, dok uz riječi: „Dođite, poklonimo se“ započinje klanjanje.

S vremenom se pojavljuju i druge antifone koje su se pjevale uz uobičajeno pjevanje psalama. Tako *Pontificale Romanum Germanicum* iz 10. st. ima uz Ps 66. antifonu: „Crucem tuam“.¹⁹⁰ Tako se pojavila i antifona: „Salva nos, Christe“.

Trisagion, kristološki himan istočne liturgije, ušao je u obred klanjanja križu preko galske liturgije, gdje je prvi put uveden. U svom izvornom kristološkom značenju prikladan je za slavljenje Kristove Pashe – Krist je u svojoj ljudskoj pojavi Bog, u svojoj slabosti (muci) jak i u svojoj smrti besmrtn.

Himan „Pange lingua“, kome pripada i „Crux fidelis“, pripisuje se sv. Fortunatu, biskupu Poitiersa (+ 600.). zajedno se pojavljuju u mozarapskom „Liber Ordinum“ iz 7. st., a zatim i u PR XII.¹⁹¹ Ordo XXXI. gdje se pjevaju za vrijeme klanjanja križu i pričesti.

Prijetori se razlikuju po postanku na dva dijela. Prvi dio, koji se sastoji od tri stiha s „Popule meus“, i drugi koji se sastoji od devet stihova koji svi počinju sa „Ego“. Prvi dio nalazimo najranije u maloprije spomenutom „Liber Ordinum“ mozarapske liturgije u 7. st., a drugi dio pojavljuje se tek u 9. st.¹⁹²

Iako *Prijetori* nisu jedina pjesma koja se pjeva na vrijeme obreda klanjanja svetom križu, oni ipak najdublje odražavaju afektivno stanje kako obreda klanjanja križu tako i cjelokupnog obreda Velikog petka. Pjesme su u obrednicima podijeljene na stavke koji spadaju na pojedine zborove. Stavci označeni brojem 1 pjeva prvi zbor, a brojem 2 drugi zbor. Oba pak zbora pjevaju stavke označene s 1 i 2. Zbog preglednosti, a i detaljnosti diplomskog rada, donosimo sve pjesme (uključujući i *Prijetore*) u cijelosti prema obredniku Velikog tjedna Rimskog misala iz 1990.,¹⁹³ iako se potpuno jednak tekst pjesama nalazi i u *Nedjeljnom i blagdanskome Misalu* iz 1966.,¹⁹⁴ potom u *Obnovljenom obredu Svete sedmice* iz 1967.,¹⁹⁵ te obredniku *Veliki tjedan* iz 1973. godine¹⁹⁶

¹⁹⁰ Usp. PRG II, *Ordo XCIX*, 334, str. 92.

¹⁹¹ Usp. PR XII, *Ordo XXXI*, 9, str. 236.

¹⁹² Vladimir ZAGORAC, *Krist posvetitelj vremena*, 128.

¹⁹³ Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, 135.-139.

¹⁹⁴ Vidi: Fabijan VERAJA (prir.), *Nedjeljni i blagdanski misal*, 219.-223.

¹⁹⁵ Vidi: OOS, str. 109.-111.

¹⁹⁶ Vidi: *Veliki tjedan za narod*, 103.-106.

Antifona

1 i 2 Tvome križu klanjamo se, Gospodine, te hvalimo i slavimo sveto uskrsnuće tvoje, jer evo: drveta radi nastade radost u cijelom svijetu.

Psalam 67 (66)

Smilovao nam se Bog i blagoslovio nas,
obasjao nas licem svojim.
Rasvijetlio lice svoje nad nama
i smilovao se nama!

Antifona

1 i 2 Tvome križu klanjamo se, Gospodine, te hvalimo i slavimo sveto uskrsnuće tvoje, jer evo: drveta radi nastade radost u cijelom svijetu.¹⁹⁷

Prijekori

I

1 i 2 Puče moj, što učinih tebi ili u čem ožalostih tebe?

Odgovori meni!

1 Jer te izvedoh iz zemlje Egipta, ti pripravi križ svome Spasitelju.

2 Puče moj, što učinih tebi ili u čem ožalostih tebe?

Odgovori meni!

1 Hágios o Theós.

2 Sveti Bože.

1 Hágios Ischyrós.

2 Sveti Jaki.

1 Hágios Athánatos, eléison hymás.

2 Sveti Besmrtni, smiluj nam se.

1 i 2 Jer te vodih kroz pustinju četrdeset godina, i manom te hranih, i uvedoh te u zemlju dosta dobru: ti pripravi križ svome Spasitelju.

1 Hágios o Theós.

2 Sveti Bože.

1 Hágios Ischyrós.

2 Sveti Jaki.

1 Hágios Athánatos, eléison hymás.

2 Sveti Besmrtni, smiluj nam se.

1 i 2 Što još moradoh učiniti tebi, a ne učinih? Ja eto zasadih tebe kao izabrani prekrasni vinograd svoj, a ti meni postade odviše gorak, jer žeđ moju napoji octom i kopljem probode bok svome Spasitelju.

1 Hágios o Theós.

2 Sveti Bože.

1 Hágios Ischyrós.

2 Sveti Jaki.

1 Hágios Athánatos, eléison hymás.

2 Sveti Besmrtni, smiluj nam se.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, 135.

¹⁹⁸ Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, 136.-137.

II

1 Ja radi tebe bičevima udarih Egipat s prvorodencima njegovim,
a ti mene predade, da me bičuju.

2 Puče moj, što učinih tebi ili u čem ožalostih tebe?
Odgovori meni!

1 Ja izvedoh tebe iz Egipta potopivši Faraona u Crveno more,
a ti mene predade glavarima svećeničkim.

2 Puče moj, što učinih tebi ili u čem ožalostih tebe?
Odgovori meni!

1 Ja pred tobom otvorih more,
a ti otvori kopljem bok moj.

2 Puče moj, što učinih tebi ili u čem ožalostih tebe?
Odgovori meni!

1 Ja pred tobom idoh u stupu oblaka,
a ti mene odvede u sudnicu Pilata.

2 Puče moj, što učinih tebi ili u čem ožalostih tebe?
Odgovori meni!

1 Ja hranih tebe u pustinji manom,
a ti mene udari zaušnicama i bičevima.

2 Puče moj, što učinih tebi ili u čem ožalostih tebe?
Odgovori meni!

1 Ja tebe napojih vodom spasenja iz stijene,
a ti mene napoji žuči i octom.

2 Puče moj, što učinih tebi ili u čem ožalostih tebe?
Odgovori meni!

1 Ja radi tebe potukoh kraljeve Kananejske,
a ti si tukao trstikom glavu moju.

2 Puče moj, što učinih tebi ili u čem ožalostih tebe?
Odgovori meni!

1 Ja dadoh tebi žezlo kraljevsko,
a ti dade glavi mojoj krvavi vijenac.

2 Puče moj, što učinih tebi ili u čem ožalostih tebe?
Odgovori meni!

1 Ja uzvisih tebe velikom moći,
a ti mene objesi na drvo križa.

2 Puče moj, što učinih tebi ili u čem ožalostih tebe?
Odgovori meni!¹⁹⁹

¹⁹⁹ Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, 136-137.

Pjesan

Antifona

1 i 2 Križu sveti stablo svako zavidi ti čarni sjaj;
S takvim lišćem, cvijetom, plodom nema ga ni koji gaj.
Slatko drvo, slatki čavli nose teret slatki taj.

Pjesan

1 Usta moja opjevajte sretno svršen slavni boj,
Znamen križa proslavljajte uzdižući jasni poj,
Kako Isus žrtvova se, žrtvom spasi narod svoj.
2 Križu sveti stablo svako zavidi ti čarni sjaj;
S takvim lišćem, cvijetom, plodom nema ga ni koji gaj.
1 Višnji Stvorac žaleć bijedu Adama zavedenog,
Kada taj se usmrtio voćem s drva zlokobnog,
Nađe drvo što će platiti silnu štetu drva tog.
2 Slatko drvo, slatki čavli nose teret slatki taj.

1 Trebalo je prema redu ostavljenom za naš spas,
Da omete mudrost, varku koju sprede zmijin glas,
I da otud lijek namakne, otkle dušman rani nas.
2 Križu sveti stablo svako zavidi ti čarni sjaj;
S takvim lišćem, cvijetom, plodom nema ga ni koji gaj.

1 Kada vrijeme napuni se da ta miso bude čin
Krenu s grada Oca svoga Stvorac svijeta, Božji Sin.
I u tijelu pojavi se kao sinak Djevičin.
2 Slatko drvo, slatki čavli nose teret slatki taj.

1 Plače Dijete položeno posred tijesnih jaslica,
Povojima povija mu tijelo Majka Djevica,
Ruke, noge Svevišnjemu usko steže vezica.
2 Križu sveti stablo svako zavidi ti čarni sjaj;
S takvim lišćem, cvijetom, plodom nema ga ni koji gaj.

1 Trideset kad minu ljeta, te mu kraju dođe put
Dragovoljno Spas dobrostiv ispit htjede čemer ljut
Pa ko janje na Križ kruti bi za žrtvu uzdignut.
2 Slatko drvo, slatki čavli nose teret slatki taj.

1 Žuč mu daju i on gine, nježan lik mu presveti
Bodu trnje, čavli, koplja, Krv i voda s boka vri,
O gle vrela, koje pere zemlju i svijet čitavi!
2 Križu sveti stablo svako zavidi ti čarni sjaj;
S takvim lišćem, cvijetom, plodom nema ga ni koji gaj.

1 Savij grane, stablo silno, mekšaj jezgru drvu svom,
Neka mine sva tvrdoća prirođena biću tvom.
Tijelu Kralja svevišnjega budi mekšom posteljom.

2 Slatko drvo, slatki čavli nose teret slatki taj.

1 Samo ti si bilo vrijedno žrtvu svijeta nositi
Postat lađom, što će k luci potopljene voziti,
Koji svu će Jaganjčeva sveta Krv orositi.

2 Križu sveti stablo svako zavidi ti čarni sjaj;
S takvim lišćem, cvijetom, plodom nema ga ni koji gaj.

Zaključak se nikad ne ispušta.

1 i 2 U sve vijeke budi slava Trojici božanstvenoj,
Ocu, Sinu, Duhu Svetom, koji tješi narod svoj,
Nek se ime višnjeg Boga pjeva po vasionoj. Amen.²⁰⁰

Pjevanje navedenih pjesama traje onoliko koliko to traži broj onih, koji se klanjaju svetom križu. Rubrike naglašavaju da se doksologija nikada ne ispušta, iako se pjesma možda i ne pjeva do kraja.²⁰¹

4.7. Obred pričesti

Posljednji dio obreda je pričest euharistijskog kruha koji je na Veliki četvrtak posvećen i pohranjen na prikladnom mjestu (u starijim crkvama je to redovito pokrajnji oltar). Pričest na Veliki petak predstavlja vrhunac slavljenja Kristove muke i smrti, predstavlja sudjelovanje u Kristovu tijelu koje se za nas daje. Svećenik treba predvidjeti pričesnike današnje liturgije i posvetiti dovoljan broj hostija. Obred počinje Molitvom Gospodnjom (*Oče naš*) koji je u svakoj našoj misi priprava na pričest. Nema uobičajenog „znaka mira“ kojim molimo oproštenje jedni od drugih prije nego pristupimo pričesti.

Reforma obreda Velikog petka s početka sedamdesetih godina 20. st. pojednostavit će obred pričesti. Razlike spram starih obreda, vidljive su i po tome što dok se donosi Presveto iz svetohraništa, svi šute. Obred je u velikoj mjeri sličan obredu pričesti u misi, s tom razlikom da čestice nisu, naravno, posvećene u ovom obredu, već se blaguju one posvećene na Veliki četvrtak. Na oltar, koji je sve do sada bio ogoljen, prostre se oltarnik i postavi tjelesnik i knjiga. Đakon ili, ako đakona nema, sam svećenik donosi Presveto iz mjesta pohrane kratkim putem k oltaru, uz pratnju dvojice poslužnika sa upaljenim svijećama. Svi stoje u tišini. Kada đakon odloži Presveto na oltar i otkrije čestičnjak, pristupa svećenik, poklekne i uzlazi k oltaru. Obred pričesti uobičajen je kao i u misi. Slijedi dakle uvod u Molitvu Gospodnju (*Spasonosnim*

²⁰⁰ Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, 137.-139.

²⁰¹ Usp. *Isto*, 139.

zapovijedima...), potom Molitva Gospodnja (*Oče naš*), te uobičajeni embolizam *Izbavi nas....*. Nakon svećenikove privatne molitve prije pričesti, prvo se pričješćuje svećenik a potom i vjernici.²⁰²

Vidljivo je dakle da se obred pričesti Velikog petka razlikuje od obreda pričesti uobičajene svete mise, po tome što nema dijela gdje si vjernici međusobno pružaju ruku pomirnicu izražavajući si međusobno mir Gospodnji. Jednako tako, nema ni trostrukog zaziva „Jaganjče Božji“. Svećenici i puk pričješćuju se česticama koje su konsekrirane na Veliki četvrtak, a ne u danas. O tome kako je pričest na Veliki petak tekla kroz povijest progovoriti ćemo u posebnom dijelu ovoga rada.

4.8. Popričesna molitva i Molitva nad narodom

Svi se obrednici, kako prethodni, tako i današnji, slažu u jednome: Nakon pričesti svećenik ili jedan od prikladnih službenika odnosi ciborij u tabernakul, a posuđe purificira šuteći. Nakon toga slijedi zaključna molitva, no razlika je u tome što je ona kroz povijest mijenjala svoju množinu i izgled. U starim obrednicima postojale su tri molitve, dok je novi obrednik reduciran na jednu zahvalnu molitvu i drugu, molitvu nad narodom.

Najnovija reforma obreda Velikog petka ukinula je ove tri zahvalne molitve, i umjesto njih uvela molitvu koju naziva „Popričesna“, te na samom kraju molitvu pod nazivom „Molitva nad narodom“. Tako prema novom obredniku Velikog tjedna Rimskog misala iz 1990. godine, navodi kako nakon pričješćivanja svećenik, ako je zgodno, neko vrijeme drži svetu šutnju, a zatim govori ovu popričesnu molitvu:²⁰³

Svemogući vječni Bože!
Ti si nas obnovio velikim djelom svoga milosrđa,
blaženom smrću i uskrsnućem Isusa Krista:
čuvaj u nama njegove plodove, i primanjem tog otajstva
daj nam snage da ti vjerno služimo.
Po Kristu.
O. Amen.

*Omnipotens sempiterne Deus, qui nos Christi tui beata morte et resurrectione reparasti, conserva in nobis opus misericordiae tuae, ut huius mysterii participatione perpetua devotione vivamus.*²⁰⁴

²⁰² Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, 139.-140.

²⁰³ Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, 140.-141.

²⁰⁴ MR 2002, 331. Izvor ove molitve je GeV 344, s tim da u GeV umjesto „morte et resurrectione“ stoji samo „passione“ U GeV ova se molitva kazivala na Veliku srijedu.

U popričesnoj molitvi ponovno se naglašava veličina Božjeg milosrđa koje se najviše očituje u smrti i uskrsnuću Kristovu. Ipak, zanimljivo je za primijetiti da se za Kristovu smrt ovdje koristi pojam „beata morte“ („blaženom smrću“). Sama smrt Sina Božjega kao takva, kako se spominje u ovoj molitvi, čini se nema za cilj strah i očaj, jer ista molitva nas podsjeća i na činjenicu Kristova uskrsnuća. Nadalje, Crkva ovom molitvom moli da Bog u nama trajno očuva djelo njegova milosrđa („opus misericordiae tuae“), ali i naglašava našu povezanost s Kristom upravo sudjelovanjem u tom otajstvu blagujući njegovo Tijelo („ut huius mysterii participatione“). Doslovni prijevod zadnjih riječi ove molitve je „da uvijek pobožno živimo“ („ut perpetua devotione vivamus“) – izraz „devotio“ osim pojma pobožnosti, možemo prevesti i terminom „predanje“, u smislu našeg trajnog predanja Bogu.

Molitva nad narodom

Za otpust svećenik, stojeći prema narodu, ispruži nad njim ruke i moli ovu molitvu:

Tvoj narod, Gospodine,
slavio je smrt tvoga Sina
u nadi uskrsnuća s njime.
Molimo te,
blagoslovi ga i daj mu oproštenje i utjehu,
učvrsti vjeru u vječno otkupljenje.
Po Kristu Gospodinu našem.
O. Amen.

*Super populum tuum, quaesumus, Domine, qui mortem Filii tui in spe suae resurrectionis recoluit, benedictio copiosa descendat, indulgentia veniat, consolatio tribuatur, fides sancta succrescat, redemptio sempiterna firmetur.*²⁰⁵

Rubrike Molitve nad narodom upućuju na gestu pružanja ruku predsjedatelja nad narodom. Ova gesta, koju susrećemo u svim liturgijskim slavljinama, pa tako i u ovome, odražava bogatu simboliku. Ruka simbolizira snagu – uzdignuta prijeti snagom, dok je položena pak posreduje i daruje. Polaganje ruku u liturgiji prenosi božanski život, silu Duha Svetoga koji silazi na Boji narod. A Duh silazi, dodiruje i zahvaća sve one koji se u slavlju Crkve otvaraju njegovoj snazi.²⁰⁶ Stoga je intencija Crkve – prema latinskom originalu – u ovoj molitvi moliti od Boga „silazak obilnog blagoslova“ („benedictio copiosa descendat“), ali i oproštenje i

²⁰⁵ MR 2002, 332. Izvor ove molitve je GeV br. 219. U ovom izvoru nema „qui mortem Filii tui in spe suae resurrectionis recoluit“.

²⁰⁶ Usp. Ante CRNČEVIĆ-Ivan ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 88.-89.

utjehu, te učvršćenje u vjeri u Kristovo uskrsnuće kojim smo otkupljeni za vječnost. Liturgija Crkve u svome izričaju redovito spaja pojmove Kristove smrti i uskrsnuća, stoga je i ova molitva vazmene naravi jer se ističe naše slavljenje Kristove smrti upravo u perspektivi i nadi uskrsnuća zajedno s Kristom.

Nadalje, vidljiva je jasna sličnost „Popričesne molitve“ iz novog obrednika s drugom po redu molitvom iz starih obrednika: „Svemogući i milosrdni Bože...“, kao i sličnost „Molitve nad narodom“ s prvom molitvom iz prijašnjih obrednika: „Neka siđe, molimo, Gospodine...“. Tako je izostavljena samo treća molitva iz starih obrednika: „Spomeni se, Gospodine...“. Razlika između triju molitava starih obrednika i ove dvije molitve u novom obredniku leži i u tome što rubrike nalažu da se tri molitve u starim obrednicima pjevaju *in tono feriali* (ferijalnim tonom), dok rubrike novog obrednika nalažu da se navedene dvije molitve recitiraju.

4.9. Svršetak obreda Velikog petka

I sam svršetak obreda Velikog petak jasno se razlikuje od svakog drugog euharistijskog slavlja, obreda ili pobožnosti. U duhu kajanja, tuge i osjećaja ne pjeva se otpusna pjesma, instrumenti ne sviraju, a puk se razlazi u potpunoj šutnji, dok svećenik sa poslužiteljima odlazi prema sakristiji. I tu su rubrike kroz povijest zadržavale slične konture.

Novi obrednik Velikog tjedna Rimskog misala iz 1990. godine, koncizno i jasno donosi rubriku u kojoj stoji: „I svi se razidu u šutnji. U zgodno vrijeme oltar se ogoli.“, te dodaje za one koji mole Službu Časoslova: „Koji su sudjelovali u svečanoj popodnevnoj službi ne govore Večernju.“²⁰⁷

Tako završava obred Bogoslužja Muke i Smrti Gospodnje na Veliki petak.

4.10. Kratki kritički osvrt

U duhu liturgijske reforme Drugog vatikanskog koncila osmišljen je i ustroj današnjeg obreda Muke Gospodnje. U odnosu na dosadašnje službene liturgijske upute, nove upute prilično su pojednostavljene, kao i cijeli obred. Naime, upute su sažete i jasne, ali nisu više tako

²⁰⁷ Rimski misal: *Veliki tjedan*, 141.

detaljne i opširne. Primjerice, sada se spominju i poslužitelji (tzv. ministranti) koji mogu vršiti neke funkcije đakona i subđakona (kojih više nema). Što se tiče strukture Službe riječi, *Rimski misal* ostavio je netaknutim originalni i drevni oblik liturgijskih čitanja ovoga dana, a samo je molitva nakon prvog čitanja izostavljena. Novost je i ta što novi obred donosi mogućnost odabira između molitava *Bože, smrt je baština grijeha Adamova* te *Spomeni se, Gospodine*. Dok je, prema Misalu Pija V. i reformom iz 1955. godine, prvo čitanje bilo iz Knjige proroka Hošee (Hoš 6,1-6); danas je prvo čitanje iz Knjige proroka Izaije (Iz 52,13-53,12). Tractus (*responsorium*) iza prvog čitanja prije je bio prorok Habakuk (Hab 3,2-3), danas je on zamijenjen psalmom 31. (Ps 31,2.6. 12-13. 15-16. 17. 25). Prijašnje drugo čitanje iz Knjiga Izlaska (Izl 12,1-11); u novim je misalima zamijenjena Poslanicom Hebrejima (Heb 4,14-16; 5,7-9). Prijašnji drugi Tractus (*responsorium*) iz psalma 140 (2-10 i 14), danas je zamijenjen Pjesmom prije evanđelja iz Pavlove poslanice Filipljanima (Fil 2,8-9). O razlozima zamjene već smo govorili u našem radu. Nadalje, stari obrednici Velikoga petka ne donose u svojim rubrikama mogućnost homilije. Sadašnji obred kaže da celebrant može održati kratku propovijed, ako to smatra prikladnim. Nadalje, sadašnji je obred unio i neke promjene u Sveopću molitvu o čemu smo već detaljno govorili. U tim se promjenama vidi sazrijevanje teološke i ekumenske misli. Dobra je novost i ta što je današnji ustroj dopustio da mjesni ordinarij dopusti ili odredi dodavanje posebnih nakana. Novost je i ta da su izostali đakonovi pozivi, osim ako biskupske konferencije ne odrede drugačije. Što se tiče obreda otkrivanja i čašćenja križa, novost je ta što novi obred predlaže dva moguća oblika. Također su izostavljene dvije geste skidanja obuće i skidanja bireta pred križem. Nadalje, tradicionalni drevni himni, zazivi i prijekori ostali su prisutni za vrijeme čašćenja križa. Što se tiče obreda pričesti, reforma obreda Velikog petka s početka sedamdesetih godina 20. st. pojednostavit će obred pričesti. Razlike spram starih obreda, vidljive su i po tome što, dok se donosi Presveto iz svetohraništa, svi šute. Obred je jednak završnom obredu svake svete mise.

5. Posebna pitanja

5.1. Varijacije Sveopće molitve

U drugom poglavlju ovoga rada *Struktura i karakteristike obreda Velikog petka prema Misalu Pija V. (1570.)* detaljno smo govorili o izvorima, strukturi i sadržaju Sveopće molitve. Pogledajmo sada kakve je varijacije doživjela Sveopća molitva u kasnijem razdoblju, sukladno liturgijskim reformama. Naime, nakon *Misala Pija V.* iz 1570. sveopća je molitva pet puta doživjela promjenu. Navest ćemo one zazive koji su najviše bili izmijenjeni. To su Molitva za kralja (upravitelje država), Molitva za jedinstvo kršćana, za one koji ne vjeruju u Krista i za one koji Boga ne priznaju, te molitva za Židove.

5.1.1. Molitva za kralja, cara i upravitelje država

Prema MR 1570 i svim ranijim izvorima ova je molitva glasila ovako:

„Oremus et pro christianissimo imperatore nostro N... ut deus et dominus noster subditas illi faciat omnes barbaras nationes ad nostram perpetuam pacem.

Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Subdiaconus: Levate

Omnipotens sempiterne deus in cuius manu sunt omnium potestates et omnia iura regnorum, respice ad romanum benignus Imperium, ut gentes quae in sua feritate confidunt, potentiae tuae dexterae comprimantur. Per Dominum.“

Godine 1860. dana je mogućnost da se ispusti molitva za kralja (očito nakon što je 1859. nasilno iz Papinske Države otrgnuta pokrajina Emilia Romagna, te 1860. Umbrija i Abruzzo).²⁰⁸

Godine 1956. s reformom cijelog Velikog tjedna, u sveopćoj molitvi Velikoga petka umjesto molitve za cara uvedena je nova molitva, za upravitelje država.²⁰⁹

²⁰⁸ Usp. Paul DE CLERCK, La preghiera universale. Le lezioni della storia, u: *Rivista liturgica* 6(2010.)97, 869. Citirano prema: Zvonko PAŽIN – Karlo VIŠATICKI, Sveopća molitva bogoslužja Velikog petka, u: *Crkva u svijetu* 2(2012.)47, 219.

²⁰⁹ OHSI, 93 Hrvatsko izdanje: *Obnovljeni obred Svete sedmice*. Hrvatski prijevod prema tipičnom vatikanskom izdanju: „Ordo Hebdomadae sanctae instauratus“, Dubrovnik, 1957.

Lat	Hrv
Oremus et pro omnibus res publicas moderantibus, eorumque ministeriis et potestatibus: ut Deus et Dominus noster mente set corda eorum secundum voluntatem suam dirigat ad nostram perpetuam pacem.	Molimo i za sve one, koji upravljaju državama, za njihove službe i vlast: da Bog i Gospodin naš vodi pameti i srca njihova prema svojoj volji za naš postojani mir.
Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterne Deus, in cuius manu sunt omnium potestates, et omnium iura populorum: respice benignus ad eos qui nos in potestate regunt, ut ubique terrarum, dextera tua protegente, et religionis integritas, et patriae securitas indesinenter consistat. Per Dominum nostrum. Amen. ²¹⁰	Pomolimo se. Prignimo koljena. Ustanite. Svemogući vječni Bože, u čijoj su ruci sve vlasti i prava svih naroda; pogledaj milostivo na one, koji nama upravljaju, da se pod zaštitom tvoje desnice svuda na zemlji ustali i cjelovitost vjere i sigurnost domovine. Po Gospodinu... Amen. ²¹¹

Godine 1970. Novi misal²¹² donosi novu molitvu za upravitelje država:

Za upravitelje država

Molimo i za sve državne poglavare:
da im Bog i Gospodin naš upravi um i srce po svojoj volji
da traže mir i slobodu svih ljudi.

Oremus et pro omnibus rempublicam moderantibus, ut Deus et Dominus noster mentes et corda eorum secundum voluntatem suam dirigat ad veram omnium pacem et libertatem.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

Svemogući vječni Bože,
u tvojoj su ruci srca ljudi i prava naroda.
Milostivo pogledaj na one što nama upravljaju:
da se tvojim darom po svemsvijetu
učvrsti blagostanje naroda,
siguran mir i sloboda vjere.
Po Kristu Gospodinu našem.
O. Amen.

Omnipotens sempiterne Deus, in cuius manu sunt hominum corda et iura populorum, respice benignus ad eos, qui nos in potestate moderantur, ut ubique terrarum populorum prosperitas, pacis securitas et religionis libertas, te largiente, consistent.

²¹⁰ OSSI, 93.

²¹¹ *Obnovljeni obred Svete sedmice* (1957.), 104.

²¹² Molitve su iste u sva tri poslijesaborska izdanja Misala. Vidi: *Rimski misal: Veliki tjedan*, 128.

5.1.2. Molitva za krivovjerce, raskolnike i one koji ne vjeruju u Krista

Godine 1956. molitvi za heretike i shizmatike dan je naslov *Za crkveno jedinstvo (Pro unitate Ecclesiae)*, dok je poziv na molitvu i sama molitva ostala ista kao u MR 1570.

Lat	Hrv
Oremus et pro haereticis, et schismaticis: ut Deus et Dominus noster eruat eos ab erroribus universis; et ad sanctam matrem Ecclesiam catholicam, atque apostolicam revocare dignetur.	Molimo i za krivovjerce i raskolnike: da ih Bog i Gospodin naš izbavi od svih zabluda; i udostoji se pozvati ih natrag k svetoj majci Crkvi katoličkoj i apostolskoj.
Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterne Deus, qui salvas omnes, et neminem vis perire: respice ad animas diabolica fraude deceptas; ut, omni haeretica pravitate deposita, errantium corda resipiscant, et ad veritatis tuae redeant unitate. Per Dnm. Amen. ²¹³	Pomolimo se. Prignimo koljena. Ustanite. Svemogući vječni Bože, koji sve spasavaš, i nećeš, da itko pogine: pogledaj na duše zavedene đavolskom prijevarom; da se osvijeste zalutala srca, odbacivši svaku krivovjersku opakost, i povrate se k jedinstvu tvoje istine. Po Gospodinu... Amen. ²¹⁴

Godine 1965. Pavao VI. uređuje molitvu za one koji ne vjeruju u Krista.

Lat	Hrv
Oremus et pro nondum in Christum credentibus: ut, Sancti Spiritus luce repleti, et ipsi viam salutis valeant inire.	Molimo i za one, koji još ne vjeruju u Krista: da napunjeni svjetlom Duha Svetoga uzmognu i oni poći putem spasenja.
Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterne Deus, qui omnes gentes Filio tuo dilecto tradidisti: cunctorum Ecclesiae tuae aggrega familias populorum; ut, veritatis lumen inquirentes, ad te, Deum verum et unicum, pervenire mereantur. Per Dominum. Amen. ²¹⁵	Pomolimo se. Prignimo koljena! Ustanite! Svemogući vječni Bože, koji si sve narode predao svome ljubljenu Sinu: pridruži svojoj Crkvi zajednice svih naroda; da tražeći svijetlo istine zavrijede doći k tebi pravomu i jedinomu Bogu. Po Gospodinu. Amen. ²¹⁶

Novi Misal 1970. donosi nove molitve za one koji ne vjeruju u Krista te za one koji Boga ne priznaju:

²¹³ OHSI, 95-96.

²¹⁴ OOSS, 106.

²¹⁵ *Variationes in Ordinem Hebdomadae sanctae inducendae*, 22.

²¹⁶ OOSS, 106-107.

Za one koji ne vjeruju u Krista

Molimo za sve koji ne vjeruju u Krista:
da i njih Duh Sveti rasvijetli i privede na put spasenja.

Oremus et pro iis qui in Christum non credunt, ut, luce Sancti Spiritus illustrati, viam salutis et ipsi valeant introire.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

**Svemogući vječni Bože,
daj da oni što Krista ne priznaju
u iskrenosti hode pred tobom i spoznaju istinu:
a nama udijeli da stalno rastemo u uzajamnoj ljubavi,
sve više ulazimo u otajstvo tvoga života
te budemo u svijetu što bolji svjedoci tvoje ljubavi.
Po Kristu Gospodinu našem.**

O. Amen.

Omnipotens sempiterne Deus, fac ut qui Christum non confitentur, coram te sincero corde ambulantes, inveniant veritatem, nosque, mutuo proficientes semper amore et ad tuae vitae mysterium plenius percipiendum sollicitos, perfectiores effice tuae testes caritatis in mundo.

Za one koji ne vjeruju u Boga

Molimo i za one koji Boga ne priznaju:
da iskreno slijede glas savjesti
i tako prispiju k Bogu, Ocu sviju ljudi.

Oremus et pro iis qui Deum non agnoscunt, ut, quae recta sunt sincero corde sectantes, ad ipsum Deum pervenire mereantur.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

**Svemogući vječni Bože,
ti stvaraš u srcima ljudi potrebu da tebe traže
i smirenje kada te nađu:
daj da uza sve zapreke zamijete znakove tvoga milosrđa
i svjedočanstvo dobrih djela onih što u te vjeruju
te svi radosno ispovjedetebe,
jedinoga pravoga Boga i Oca svega čovječanstva.
Po Kristu Gospodinu našem.**

O. Amen.

Omnipotens sempiterne Deus, qui cunctos homines condidisti, ut te semper desiderando quaererent et inveniando quiescerent, praesta, quaesumus, ut inter noxia quaeque obstacula omnes, tuae signa pietatis et in te credentium testimonium bonorum operum percipientes, te solum verum Deum nostri generis Patrem gaudeant confiteri.

5.1.3. Molitva za Židove

Prema MR 1570. ova je molitva glasila:

„Oremus, et pro et pro perfidis Iudaeis, ut Deus et Dominus noster auferat uelamen de cordibus eorum, ut et ipsi agnoscant Christum Iesum dominum nostrum.

Non respondetur Amen, nec dicitur Oremus, aut Flectamus genua aut Levate, sed statim dicitur:

Omnipotens sempiterne Deus, qui qui etiam iudaicam perfidiam a tua misericordia non repellis, exaudi preces nostras, quas pro illius populi obcaecatione deferimus, ut agnita veritatis tuae luce, quae Christus est, a suis tenebris eruantur. Per Dominum.“

Godine 1956. u molitvi za Židove ponovno je uvedeno poklecanje. Godine 1959. Ivan XXIII. izmijenio je molitvu za Židove. Ona glasi:

„Oremus et pro Iudaeis: ut Deus et Dominus noster auferat velamen de cordibus eorum: ut et ipsi agnoscant Iesum Christum Dominum nostrum. Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterne Deus, qui Iudaeos etiam a tua misericordia non repellis: exaudi preces nostras, quas pro illius populi obcaecatione deferimus; ut agnita veritatis tuae luce, quae Christus est, a suis tenebris eruantur. Per eundem. Amen.“²¹⁷

Pavao VI. je 1965. modificirao četiri molitve, a među njima i onu za Židove.²¹⁸

Lat	Hrv
Oremus et pro Iudaeis: ut Deus et Dominus noster faciem suam super eos illuminare dignetur; ut et ipsi agnoscant omnium Redemptorem, Iesum Christum Dominum nostrum.	Molimo i za Židove: da se Bog i Gospodin naš udostoji rasvijetliti ih sjajem svoga lica, da bi i oni priznali sveopćeg Otkupitelja, Isusa Krista našega Gospodina.
Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterne Deus, qui promissiones tuas Abrahae et semini eius contulisti: Ecclesiae tuae preces clementer exaudi; ut populus acquisitionis antiquae ad Redemptionis mereatur plenitudinem pervenire. Per Dominum. Amen. ²¹⁹	Pomolimo se. Prignimo koljena! Ustanite! Svemogući vječni Bože, koji si dao svoja obećanja Abrahamu i njegovu potomstvu: milostivo usliši molitve svoje Crkve, da bi u starini stečeni narod zavrijedio postići puninu otkupljenja. Po Gospodinu. Amen. ²²⁰

²¹⁷ Usp. *Ephemerides liturgicae* 74 (1960), 133.

²¹⁸ Usp. *Variationes in Ordinem Hebdomadae sanctae inducendae. Editio Typica, Typis Polyglottis Vaticanis*, 1965., 19-22. Hrvatski prijevod vidi ovdje: *Obnovljeni Obred svete sedmice*, Vatikanska tiskara “Polyglotta”, 1967.

²¹⁹ *Variationes in Ordinem Hebdomadae sanctae inducendae*, 21-22.

²²⁰ OOSS, 105-106.

Godine 1970. Novi misal mijenja molitvu za Židove:

Za Židove

Molimo i za Židove:

njima je prvima Gospodin Bog naš govorio.

Neka im dade da rastu u njegovoj ljubavi i vjernosti Savezu.

Oremus et pro Iudaeis, ut, ad quos prius locutus est Dominus Deus noster, eis tribuat in sui nominis amore et in sui foederis fidelitate proficere.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

Svemogući vječni Bože,

ti si dao svoja obećanja Abrahamu i njegovu potomstvu:

usliši molitve svoje Crkve

i narod Izraelski, svoju prvu baštinu,

privedi punom otkupljenju.

Po Kristu Gospodinu našem.

O. Amen.

Omnipotens sempiterne Deus, qui promissiones tuas Abrahae eiusque semini contulisti, Ecclesiae tuae preces clementer exaudi, ut populus acquisitionis prioris ad redemptionis mereatur plenitudinem pervenire.

5.1.4. Molitva za jedinstvo kršćana

Molitva za one koji nisu u jedinstvu Crkve MR 1570 glasila je, kao što smo vidjeli ovako:

„Oremus et pro hereticis et schismaticis, ut Deus ac Dominus noster eruat eos ab erroribus universis et ad sanctam matrem Ecclesiam catholicam atque apostolicam revocare dignetur.

Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Subdiaconus: Levate

Omnipotens sempiterne Deus, qui salvas omnes et neminem vis perire, respice ad animas diabolica fraude deceptas; ut omni heretica pravitate deposita errantium corda resipiscant, et ad veritatis tuae redeant unitatem. Per dominum.“

Godine 1965. Pavao VI. modificirao je ovu molitvu:

Lat.	Hrv.
Oremus et pro universis fratribus in Christum credentibus: ut Deus et Dominus noster eos, veritatem facientes, in una Ecclesia sua congregare et custodire dignetur. Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterne Deus, qui dispersa congregas: respice ad oves gregis tui; ut, quos unum baptisma sacrauit, eos et fidei iungat integritas et vinculum caritatis. Per Dominum. Ame. ²²¹	Molimo i za svu braću, koja vjeruju u Krista, da se Bog i Gospodin naš udostoji njih životom po istini, okupiti i čuvati u jednoj Crkvi svojoj. Pomolimo se. Prignimo koljena! Ustanite! Svemogući vječni Bože, koji sakupljaš raspršeno, pogledaj na ovce svoga stada; da one, koje je posvetilo jedno krštenje, poveže i cjelovitost vjere i veza ljubavi. Po Gospodinu. Amen. ²²²

Sva tri poslijesaborska misala (MR 1970, MR 1975, MR 2002) preuzimaju ovu molitvu za
jedinstvo kršćana:

Za jedinstvo kršćana

Molimo i za braću koja vjeruju u Krista,
da iz Bog i Gospodin nas privede k istini
i konačno ih okupi u jednu Crkvu.

Molitva u šutnji. Zatim svećenik:

**Svemogući vječni Bože,
ti sjedinjuješ podijeljene i čuvaš sjedinjene.
Pogledaj na nas, sljedbenike svoga Sina:
posvetilo nas je jedno krštenje,
daj da nas ujedinjuje cjelovita vjera
i povezuje iskrena ljubav.
Po Kristu Gospodinu našem.
O. Amen.**

U Prilogu 1., na kraju rada, donosimo komparativni prikaz (tzv. sinopsis) Sveopće
molitve u svim liturgijskim izvorima (str. 102. i dalje).

²²¹ *Variationes in Ordinem Hebdomadae sanctae inducendae*, 20-21.

²²² OOSS, 105.

5.2. Sveta pričest u obredima Velikog petka kroz povijest²²³

Papinska liturgija u Rimu sve do 9. st. načelno nije poznavala pričesti. Već u pismu pape Inocenta I. (401.-417.) Decenciju Eugubijskom nalazimo razlog te prakse: „Sigurno je da su ova dva dana apostoli proveli u žalosti i da su se od straha pred Židovima sakrivali. Zato nema sumnje da su u spomenuta dva dana postili tako da je ušlo u predaju crkve da se u ta dva dana otajstva uopće ne slave.“ Razlog dakle zašto na Veliki petak nema Euharistije jest post. Euharistija naime prema mišljenju toga vremena krši post. Amalarije donosi odgovor o tom pitanju preko rimskog arhiđakona s početka 9. st.: „U onoj postaji gdje papa ljubi križ nitko se ne pričešćuje (...) Udaren je pastir, ovce stada su raspršene. Pastiri što su u Crkvi pokazuju stanje onoga vremena, kakvo je vladalo kod učenika Kristovih, time što napuštaju svoju službu.“ Iz opisa OR XXII vidi se da se pojavila i oporba tako krutom shvaćanju posta koji je isključivao i Euharistiju. U isto vrijeme OR XVI (680-778) donosi poslije opisa liturgije Velikog petka, koji završava pričešću, ovu rubriku: „Kad ono završi, ulaze za Večernju, i te noći se uzdržavaju od svake tjelesne naslade, tj. ne uzimaju ništa osim kruha i vode pomiješane s octom: a kome je Bog dao snage, neka izdrži bez hrane sve do vazmenog bdijenja.“ Imajući na umu Inocentov razlog zašto se ne slavi Euharistija, čini se da ovo blaže gledanje na post i mogućnost pričešćivanja u drugim rimskim crkvama ima međusobnu vezu.

U vezi s pričešću na Veliki petak došlo je u Rimu do posebne prakse, tzv. *pretvorbe dodirom*, koja je trajala dosta dugo. Stara je praksa bila da bi se u crkvama u kaleže s presvetom Krvu nadolijevalo neposvećeno vino, ako se smatralo da će za pričest vjernika uzmanjkati. Radi miješanja doista se primala presveta Krv. No, oko 800. godine pojavilo se mišljenje teologa kako se zapravo dodirom djelića posvećene hostije zbiva pretvorba vina u presvetu Krv. I tada je na Veliki petak započela praksa da se na oltar donese, uz posvećene hostije na Veliki četvrtak, i neposvećeno vino te da se djelić posvećene hostije spušta u vino i tada se, pod obje prilike, svi pričešćuju. OR XVI (680.-778.) donosi o pričesti na Veliki petak ovo: „I uzima đakon tijelo Gospodnje i krv, što je ostalo ili što je posvećeno dan prije, na dan Gospodnje večere, i stavlja na oltar. I svi se pričešćuju tijelom i krvlju Gospodnjom u šutnji, bez pjevanja.“ OR XXIV (oko 754.) opisuje već drugu praksu: „Dvojica prvih prezbitera (...) ulaze u svetište, ili tamo gdje je ostavljeno tijelo Gospodnje što je jučer ostalo, stavljaju ga na patenu, a subđakon drži pred njima kalež s neposvećenim vinom i drugi subđakon patenu s tijelom Gospodnjim (...) Prvosvećenik silazi k oltaru i govori: 'Oremus. Praeceptis salutaribus. Pater noster'. Slijedi:

²²³ Za ovaj dio usp. osobito: Vladimir ZAGORAC, *Krist posvetitelj vremena*, 129.-133.

'Libera nos, quaesumus, Domine'. Kad odgovore 'Amen', uzima od Presvetog i stavlja u kalež, ništa ne govoreći. I svi se pričešćuju u šutnji, te je sve završeno.“ Kako vidimo, *Ordo* ništa ne govori o pretvorbi. No, nalazimo svjedočanstvo Amalarija o maloprije navedenom mišljenju o pretvorbi dodirom: „O stavljanju na oltar tijela Gospodnjega i kalež s neposvećenim vinom. Poslije ovoga naređuje *Ordo* da prezbiteri donesu tijelo Gospodnje što je od jučer ostalo, i kalež s neposvećenim vinom... Možda se vino ne čuva jednostavno zato jer se može lako proliti. Kad se, dakle, to postavi na oltar, govori svećenik molitvu Gospodnju i što iza nje slijedi sve do 'Po sve vijeke vjekova'. Zatim uzima od presvetog tijela i stavlja u kalež bez riječi (...) Neposvećeno se, naime, vino posvećuje posvećenim kruhom. Nakon toga se svi pričešćuju. “ Ovo teološko mišljenje o kome svjedoči Amalarije prvi put je zasvjedočeno u liturgiji u PRG: „Tada silazi biskup pred oltar, pokloni se, te, uspravivši se, kaže: 'Oremus. Praeceptis salutaribus moniti (...) Slijedi: 'Libera nos, quaesumus, Domine' sve do: 'Per omnia saecula saeculorum'. A kad kažu 'Amen', uzme od Presvetog, i stavlja u kalež bez riječi, osim ako hoće što potihlo reći. 'Pax domini' ne govori, jer ne slijedi poljubac učenika. A neposvećeno vino posvećuje se posvećenim kruhom, te se svi pričešćuju u šutnji. I time je sve završeno.“ Još će PR 12. stoljeća donositi istu rubriku i time svjedočanstvo istog vjerovanja i iste prakse: „Razlomivši hostiju na tri dijela, treći se dio po običaju spušta u kalež bez riječi. Tako se, naime, posvećuje neposvećeno vino tijelom Gospodnjim što se u nj stavlja.“ Isto tako i MR 13 stoljeća: „Posvećuje se, naime, neposvećeno vino tijelom Gospodnjim što se u nj stavlja.“²²⁴

Početkom 13. st. teolozi, s Petrom Kantorom na čelu (+ 1197.), počinju osporavati valjanost pretvorbe dodirom, pa i to u liturgijskim knjigama postupno izostaje. Tako PR VD u 13. stoljeću ima obred miješanja presvetog Tijela s neposvećenim vinom, ali nema više rubrike o pretvorbi: „Treba napomenuti da biskup odmah nakon lomljenja hostije stavlja jedan dio u kalež ništa ne govoreći... (Pošto je ostala dva dijela uzeo) (...) odmah uzimlje i dio hostije s vinom i vodom iz kaleža s poštovanjem...“ Iz stare prakse miješanja neposvećenog vina s presvetom Krvi razvio se, dakle, običaj miješanja tijela Kristova s neposvećenim vinom, koji je, pod utjecajem teološkog mišljenja 9. st. o pretvorbi dodirom, bio smatran pravom pretvorbom. Time se s jedne strane htjelo doskočiti praktičnim problemima oko čuvanja presvete Krvi, a s druge strane to pokazuje uvriježeni običaj i mentalitet toga vremena da se pričest dijeli pod obje prilike. Ovaj je povijesni slučaj inače klasičan primjer kako teologija određenog razdoblja utječe na liturgijsku praksu, te potvrđuje stari aksiom Prospera iz Akvitanije: *Legem credendi lex statuat supplicandi*.²²⁵

²²⁴ Usp. Vladimir ZAGORAC, *Krist posvetitelj vremena*, 130.

²²⁵ Usp. Vladimir ZAGORAC, *Krist posvetitelj vremena*, 131.

Razvoj obreda Velikog petka ide usporedo s razvojem odnosa prema pričesti naroda. Od 12. st. pričest vjernika postaje sve rjeđa, pa će se i na ovaj dan praktično pričešćivati samo svećenik. Rimski misal 13. stoljeća uvest će i rubriku: „Pričešćuje se samo biskup bez službenika...“ Tu rubriku, kao odraz stvarnog stanja, sankcionirat će 1622. godine Sveta kongregacija obreda jednim svojim dekretom, kojim se svima osim svećeniku zabranjuje pričest na Veliki petak. No, već od 13. st. usporedo s nestajanjem pričesti vjernika jednostavni obred pričesti toga dana počeo je sve više dobivati vanjski izgled prave mise: postao je od obreda pričesti, obred *Mise preosvećenih darova*, kako ga nazivaju u istočnoj liturgiji. Nakon donošenja Presvetog iz pomoćnog svetohraništa na glavni oltar obavljala se neka vrsta prikazanja s ulijevanjem vina i vode u kalež, kađenjem darova i oltara i molitvicama što su, inače, u misi te čine pratile (tzv. „apologije“). Čak se obavljalo i podizanje, dakako bez pretvorbe. Isto su tako uvedene molitvice što prate pričest svećenika pri misi, no ispuštene su sve one što spominju presvetu Krv. Praksa miješanja posvećenog kruha s neposvećenim vinom i pričest na način pričesti pod obje prilike ostaje i dalje, samo se svako spominjanje presvete Krvi izbjegava.

Rezultat razvoja pričesti na Veliki petak sankcioniran je u ***Misalu Pija V.***:

- poslije klanjanja križu donosi se u procesiji Presveto s mjesta gdje je dan prije bilo pohranjeno na oltar i okadi ga svećenik.
- ulijeva se u kalež vino i voda bez ikakve molitve i postavlja na oltar kraj Presvetoga.
- ponovno slijedi kađenje darova kao za vrijeme mise s formulom „Incensum istud“ i „Dirigatur“.
- svećenik moli: „In spiritu humilitatis“ i poziva vjernike na molitvu: „Orate fratres...“.
- slijedi: „Oremus. Praeceptis. Pater noster. Libera nos“.
- tada celebrant (...) podigne Sakrament da ga narod može vidjeti, zatim ga lomi na tri dijela nad kaležom, od kojih jedan stavlja u kalež na uobičajen način, ništa ne govoreći.
- slijedi: „Perceptio corporis. Panem caelestem. Domine, non sum dignus. Corpus Domini nostri“.
- svećenik se pričešćuje presvetim Tijelom.
- zatim, ispustivši sve ono što se obično govori prije uzimanja Krvi, odmah uzima iz kaleža dio hostije i vino s poštovanjem.
- slijedi abulacija i purifikacija uz molitvu „Quod ore sumpsimus“.

- davši počast oltaru, svećenik sa službenicima odlazi²²⁶

Obnovljeni obred Svete sedmice iz 1955. godine vraća čitav obred u njegove normalne okvire obreda pričesti pod jednom prilikom:

- donošenje Presvetog na oltar
- Molitva Gospodnja sa svojim uvodom i embolizmom
- molitva „Gospodine Isuse Kriste, neka mi blagovanje...”
- pričest svećenika s formulama: „Gospodine, nisam dostojan“ (tri puta) i „Tijelo Gospodina našega“
- pričest vjernika s općom ispovijedi: „Ispovijedam se...“, odrješenjem „Smilovao...” i „Oproštenje...” i „Evo Jaganjac...” i „Gospodine, nisam dostojan...” (tri puta)
- poslije pričesti svećenik kao zahvalu moli glasno tri molitve: „Neka siđe...“, „Svemogući i milosrdni Bože...” i „Spomeni se...”
- svećenik se sa službenicima vraća u sakristiju²²⁷

Novi Misal iz 1970. godine proveo je nova pojednostavljenja, koja uglavnom ukidaju nepotreban ponavljanja:

- pričest se ne razlikuje na pričest svećenika i pričest vjernika, nego je shvaćena kao jedna. Zato je i zajednički „Evo Jaganjca...” i „Gospodine, nisam dostojan...”
- nema ni opće ispovijedi prije pričesti, koja je također značila ponavljanje. Njezinu ulogu, naime, odvajkada ima molitva *Oče naš*
- poslije pričesti preporučuje se neko vrijeme molitve u šutnji²²⁸

Kao sintezu razvoja obreda pričesti kroz povijest mogli bismo reći ovo: Od dana koji je inače bio dan bez Euharistije samo sa Službom riječi, Veliki je petak postao dan slavljenja smrti Kristove, osobito kad je primio istočni obred klanjanja svetom križu. No, pričesti nije imao, što se dugo opravdavalo strogom disciplinom posta. Kako se sve više, međutim, probijala u svijesti kršćana ideja povezanosti Euharistije s mukom i smrću Kristovom, ona je nadvladala pretjeranu

²²⁶ Usp. Vladimir ZAGORAC, *Krist posvetitelj vremena*, 132. – i: *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini*, Typis Regiae Universitatis Hungaricae, Budae (Budimpešta), 1817., 209. i sl.

²²⁷ Usp. Vladimir ZAGORAC, *Krist posvetitelj vremena*, 132. – i: *Obnovljeni obred Svete sedmice*, Consilium ad exsequendam Constitutionem de sacra liturgia, Vatikan, 5. veljače 1965., 93.-115.

²²⁸ Usp. Vladimir ZAGORAC, *Krist posvetitelj vremena*, 132. – i: *Missale Romanum ex decreto sacrosancti oecumenici Concilii vaticani II. instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum. Editio typica tertia*, Typis Vaticanis, Citta del Vaticano, 2002., 313.-332.

strogost discipline posta i uvedena je na taj dan pričest. Dakako, pod obje prilike, kako je tada bilo uobičajeno. Tijelo i Krv Kristova sačuvali bi se od četvrtka Gospodnje večere. Kako je to zadavalo dosta neprilika s obzirom na čuvanje presvete Krvi, ona se jedno vrijeme posvećivala dodirom s presvetim Tijelom na sam dan, prema tadašnjem teološkom učenju. Kad je to odbačeno, ostalo je samo pričešćivanje svećenika na isti taj način, ali bez formula koje bi na to podsjećale. Ujedno je obredu pričesti dan izvanjski oblik mise. Najnovije reforme očistile su obred od svih nepotrebnih dodataka i uredile ga kao obred pričesti izvan mise samo pod jednom prilikom.²²⁹

5.3. Pohranjivanje posvećenih čestica i „Božji grob“

Nisu sve hostije od Mise Velikoga četvrtka i od obreda Velikoga petka darova bile iskorištene. Višak posvećenih čestica bio je pohranjen u *conditorium* koji se već prije pripremi. Taj *conditorium* imao je i duhovno značenje u vjeri naroda: kao što je Kristovo Tijelo bilo položeno u grob 40 sati po Kristovoj smrti, tako su sada i euharistijske čestice pohranjene u *conditorium*. Taj bi *conditorium* bio početak govora o Kristovu grobu, koji se danas redovito postavlja u crkvama u Velikom tjednu, jer je sâm Krist u pričesti realno prisutan. Kasnije se taj običaj pretvorio u plastičniji prikaz Krista u grobu, ali ne u vidu *conditoriuma* (10. st.).²³⁰

Time se, dakle, vjerovalo da se pohranjivanjem posvećenih hostija u *conditorium* stvarno uprisutnjuje Kristov pokop. O tome već imamo zapis u biografiji bavarskog sveca Ulrica di Augsburga (†973.): *populo sacro Christi corpore saginato, et consuetudinario modo, quod remanserat, sepulto*. Tu do proslave Vazma ostaju hostije i križ, a potom bivaju uklonjeni kako bi se prikazalo Kristovo ustajanje iz groba. Svjedočanstvo o ovom obredu imamo u *Obrednika Crkve u Akvileji*, gdje se to prakticiralo još od 1575. godine. Ovakva dramatizacija sačuvana je u Njemačkoj i Austriji, ali s mnogo modifikacija.²³¹

Već je 135. godine rimski car Hadrijan pokušao izbrisati spomen na muku, smrt i uskrsnuće Isusa Krista mijenjanjem naziva Jeruzalema u *Aelia Capitolina* te gradeći na Kalvariji *Venerin hram* okružen šumom u čast Jupitera. Međutim, taj čin je samo još više utvrdio važnost toga mjesta, odnosno autentičnost lokacije Kristova groba. Za kršćane je od iznimne važnosti bilo sačuvati spomen i čašćenje mjesta Kristova groba. Na tom su tragu sv.

²²⁹ Usp. Vladimir ZAGORAC, *Krist posvetitelj vremena*, 133.

²³⁰ Usp. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, 2, 233.

²³¹ Usp. *Isto*, 233-235.

Jelena (Helena) i njezin sin car Konstantin ponovno uspostavili mjesto Kristova groba kao važno mjesto. Oni su dali očistiti ta mjesta koja vjernici odmah počinju častiti. Uskoro se na mjestu gdje je Krist umro podiže kružna kupola, čineći svojevrсни mauzolej. 326. taj monument biva konačno dovršen pod imenom *Anastasis*.²³²

U njegovoj blizini prema istoku, na praznom prostoru, kako vele Euzebij i Egerija, nalazio se prostor tzv. *atrium ante crucem*, jer se tu častila Kalvarija, odnosno stijena dimenzija 6x5m isklesana u brdu. U njegovoj blizini Konstantin gradi petobrodnu baziliku koju naziva *Martyrion*. U sredini glavne lađe nalazilo se stepenište koje je vodilo prema unutrašnjoj kripti gdje se čuvala relikvija Kristova križa. 614. bazilika je oštećena od strane Perzijanaca koji su i oteli relikviju. Ipak, stijena na kojoj je bio Kristo križ uvijek je ostajala na prvotnom mjestu, pa i nakon restauracije mjesta. O restauraciji su promišljali križari te su 1099. zaključili kako je obnova dosta zahtjevna. Arhitekt Mastro Johannes bio je pozvan raditi na obnovi kompleksa. On je na neki način ujedinio sve elemente u skladni mozaik 1149. Od daljnih zahvata vrijedi istaknuti da su Grci 1810. na stijeni izgradili veliki pravokutni „pokrivač“ (tzv. *edicola rettangolare*). Danas brigu o ovom svetom mjestu vode katolici – franjevci, Grci, Armenci, Kopti, Siro-Jakobiti i Abissini.²³³

5.4. Pobožnost križnog puta

U program ovoga dana kroz stoljeća je uvedena i jedna paraliturgijska praksa – *Via Crucis* – koja želi dočarati put Krista od Pretorija do Kalvarije. Početke ove pobožnosti već smo opisali predstavljajući Egerijina svjedočanstva o slavljenju Velikog petka u Jeruzalemu. Izvori svjedoče da bi hodočasnici nakon proslave Velikog tjedna, po povratku u svoje zemlje, upriustnjivali iznova ovu pobožnost kao sjećanje na mjesta koje su posjetili. Tako je bilo i s Rimom gdje se na neki način imitirao Jeruzalem i mjesto Kristova groba. Primjerice, to je bilo poznato i u Bologni gdje je izgrađen kompleks od sedam kapela za ovu pobožnost za vrijeme biskupa S. Petronia (432.-449.).²³⁴

Konkretniji početak modernog oblika križnog puta ipak svoje korijene ima u jednom anonimnom apokrifu iz 5. st. u kojem se sama Blažena Djevica Marija prisjeća svih bolnih trenutaka koje je njezin Sin prošao te želi ponovno vidjeti sva ta mjesta. Nadalje, franjevci su

²³² Usp. *Isto*, 239-240.

²³³ Usp. *Isto*, 240-241.

²³⁴ Usp. *Isto*, 237.

osobito poticali i širili ovu pobožnost u srednjem vijeku. Dominikanac Felice Fabri 1480. piše Križni put u kojemu Marija prolazi Kristovu muku. Uz to, postoje i prikazi križnoga puta. Najstariji prikaz koji je došao do nas je onaj iz 1490. Adama Kraffta iz Norimberga. Riječ je o sedam postaja ili sedam padova. One su postavljene za pobožnost vani: Susret s Marijom, Cirenac, Pobožne žene, Veronika, Isusov pad, Isus podno križa, Isusovo polaganje u Marijine ruke. Zatim 1491. iste postaje kapele u Jeruzalemu.²³⁵

Via Crucis svoju popularnost ipak nije doživjela prije pape Inocenta XI. koji je u 16. st. za pobožnost križnog puta i posjet svetim mjestima dopustio primanje potpunog oprosta za vremenite kazne. 1731. papa Klement XII. dopušta gradnju postaja u svim crkvama te im utvrđuje im fiksni broj (14), a mogućnost blagoslova ostavlja franjevcima. Franjevci ovu pobožnost šire po cijelom svijetu jer su bili poznati kao veliki čuvari Svetih mjesta u Svetoj zemlji. Spomenimo još da je papa Benedikt XIV. 1750. postavio postaje u rimsko Koloseumu.²³⁶

²³⁵ Usp. *Isto*, 238-239.

²³⁶ Usp. *Isto*, 239.

Zaključak

Nakana našega istraživanja i pisanja ovoga rada bila je višestruka. Najprije, željeli smo istražiti kako je Crkva, od samih početaka pa sve do danas, slavila obrede Muke Gospodnje na Veliki petak. Osim te povijesno-kronološke dimenzije, željeli smo iz teološko-liturgijske perspektive protumačiti te iste kršćanske obrede, liturgijska čitanja, liturgijske molitve i drugo što je vezano uz sam obredni čin. Nadalje, nakana nam je bila upoznati se i sa svom bogatom simbolikom i duhovnim značenjem liturgije Velikoga petka. Zaključujući tematiku ovoga pisanog rada, pokušat ćemo dati osnovnu sintezu *corpusa* rada. Već sada možemo reći kako smatramo da je ovaj rad sustavno progovorio o tematici, prateći drevna liturgijska vrela, o kojoj se na našem govornom području nije do sada ovako iscrpno teološki i liturgijski pisalo.

Prvi dio u naslovu *Bogoslužje Velikoga petka do Tridentskoga sabora* iznosi obličje samog obreda Muke Gospodnje od samih početaka koji datira negdje oko sredine 2. st. Vidjeli smo kako su se prvi kršćani odricali posebne liturgije Velikog petka zbog važnosti spomena Kristova pashalnog misterija u samom slavlju euharistije. Stoga su se u počecima razvijale različite forme neeuharistijskog bogoslužja. Tako su se u Jeruzalemu kršćani skupljali na Golgoti prije podne i častili Kristov križ nakon njegova našašća, a poslijepodne odlazili na bogoslužje riječi s čitanjem povijesti muke. Upravo će ovaj oblik biti temeljom i jezgrom daljnjeg razvoja i formiranja samog obreda Velikog petka i na Zapadu. Zapad će od 4. st. razviti obred Velikog petak primjeren pontifikalnoj (papinskoj) liturgiji: čašćenje relikvija Križa, čitanje starozavjetnih čitanja te izvještaja o mucima po Ivanu, sveopće molitve, te, od 7. st. i pričesti vjernika. Rad precizno prikazuje kako su prvi kršćani najprije slavili nedjelju kao jedini blagdan, potom oko 150. god. godišnji spomen Kristova pashalnog misterija, a tek od 3. st. pratili smo razvoj Svetog trodnevlja. Vrijedi istaknuti da smo u prvom poglavlju prikazali i strukturu rimskoga bogoslužja Velikoga petka kako ju donose najstariji izvori (*Ordines*, *Gelazijev sakramentar*, *Rimsko-germanski pontifikal*, *Rimski pontifikal XII. stoljeća*, *Pontifikal Rimske kurije XIII. stoljeća*, *Pontifikal Vilima Duranda* te *Missale secundum consuetudinem Romanae curie*). Prateći spomenute liturgijske manuale, rad sažeto i temeljito prikazuje strukturu i ceremoniju obreda Muke Gospodnje, sukladno određenom vremenu i prostoru gdje se pojedina liturgijska knjiga upotrebljavala.

U drugom poglavlju predstavili smo i protumačili strukturu i karakteristike obreda Velikog petka prema Misalu Pija V. (1570.). Nakon pojave reformacije, a onda i katoličke obnove (protureformacija) s Tridentskim koncilom, javio se kao plod spomenute reforme i novi Misal Pija V. (1570.). Jedna od zamjetnih činjenica u srednjovjekovnom slavlju obreda Velikog

petka javlja se upravo kod pričesti vjernika. Nakon prva dva dijela obreda: službe riječi i klanjanja križu, iz vrlo jednostavnog pričesnog slavlja, u ovom razdoblju nastaje *Missae praesantificatorum*, u kojoj se, uz preuzete neke dijelove euharistijskog slavlja (ali bez presudne euharistijske molitve) pričešćivao jedino svećenik. Razlog tome jest sve rjeđa pričest vjernika kroz stoljeća srednjeg vijeka. Stoga će pričest samo svećenika u obredu Velikog petka Tridentski misal iz 1570. godine postaviti kao propis koji će trajati 400 godina. Gledajući povijesni razvoj i razvoj liturgijske svijesti, kritički se možemo osvrnuti na obrede Muke Gospodnje kako ih donosi Misal Pija V. Ponovit ćemo da je najveći nedostatak ovoga Misala ostao u tome što su svećenici na Veliki petak na određeni način „glumili“ prikazanje te konzumirali uz pričest neposvećeno vino. Velik je nedostatak također taj što se narod nije pričešćivao. Ipak, rad je nastojao objektivno prikazati teološku vrijednost liturgijskih molitava, razloge izbora liturgijskih čitanja i dr., a osobito sustavnost koju je nakon reformacije tražio Tridentski koncil.

Obred Velikog petka nakon reforme rimskoga prvosvećenika Pija XII. (1955.) tema je trećeg dijela našega rada. U radu smo uz prikaz i komentar liturgijskih molitava s njihovim izvorima, strukturu i izvor čitanja u Službi riječi, strukturu i sadržaj Sveopće molitve i druge ceremonijalne upute, osobitu pažnju posvetili promjenama koje je uvela ova liturgijska reforma. Reforma iz 1955. godine zadržala je tri tradicionalne dijela obreda: služba riječi, klanjanje križu i slavlje pričesti, ali je napustila neke obrede i rubrike upravo kod slavlja pričesti, napustivši tako i zabranu pričesti vjernika. I samo vrijeme bogoslužja Muke od starine pa do kasnog srednjeg vijeka orijentiralo se na vrijeme Kristove smrti popodne oko tri sata. Reforma iz 1955. godine ponovno je preuzela izvorno vrijeme slavljenja obreda Muke Gospodnje na Veliki petak (oko tri sata poslije podne). Iako su nakon reforme 1955. godine na našim prostorima izašla mnoga izdanja i prijevodi obreda Velikog petak, mi smo se koristili službenim izdanjima donoseći neke posebnosti i u ostalim prijevodima.

U četvrtom dijelu potanko su izneseni i obrazloženi dijelovi obreda Muke Gospodnje kako ih Crkva slavi danas (od 1970. godine nadalje). Samih izmjena s obzirom na prijašnje obrede bilo je malo. Liturgijska čitanja promijenjena su, umjesto *tractusa* umetnut je jedan psalam, te poslanica a potom pjesma prije evanđelja. Slijedi izvještaj o mucu po Ivanu, bez svijećnjaka i kađenja, bez pozdrava naroda i znamenovanja knjige. Nakon izvještaja o mucu, pružena je prilika za kratku homiliju. Sveopća molitva, kao završni dio službe riječi, zadržala je temeljnu strukturu iz prijašnjih obreda uz neke preinake, među ostalim i u broju (danas se Sveopća molitva sastoji od 10 molitava) – neke su molitve izmijenjene, a ostale su tek drugačije prerečene, zadržavajući ipak svoj pravi smisao. U drugom dijelu obreda, nakon pokazivanja

križa, slijedi klanjanje križu. Treći dio jest sveta pričest. Sveto otajstvo se donese iz mjesta pohrane, slijedi *Oče naš* s embolizmom i akklamacijom naroda. Nakon *Evo Jaganjca Božjeg...*, svećenik blaguje Tijelo Kristovo a potom ga dijeli vjernicima. Nakon pričesti slijedi popričesna molitva i molitva nad narodom. Razlika je i u tome što se obred više ne slavi u crnom ruhu, nego u crvenom, što je boja mučenika, koji u Kristu imaju svoj prauzor i uzor.

U petom, posljednjem poglavlju, koji nosi naslov „Posebna pitanja“ donosimo pregled o varijacijama Sveopće molitve kroz povijest i o svetoj pričesti u obredima Velikoga petka kroz povijest te o pobožnosti Križnoga puta te o Isusovom grobu.

Najviše smo pozornosti posvetili analizi obreda Muke Gospodnje u današnjem obliku. Analiza liturgijskih molitava, liturgijskih čitanja, Sveopće molitve, obreda klanjanja i ljubljenja križa te obreda pričesti pokazala nam je svu ljepotu, puninu i težinu Velikoga petka. Na kraju, može se zaključiti kako obred Velikog petka kroz povijest nije imao nekih „revolucionarnih“ promjena, iako je svaka reforma donijela nešto novo. Ipak, obred je u svojoj strukturi ostao isti. Razlog se tome možda nalazi i u tome kako su vjernici „ljubomorno“ čuvali ono što su prepoznali u uzvišenom značenju obreda Velikog petka i to usčuvali do danas, iako se ne može zanemariti i ganutljiva ljepota s jedne, i jednostavnost obreda s druge strane, kojima odiše bogoslužje Muke na Veliki petak. U tom smislu možemo reći kako je današnji obred Muke Gospodnje, od svih dosadašnjih, najkvalitetniji jer pokazuje najispravnije teološko, ekleziološko i liturgijsko shvaćanje Muke Gospodnje, po kojoj je Isus Krist uništio smrt – baštinu grijeha Adamova, koja prelazi na sve naraštaje – i obnovio u nama grijehom narušenu posvetnu milost, kako moli drevna uvodna molitva u bogoslužju Velikoga petka.

Izvori

- Gel = *Le Sacramentaire Gélasien d'Angoulême (prir. P. Saint-Roch) (Corpus Christianorum, ser. Latina, CLIXC.)*, Brepols, 1987.
- GeV = L. C. MOHLBERG (ur.), *Liber sacramentorum Romanae Aeclesiae ordinis anni circuli (Sacramentarium Gelasianum)*, Roma, 1981.
- GrH = J. DESHUSSES (ur.), *Le sacramentaire Grégorien. Le Sacramentaire, Le Supplément d'Aniane*, I, Fribourg, 1979.
- MGaV = L. C. MOHLBERG (ur.), *Missale Galicanum Vetus*, Roma, 1958.
- MR 1570 = *Missale Romanum. Editio Princeps (1570)* (fototipsko izdanje), Libreria editrice vaticana 1998.
- MR 1920 = *Missale Romanum ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini Restitutum, S. Pii V Pontificis Maximi iussu editum aliorum pontificium cura recognitum a s. Pio X reformatum et Benedicti XV auctoritate vulgatum*, Romae 1920. (fototipsko izdanje: Bonn 2004.)
- MR 1970 = *Missale Romanum. Ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli PP. Vi. promulgatum. Editio typica*, 1970.
- MR 1975 = *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli PP. VI promulgatum. Editio typica altera*, Libreria Editrice Vaticana, 1975.
- MR 2002 = *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti eocumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum, Ioannis Pauli PP. cura recognitum*, Editio tertia, Typis Vaticanis, 2002.
- OHSI = *Ordo Hebdomadae sanctae instauratus. Editio iuxta typicam vaticanam*, Ratisbonae, 1956.; *Ordo hebdomadae sanctae instauratus*, Marietti, Torino, 1956.

OSS	=	<i>Obnovljeni obred Svete sedmice</i> , Consilium ad exsequendam Constitutionem de sacra liturgia, Vatikan, 1965.
OR III	=	M. ANDRIEU (prir.), <i>Les Ordines Romani</i> , III, Louvain, 1961.
OURM	=	<i>Rimski misal prerađen prema odluci svetog ekumenskog sabora Drugog vatikanskog</i> , objavljen vlašću pape Pavla VI, preuređen brigom pape Ivana Pavla II. Opća uredba iz trećeg tipskog izdanja, Zagreb, 2004.
PL	=	Patrologia Latina
PR VD	=	M. ANDRIEU (ur.), <i>Le pontifical Romain au moyen-âge. Le Pontifical de Guillaume Durand</i> , III, Biblioteca apostolica vaticana, Città del Vaticano, 1937.
PR XII	=	M. ANDRIEU (ur.), <i>Le pontifical Romain au moyen-âge. Le Pontifical Roman du XIIe siècle</i> , I, Città del Vaticano, 1937.
PR XIII	=	M. ANDRIEU (ur.), <i>Le pontifical Romain au moyen-âge. II, Le Pontifical de la Curie Romaine au XIIe siècle</i> , III, Città del Vaticano, 1940.
PRG II	=	C. VOGEL, R. ELZE (ur.), <i>Le pontifical Romano-germanique du dixième siècle. Le Texte</i> , II, Città del Vaticano, 1963.
RM 1474	=	<i>Ordo missalis secundum consuetudinem romanae curiae. Missale Romanum mediolani 1474</i> (prir. R. LIPPE), London, 1899.
Ve	=	L. C. MOHLBERG (ur.), <i>Sacramentarium Veronense</i> , Roma, 1978.

Literatura

ANDRIEU, Michel (prir.), *Le Pontifical Romain au moyen-âge, Tome I. Le pontifical Romain du XIIe siècle*, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1938. (= PR XII)

ANDRIEU, Michel (prir.), *Le Pontifical Romain au moyen-âge, Tome II. Le pontifical de la Curie Romaine au XIIIe siècle*, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1938. (= PR XIII)

ANDRIEU, Michel (prir.), *Le Pontifical Romain au moyen-âge, Tome III. Le pontifical de Guillaume Durand*, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1940. (= PR VD)

ANDRIEU, Michel (prir.), *Les Ordines Romani du haut moyen age, III*, Louvain, 1971. (= OR III)

BAUMSTARK, Anton, *Liturgie comparée. Principes et méthodes pour l'étude historique des liturgies chrétiennes*, (prir. B. BOTTE) Irénikon Chevertogne, Paris, 1953.

BODROŽIĆ, Ivan (ur.), *Apostolski oci II. Didaché, Klement Rimski: Pismo Korinćanima, Barnabina poslanica*, Verbum, Split, 2010.

BOSSIO, Guido, *Iniziazione ai padri*, sv. 1, Società editrice internazionale, Torino, 1964.

DE CLERCK, Paul, La preghiera universale. Le lezioni della storia, u: *Rivista liturgica*, 97 (2010.) 6, 865-875.

DE CLERCK, Paul, *La "prière universelle" dans les liturgies latines anciennes. Témoignages patristiques*, Aschendorff, Münster Westfalen, 1977.

DESHUSSES, Jean (prir.), *Le sacramentaire Grégorien, I Le Sacramentaire, Le Supplément d'Aniane*, Fribourg, 1979. (= GrH)

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Konstitucija o svetoj liturgiji »Sacrosanctum concilium«, u: ISTI, *Dokumenti*, Zagreb, 2008.

DUGANDŽIĆ, Ivan, Isus kao Sluga Jahvin u evanđeljima, u: *Biblija danas*, Institut za biblijski pastoral Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2008.

GIRAUDO, Cesare, La preghiera dei fedeli tra eclissi e clandestinità. La sopravvivenza ufficiosa delle suppliche dopo le letture, u: *Rivista liturgica*, 97 (2010.) 6, 876-892., ovdje: 877-878.

<https://ika.hkm.hr/novosti/dekret-o-posebnoj-nakani-u-sveopcoj-molitvi-na-veliki-petak/>

<http://www.cultodivino.va/content/cultodivino/it/documenti/decreti-general/decreti-general/2020/preghiera-universale-venerdi-santo-2020/adnexus.html>

JUNGSMANN, Josef Andreas, *Missarum solemnity. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*, sv. 1-2, Herder, 1962.

KACZYNSKI, Reiner (prir.), *Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae, I (1963-1973)*, Marietti, 1976.

KIRIGIN, Martin (prir.), *Pomolimo se. Razmišljanja uz misne Zborne molitve*, Čokovac, 1992.

KNIEWALD, Dragutin, *Liturgika*, Zagreb, 1937.

KNIEWALD, Dragutin (prir.), *Rimski misal*, Zagreb, 1930.

LODI, Enzo (prir.), *Enchiridion euchologicum fontium liturgicorum*, Edizioni liturgiche, Roma, 1979.

LIPPE, Robert (prir.), *Missale Romanum Mediolani 1474. (Ordo Missalis secundum consuetudinem Romanae curie)*, London 1899., 167-170

LOWE, Elias Avery (prir.), *The Bobbio Missal. A Gallican Mass-book*, Henry Bradshaw Society, London, 1917.

MANDAC, Marijan (prir.), *Egerija: Putopis, br. 24.*, Služba Božja, Makarska, 1999.

MANDAC, Marijan (prir.), *Klement Rimski: Pismo Korinćanima*, Verbum, Split, 2007.

Missale Romanum ex decreto sacrosancti concilii Tridentini restitutum summorum pontificum cura recognitum. Editio prima iuxta typicam, Romae-Turonibus-Parisiis, 1962. (= MR 1962)

Missale Romanum ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli PP. VI promulgatum. Editio typica, Typis Polyglotis Vaticanis 1970. (= MR 1970)

Missale Romanum ex decreto Sacrosancti oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli PP. VI promulgatum. Editio typica altera, Libreria Editrice Vaticana, 1975 (= MR 1975)

Missale Romanum ex decreto Sacrosancti oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. cura recognitum, Editio tertia, Typis Vaticanis 2002. (= MR 2002)

MOHLBERG, Leo Cunibert (prir.), *Liber sacramentorum Romanae Ecclesiae ordinis anni circuli (Sacramentarium Gelasianum)*, Casa editrice Herder-Roma, 1981. (= GeV)

MOHLBERG, Leo Cunibert (prir.), *Missale Gallicanum Vetus (Cod. Vat. Palat. lat. 493)*, Herder-Roma, 1958, (= MGaV)

NOCENT, Adrien, Storia della celebrazione dell'eucaristia, u: Salvatore MARSILI – Adrien NOCENT – Matias AUGÉ – Anscar J. CHUPUNGCO (prir.), *Anàmnesis*, 3/2, Marietti, Casale Monferrato, 1983.

Obnovljeni Obred svete sedmice, Vatikanska tiskara "Polyglotta", 1967. (OOSS)

Ordo Hebdomadae Sanctae instauratus. Editio iuxta typicam vaticanam, Ratisbonae, 1956. (=OHSI)

PAREDI, Angelo (prir.), *Sacramentarium Bergomense*, Bergamo, 1962. (= Ber)

PAŽIN, Zvonko, Obnova Vazmenog bdjenja u "Vjesniku biskupije đakovačke", u: *Diacovensia*, 1 (1994.) 328-333.

PAŽIN, Zvonko – VIŠATICKI, Karlo, Sveopća molitva bogoslužja Velikog petka, u: *Crkva u svijetu* 2(2012.)47

Pismo nadbiskupa Đure Hranića prezbiteriju i vjernicima Đakovačko-osječke nadbiskupije o slavlju Velikog tjedna i vazmenog trodnevlja u okolnostima izvanrednih mjera zaštite od zarazne bolesti Covid-19, Nadbiskupski ordinarijat Đakovo, 2. travnja 2020., br. 354/2020.

Pontificale Romanum. Editio Princeps (1595-1596). Edizione anastatica, (prir. M. SODI – A. M. TRIACCA), Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1997.

Pontificale Romanum, Pars tertia et Appendix, Typis Polyglottis Vaticanis, 1962.

POPOVIĆ, Anto, Spasenje po cijenu 'najveće nepravde', u: *Biblija danas*, Institut za biblijski pastoral Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1999.

PROSPERO IZ AKVITANIJE, *De vocatione omnium gentium* I,12: PL 51, 664-665.

RADIĆ, Jure (prir.), *Bogoslužje. Misal i Brevijar za vjernike*, Makarska, 1965.

RADIĆ, Jure (prir.), *Misal za sve dane u godini*, Makarska, 1967., 249-253.

REGINONE IZ PRÜMA, *De ecclesiastica disciplina libri duo*, 1,190 (PL 132,224-225a).

RIGHETTI, Mario, *Storia liturgica*, sv. 1-4., Ancora, Milano, 1969. (fototipsko izdanje 2005.)

Rimski Misal slovënskîm jezîkom prësv. G. N. Urbani Papi VIII povelënjem izdan, Romae, Typis polyglottis Vaticanis, 1927.

Rimski misal. Sveti tjedan. Pastoralno izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971.

Rimski misal. Veliki tjedan, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

Sacramentair Gelasien de Gellone. [Liber sacramentorum Engolismensis (Gel VIII. sec)]

SODI, Manlio – TRIACCA, Achille Maria (prir.) *Missale Romanum. Editio Princeps (1570)* (fototipsko izdanje), Libreria editrice vaticana, 1998. (= MR 1570.)

SORCI, Pietro, Il paradigma del venerdì santo, u: *Rivista liturgica*, 97 (2010.) 6, 935-943.

ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, *Povijest kršćanske literature*, sv. 1, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.

ŠILIĆ, Rufin (prir.), *Uskrsno bdjenje i ostali obredi Velikog tjedna*, Sarajevo, 1956.; *Obredi Svete sedmice. Svečani i jednostavni ceremonijal*, Uredništvo „Službe Božje“, Makarska, 1962. te *Nedjeljni i blagdanski misal*

TOMIĆ, Celestin, *Začeci židovstva*, Provincijalat franjevac konventualaca, Zagreb, 1988.

Variationes in Ordinem Hebdomadae sanctae inducendae. Editio Typica, Typis Polyglottis Vaticanis, 1965.

VERAJA, Fabijan (prir.), *Nedjeljni i blagdanski Misal*, Rim, 1966.

VLAŠIĆ, Petar (prir.), *Obredi Velike sedmice po novom Misalu i Brevijaru*, Jadran, Dubrovnik, 1921.

VLAŠIĆ, Petar (prir.), *Sveta sedmica*, Dubrovnik, 1959.

VOGEL, Cyrille – ELZE, Reinhard (prir.), *Le pontifical Romano-germanique du dixième siècle. Le Texte*, 2, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1963. (= PRG)

WILLS, G., *Essays in Early Roman Liturgy*, SPCK, London 1964.

ZAGORAC, V., *Krist, posvetitelj vremena*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.

Životopis autora

Josip Filipović rođen je 4. rujna 1979. u Vinkovcima, od oca Mije i majke Kate r. Misir. Osnovnu školu „Ivana Kozarca“ završio je u rodnoj Županji 1994. godine. Iste godine upisuje Gimnaziju u Županji gdje je maturirao 1998. Upisuje potom studij teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu. Diplomirao je 2004. godine. Nakon formacije u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, za svećenika je zaređen na Petrovo 2005. Službu župnog vikara vršio je u Donjem Miholjcu i Osijeku, gdje je radio i kao vjeroučitelj u srednjim školama. Službu župnika vršio je u Podcrkavlju i Slavonskom Brodu, a od 2014. godine je na službi župnika u Bošnjacima te dekan Županjskog dekanata. Od 2009.-2015. godine bio je nadbiskupijski povjerenik za liturgijski pastoral pri Nadbiskupijskom pastoralnom centru u Đakovu, u sklopu kojeg je organizirao razne formativne susrete i seminare za liturgijske skupine i službe u župnim zajednicama. Jedno je vrijeme bio član i Nadbiskupijskog povjerenstva za ministrante te Nadbiskupijskog povjerenstva za duhovna zvanja. Član je Uredništva Vjesnika Đakovačko-osječke nadbiskupije, u kojem već godinama aktivno sudjeluje svojim priložima u rubrici *Liturgijska građa*. Poslijediplomski studij na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu upisao je 2009. godine – tada Specijalizacija iz pastoralne teologije, katehetike i liturgike.

PRILOG 1. – Sinopsa Sveopće molitve Velikoga petka

GeV 340-417	GrH 338-355	PRG, Ordo XCIX, br. 309-327, str. 87-90.	MR 1570 MR 1920	OHS 1955 MR 1962 Pavao VI. 1965. Benedikt XVI. 2007.	MR 1970; MR 1975; MR 2002.
400: Oremus, dilectissimi nobis, in primis pro ecclesia sancta dei, ut eam deus et dominus noster pacificare adunare et custodire dignetur per uniuersum orbem terrarum, subiciens ei principatus et potestates, detque nobis tranquillam et quietem uitam degentibus glorificare deum patrem omnipotentem. Oremus. <i>Adnuntiat diaconus:</i> Flectamur genua. <i>Iterum dicit:</i> Leuate. 401: Omnipotens sempiterne deus, qui gloriam tuam in omnibus in Christo gentibus reuelasti, custodi opera misericordiae tuae, ut aecclesia tua toto orbe diffusa stabili fide in confessionem tui nominis perseueret: per dominum.	338: Oremus, dilectissimi nobis, pro ecclesia sancta dei, ut eam deus et dominus noster pacificare et custodire dignetur toto orbe terrarum, subiciens ei principatus et potestates, detque nobis quietam et tranquillam uitam degentibus glorificare deum patrem omnipotentem. 339: <i>Oremus.</i> Omnipotens sempiterne deus, qui gloriam tuam omnibus in Christo gentibus reuelasti, custodi opera misericordiae tuae, ut ecclesia toto orbe diffusa stabili fide in confessionem tui nominis perseueret. Per dominum nostrum.	309: Oremus, dilectissimi nobis, in primis pro ecclesia sancta Dei, ut eam Deus et dominus noster pacificare et custodire dignetur toto orbe terrarum, subiciens ei principatus et potestates, detque nobis quietam et tranquillam uitam degentibus glorificare deum patrem omnipotentem. 310: Oremus. Flectamus genua. Omnipotens sempiterne Deus, qui gloriam tuam omnibus in Christo gentibus reuelasti, custodi opera misericordiae tuae, ut ecclesia toto orbe diffusa stabili fide in confessionem tui nominis perseueret. Levate. Per eundem.	1. Oremus, dilectissimi nobis, pro Ecclesia sancta dei: ut eam Deus et Dominus noster pacificare, adunare et custodire dignetur toto orbe terrarum, subiciens ei principatus et potestates, detque nobis quietam et tranquillam uitam degentibus glorificare Deum Patrem omnipotentem. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Subdiaconus: Levate Omnipotens sempiterne Deus, qui gloriam tuam omnibus in Christo gentibus reuelasti: custodi opera misericordiae tuae; ut Ecclesia tua, toto orbe diffusa stabili fide in confessione tui nominis perseueret. Per eundem Dominum.	1. Pro sancta Ecclesia Oremus, dilectissimi nobis, pro Ecclesia sancta dei: ut eam Deus et Dominus noster pacificare, adunare et custodire dignetur toto orbe terrarum, subiciens ei principatus et potestates, detque nobis quietam et tranquillam uitam degentibus glorificare Deum Patrem omnipotentem. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Omnipotens sempiterne Deus, qui gloriam tuam omnibus in Christo gentibus reuelasti: custodi opera misericordiae tuae; ut Ecclesia tua, toto orbe diffusa stabili fide in confessione tui nominis perseueret. Per eundem Dominum.	I. Pro sancta Ecclesia Oremus, dilectissimi nobis, pro Ecclesia sancta Dei, ut eam Deus et Dominus noster pacificare, adunare et custodire dignetur toto orbe terrarum, detque nobis, quietam et tranquillam vitam degentibus, glorificare Deum Patrem omnipotentem. Omnipotens sempiterne Deus, qui gloriam tuam omnibus in Christo gentibus reuelasti: custodi opera misericordiae tuae, ut Ecclesia tua, toto orbe diffusa, stabili fide in confessione tui nominis perseueret.

402: Oremus et pro famulo dei papa nostro sedis apostolicae <i>Illo</i> et pro antestite nostro Illo, ut deus omnipotens qui elegit eos in ordine episcopatus, saluos et incolumes custodiat ecclesiae suae sanctae ad regendum populum sanctum dei. Oremus. <i>Item adnuntiat diaconus ut supra.</i> 403: Omnipotens sempiterne deus, cuius aeterno iudicio uniuerſa fundantur, respice propicius ad praeces nostras et electum nobis antestitem tua pietate conserua, ut christiana plebs quae tali gubernatur auctore sub tanto pontifice credulitatis suae meritis augeatur. Per dominum.	340: Oremus et pro beatissimo papa nostro <i>ill.</i>, ut deus et dominus noster qui elegit eum in ordine episcopatus, saluum et incolumem custodiat ecclesiae suae sanctae ad regendum populum sanctum dei. 341 <i>Oremus.</i> Omnipotens sempiterne deus, cuius iudicio uniuerſa fundantur, respice propicius ad praeces nostras et electum nobis antestitem tua pietate conserua, ut christiana plebs quae tali gubernatur auctore sub tanto pontifice credulitatis suae meritis augeatur. Per dominum.	312: Oremus et pro beatissimo papa nostro <i>N.</i>, ut Deus et dominus noster qui elegit eum in ordine episcopatus, saluum et incolumem custodiat ecclesiae suae sanctae ad regendum populum sanctum dei. Oremus. Flectamus genua. 313: Omnipotens sempiterne deus, cuius iudicio uniuerſa fundantur, respice propicius ad praeces nostras et electum nobis antestitem tua pietate conserua, ut christiana plebs quae tali gubernatur auctore sub tanto pontifice credulitatis suae meritis augeatur. Levate. Per dominum.	2. Oremus et pro beatissimo papa nostro <i>N.</i>, ut Deus et Dominus noster qui elegit eum in ordine episcopatus, saluum atque incolumem custodiat Ecclesiae suae sanctae ad regendum populum sanctum Dei. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Subdiaconus: Levate Omnipotens sempiterne Deus, cuius iudicio uniuerſa fundantur: respice propicius ad praeces nostras et electum nobis Antistitem tua pietate conserva, ut christiana plebs quae te gubernatur auctore sub tanto pontifice, credulitatis suae meritis augeatur. Per Dominum.	2. Pro Summo Penfifice Oremus et pro beatissimo papa nostro <i>N.</i>, ut Deus et Dominus noster qui elegit eum in ordine episcopatus, saluum atque incolumem custodiat Ecclesiae suae sanctae ad regendum populum sanctum Dei. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Omnipotens sempiterne Deus, cuius iudicio uniuerſa fundantur: respice propicius ad praeces nostras et electum nobis Antistitem tua pietate conserva, ut christiana plebs quae te gubernatur auctore sub tanto pontifice, credulitatis suae meritis augeatur. Per Dominum	II. Pro Papa Oremus et pro beatissimo Papa nostro <i>N.</i>, ut Deus et Dominus noster, qui elegit eum in ordine episcopatus, saluum atque incolumem custodiat Ecclesiae suae sanctae, ad regendum populum sanctum Dei. Omnipotens sempiterne Deus, cuius iudicio uniuerſa fundantur, respice propitius ad praeces nostras, et electum nobis Antistitem tua pietate conserva, ut christiana plebs, quae te gubernatur auctore, sub ipso Pontifice, fidei suae meritis augeatur.
404: Oremus et pro omnibus episcopis, praesbyteris, diaconibus, subdiaconibus, acolytis, exorcistis, lectoribus, hostiariis, confessoribus, uirginibus, uiduis, et pro	342: Oremus et pro omnibus episcopis, praesbyteris, diaconibus, subdiaconibus, acolytis, exorcistis, lectoribus, ostiariis, confessoribus, uirginibus, uiduis, et pro	314: Oremus et pro omnibus episcopis, praesbyteris, diaconibus, subdiaconibus, acolytis, exorcistis, lectoribus, ostiariis, confessoribus, uirginibus, uiduis, et pro	3. Oremus et pro omnibus Episcopis, Praesbyteris, Diaconibus, Subdiaconibus, Acolytis, Exorcistis, Lectoribus, Ostiariis, Confessoribus, Virginibus, Viduis, et pro	3. Pro omnibus ordinibus gradibusque fidelium Oremus et pro omnibus episcopis, praesbyteris, diaconibus, subdiaconibus, acolytis, exorcistis, lectoribus,	III. Pro omnibus ordinibus gradibusque fidelium Oremus et pro Episcopo nostro, pro omnibus Episcopis, presbyteris, diaconis Ecclesiae, et

omni populo sancto dei. Oremus. <i>Item adnuntiat diaconus ut supra.</i> 405: Omnipotens sempiterne deus, cuius spiritu totum corpus ecclesiae sanctificatur et regitur, exaudi nos pro uniuersis ordinibus supplicantes, ut gratiae tuae munere ab omnibus fideliter seruiatur: per.	omni populo sancto dei. 343: <i>Oremus.</i> Omnipotens sempiternae deus, cuius spiritu totum corpus ecclesiae sanctificatur et regitur, exaudi nos pro uniuersis ordinibus supplicantes, ut gratiae tuae munere ab omnibus tibi gradibus fideliter seruiatur. Per dominum	omni populo sancto dei. Oremus. Flectamus genua. 315: Omnipotens sempiternae deus, cuius spiritu totum corpus ecclesiae sanctificatur et regitur, exaudi nos pro uniuersis ordinibus supplicantes, ut gratiae tuae munere ab omnibus tibi gradibus fideliter seruiatur. Levate. Per dominum.	omni populo sancto Dei. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Subdiaconus: Levate Omnipotens sempiternae Deus, cuius Spiritu totum corpus Ecclesiae sanctificatur et regitur, exaudi nos pro uniuersis ordinibus supplicantes, ut gratiae tuae munere ab omnibus tibi gradibus fideliter seruiatur. Per Dominum... in unitate eiusdem.	ostiariis, confessoribus, virginibus, viduis, et pro omni populo sancto Dei. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Omnipotens sempiternae Deus, cuius Spiritu totum corpus Ecclesiae sanctificatur et regitur, exaudi nos pro uniuersis ordinibus supplicantes, ut gratiae tuae munere ab omnibus tibi gradibus fideliter seruiatur. Per Dominum... in unitate eiusdem.	universa plebe fidelium. Omnipotens sempiterne Deus, cuius Spiritu totum corpus Ecclesiae sanctificatur et regitur, exaudi nos pro ministris tuis supplicantes, ut, gratiae tuae munere, ab omnibus tibi fideliter seruiatur.
406: Oremus et pro christianissimo imperatore uel rege nostro Illo, ut deus omnipotens subditas illis faciat omnes barbaras nationes ad nostram perpetuam pacem. Oremus. <i>Item adnuntiat diaconus ut supra.</i> 407: Omnipotens sempiterne Deus, qui regnis omnibus aeterna potestate dominaris, respice propicius ad	344: Oremus et pro christianissimo imperatore nostro ut deus et dominus noster subditas illi faciat omnes barbaras nationes ad nostram perpetuam pacem. 345: <i>Oremus.</i> Omnipotens sempiterne deus in cuius manus sunt omnium potestates et omnia iura regnorum, respice ad romanum benignus imperium, ut gentes quae in sua feritate	316: Oremus et pro christianissimo rege nostro N. ut deus et dominus noster subditas illi faciat omnes barbaras nationes ad nostram perpetuam pacem. Oremus. Flectamus genua. 317: Omnipotens sempiterne deus in cuius manus sunt omnium potestates et omnia iura regnorum, respice ad romanum benignus	4. Oremus et pro christianissimo imperatore nostro N... ut deus et dominus noster subditas illi faciat omnes barbaras nationes ad nostram perpetuam pacem. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Subdiaconus: Levate Omnipotens sempiterne deus in cuius manu sunt omnium potestates et omnia iura	4. Pro Res publicas moderantibus (MR 2002 = IX.) Oremus et pro omnibus res publicas moderantibus, eorumque ministeriis et potestatibus: ut Deus et dominus noster mentes et corda eorum secundum voluntatem suam dirigat ad nostram perpetuam pacem. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Omnipotens sempiterne Deus in cuius	IV. Pro catechumenis (MR 1570 = 5) Oremus et pro catechumenis (nostris), ut Deus et Dominus noster adaperiat aures praecordiorum ipsorum ianuamque misericordiae, ut, per lavacrum regenerationis accepta remissione omnium peccatorum, et ipsi inueniantur in Christo Iesu Domino nostro. Omnipotens sempiterne Deus, qui Ecclesiam tuam nova semper

romanum sive Francorum benignus imperium, ut gentes quae in sua feritate confidunt dexteræ tuæ potentia comprimentur: per.	confidunt, potentiae tuæ dexteræ comprimentur. Per dominum.	imperium, ut gentes quae in sua feritate confidunt, potentiae tuæ dexteræ comprimentur. Levate. Per dominum	regnorum, respice ad romanum benignus Imperium, ut gentes quae in sua feritate confidunt, potentiae tuæ dexteræ comprimentur. Per Dominum.	manu sunt omnium potestates et omnia iura regnorum, respice benignus ad eos, qui nos in potestate regunt; ut ubique terrarum dextera tua protegente, et religionis integritas, et patriae securitas indesinenter consistat. Per.	prole fecundas, auge fidem et intellectum catechumenis (nostris), ut, renati fonte baptismatis, adoptionis tuæ filiis aggregentur.
408: Oremus et pro caticuminis nostris, ut deus et dominus noster adaperiat aures praecordiorum ipsorum genuamque misericordiae, ut per lauacrum regenerationis accepta remissionem omnium peccatorum digni inueniantur in Christo Iesu Domino nostro. Oremus. <i>Adnuntiat diaconus ut supra.</i> 409: Omnipotens sempiterne deus, qui aeclesiam tuam noua semper prole fecundas, auge fidem et intellectum caticuminis nostris, ut renati fonte baptismatis adoptionis tuæ filiis adgregentur: per.	346: Oremus et pro catichuminis nostris, ut deus et dominus noster adaperiat aures praecordiorum ipsorum, ianuamque misericordiae, ut per lauacrum regenerationis accepta remissione omnium peccatorum et ipsi inueniantur in christo iesu domino nostro. Oremus. 347: <i>Oremus.</i> Omnipotens sempiterne deus, qui ecclesiam tuam noua semper prole fecundas, auge fidem et intellectum catechumenis nostris, ut renati fonte baptismatis adoptionis tuæ filiis aggregentur. Per dominum.	318: Oremus et pro catecuminis nostris, ut deus et dominus noster adaperiat aures praecordiorum ipsorum, ianuamque misericordiae tuæ , ut per lauacrum regenerationis accepta remissione omnium peccatorum et ipsi inueniantur in Hhristo Iesu domino nostro. Oremus. Flectamus genua. 319: . Omnipotens sempiterne deus, qui ecclesiam tuam noua semper prole fecundas, auge fidem et intellectum catechumenis nostris, ut renati fonte baptismatis adoptionis tuæ filiis aggregentur. Levate. Per dominum. Resp.: Amen.	5. Oremus et pro catechumenis nostris, ut Deus et Dominus noster adaperiat aures praecordiorum ipsorum, ianuamque misericordiae, ut per lavacrum regenerationis accepta remissione omnium peccatorum et ipsi inueniantur in Christo Iesu domino nostro. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Subdiaconus: Levate Omnipotens sempiterne Deus, qui Ecclesiam tuam noua semper prole fecundas, auge fidem et intellectum catechumenis nostris, ut renati fonte baptismatis ,adoptionis tuæ filiis aggregentur. Per Dominum	5. Pro catechuminis Oremus et pro catechumenis nostris, ut Deus et Dominus noster adaperiat aures praecordiorum ipsorum, ianuamque misericordiae, ut per lavacrum regenerationis accepta remissione omnium peccatorum et ipsi inueniantur in Christo Iesu domino nostro. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Omnipotens sempiterne Deus, qui Ecclesiam tuam noua semper prole fecundas, auge fidem et intellectum catechumenis nostris, ut renati fonte baptismatis ,adoptionis tuæ filiis aggregentur. Per Dominum.	V. Pro unitate Christianorum Oremus et pro universis fratribus in Christum credentibus, ut Deus et Dominus noster eos, veritatem facientes, in una Ecclesia sua congregare et custodire dignetur. Omnipotens sempiterne Deus, qui dispersa congregas et congregata conservas, ad gregem Filii tui placatus intende, ut, quos unum baptisma sacravit, eos et fidei iungat integritas et vinculum societ caritatis.

410: Oremus, dilectissimi nobis, deum patrem omnipotentem, ut cunctis mundum purget erroribus, morbos auferat, famem depellat, aperiat carceres, uincla dissoluat, peregrinantibus reditum, infirmantibus sanitatem, nauigantibus portum salutis indulgeat. Oremus. <i>Adnuntiat diaconus ut supra.</i> 411: Omnipotens sempiterne deus, maestorum consolatio, laborantium fortitudo, perueniant ad te praeces de quacumque tribulatione clamantium., ut omnes sibi in necessitatibus suis misericordiam tuam gaudeant adfuisse. Per dominum.	348: Oremus, dilectissimi nobis, deum patrem omnipotentem, ut cunctis mundum purget erroribus, morbos auferat, famem depellat, aperiat carceres, uincla dissoluat, peregrinantibus reditum, infirmantibus sanitatem, nauigantibus portum salutis indulgeat. 349: <i>Oremus.</i> Omnipotens sempiterne deus, maestorum consolatio, laborantium fortitudo, perueniant ad te praeces de quacumque tribulatione clamantium ut omnes sibi in necessitatibus suis misericordiam tuam gaudeant adfuisse. Per.	320: Oremus, dilectissimi nobis, deum patrem omnipotentem, ut cunctis mundum purget erroribus, morbos auferat, famem depellat, aperiat carceres, uincla dissoluat, peregrinantibus reditum, infirmantibus sanitatem, nauigantibus portum salutis indulgeat. Oremus. Flectamus genua. 321: Omnipotens sempiterne deus, maestorum consolator, laborantium fortitudo, perueniant ad te praeces de quacumque tribulatione clamantium ut omnes sibi in necessitatibus suis misericordiam tuam gaudeant affuisse. Levate. Per dominum.	6. Oremus, dilectissimi nobis, Deum Patrem omnipotentem, ut cunctis mundum purget erroribus, morbos auferat, famem depellat, aperiat carceres, vincla dissoluat, peregrinantibus reditum, infirmantibus sanitatem, navigantibus portum salutis indulgeat. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Subdiaconus: Levate Omnipotens sempiterne Deus, maestorum consolatio, laborantium fortitudo, perveniant ad te praeces de quacumque tribulatione clamantium ut omnes sibi in necessitatibus suis misericordiam tuam gaudeant affuisse. Per dominum.	6. Pro fidelium necessitatibus Oremus, dilectissimi nobis, Deum Patrem omnipotentem, ut cunctis mundum purget erroribus, morbos auferat, famem depellat, aperiat carceres, vincla dissoluat, peregrinantibus reditum, infirmantibus sanitatem, navigantibus portum salutis indulgeat. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Omnipotens sempiterne Deus, maestorum consolatio, laborantium fortitudo, perveniant ad te praeces de quacumque tribulatione clamantium ut omnes sibi in necessitatibus suis misericordiam tuam gaudeant affuisse. Per dominum.	VI. Pro Iudaeis Oremus et pro Iudaeis, ut, ad quos prius locutus est Dominus Deus noster, eis tribuat in sui nominis amore et in sui foederis fidelitate proficere. Omnipotens sempiterne Deus, qui promissiones tuas Abrahae eiusque semini contulisti, Ecclesiae tuae preces clementer exaudi, ut populus acquisitionis prioris ad redemptionis mereatur plenitudinem pervenire.
412: Oremus et pro hereticis et scismaticis, ut deus et dominus noster eruat eos ab erroribus uniuersis et ad sanctam matrem aeclesiam catholicam atque apostolicam	350: Oremus et pro hereticis et schismaticis, ut deus ac dominus noster eruat eos ab erroribus uniuersis et ad sanctam matrem ecclesiam catholicam atque apostolicam	322: Oremus et pro hereticis et schismaticis, ut deus ac dominus noster eruat eos ab erroribus uniuersis et ad sanctam matrem ecclesiam catholicam atque apostolicam	7. Oremus et pro hereticis et schismaticis, ut Deus ac Dominus noster eruat eos ab erroribus uniuersis et ad sanctam matrem Ecclesiam catholicam atque apostolicam	7. Pro unitate Ecclesiae Oremus et pro hereticis et schismaticis, ut Deus ac Dominus noster eruat eos ab erroribus uniuersis et ad sanctam matrem Ecclesiam catholicam	VII. Pro iis qui in Christum non credunt Oremus et pro iis qui in Christum non credunt, ut, luce Sancti Spiritus illustrati, viam salutis et ipsi valeant introire. Omnipotens sempiterne

reuocare dignetur: per. Oremus. <i>Adnunciat diaconus ut supra.</i> 413: Omnipotens sempiterne deus, qui omnes saluas et nimum uis perire, respice ad animas diabolica fraude deceptas, ut omni heretica peruersitate depulsa errantium corda resipiscant et ad ueritatis tuae redeant firmitatem: per dominum.	reuocare dignetur. 351: <i>Oremus.</i> Omnipotens sempiterne deus, qui saluas omnes et neminem uis perire, respice ad animas diabolica fraude deceptas, ut omni heretica prauitate deposita errantium corda resipiscant, et ad ueritatis tuae redeant unitatem. Per dominum.	reuocare dignetur. Oremus. Flectaus genua. 323: . Omnipotens sempiterne deus, qui saluas omnes et neminem uis perire, respice ad animas diabolica fraude deceptas, ut omni heretica prauitate deposita errantium corda resipiscant, et ad ueritatis tuae redeant unitatem. Levate. Per dominum.	revocare dignetur. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Subdiaconus: Levate Omnipotens sempiterne Deus, qui saluas omnes et neminem vis perire, respice ad animas diabolica fraude deceptas; ut omni heretica prauitate deposita errantium corda resipiscant, et ad ueritatis tuae redeant unitatem. Per dominum.	atque apostolicam reuocare dignetur. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Omnipotens sempiterne Deus, qui saluas omnes et neminem vis perire, respice ad animas diabolica fraude deceptas; ut omni heretica prauitate deposita errantium corda resipiscant, et ad ueritatis tuae redeant unitatem. Per dominum.	Deus, fac ut qui Christum non confitentur, coram te sincero corde ambulantes, inueniant veritatem, nosque, mutuo proficientes semper amore et ad tuae vitae mysterium plenius percipiendum sollicitos, perfectiores effice tuae testes caritatis in mundo.
414: Oremus et pro perfidis iudaeis, ut deus et dominus noster auferat uelamen de cordibus eorum, ut et ipsi cognoscant Christum Iesum dominum nostrum. Oremus. <i>Adnunciat diaconus ut supra.</i> 415: Omnipotens sempiterne deus, qui etiam iudaicam perfidiam a tua misericordia non repellis, exaudi praeces nostras, quas tibi pro illius populi obcaecationem deferimus, ut agnita ueritatis tuae luce, quae	352: Oremus, et pro perfidis iudaeis, ut deus et dominus noster auferat uelamen de cordibus eorum, ut et ipsi agnoscant christum iesum dominum nostrum. 353: <i>Oremus.</i> Omnipotens sempiterne deus, qui etiam iudaicam perfidiam a tua misericordia non repellis, exaudi praeces nostras, quas pro illius populi obcaecatione deferimus, ut agnita ueritatis tuae luce, quae christus est, a suis tenebris eruantur. Per dominum.	324: Oremus, et pro perfidis iudaeis, ut deus et dominus noster auferat uelamen de cordibus eorum, ut et ipsi agnoscant christum iesum dominum nostrum. Oremus. 325: Omnipotens sempiterne deus, qui etiam iudaicam perfidiam a tua misericordia non repellis, exaudi praeces nostras, quas tibi pro illius populi obcaecatione deferimus, ut agnita ueritatis tuae luce, quae Christus est, a suis tenebris eruantur. Per	8. Oremus, et pro et pro perfidis Iudaeis, ut Deus et Dominus noster auferat uelamen de cordibus eorum, ut et ipsi agnoscant Christum Iesum dominum nostrum. Non respondetur Amen, nec dicitur Oremus, aut Flectamus genua aut Levate, sed statim dicitur: Omnipotens sempiterne Deus, qui qui etiam iudaicam perfidiam a tua misericordia non repellis, exaudi praeces nostras, quas pro illius populi obcaecatione deferimus, ut agnita ueritatis	8. Pro conversione Iudeorum (OHS 1955.): Oremus, et pro pefidis Iudaeis, ut Deus et Dominus noster auferat uelamen de cordibus eorum, ut et ipsi agnoscant Christum Iesum dominum nostrum. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Omnipotens sempiterne Deus, qui qui etiam iudaicam perfidiam a tua misericordia non repellis, exaudi praeces nostras, quas pro illius populi obcaecatione deferimus, ut agnita ueritatis tuae luce, quae	VIII. Pro iis qui in Deum non credunt Oremus et pro iis qui Deum non agnoscunt, ut, quae recta sunt sincero corde sectantes, ad ipsum Deum pervenire mereantur. Omnipotens sempiterne Deus, qui cunctos homines condidisti, ut te semper desiderando quaerent et inueniendo quiescerent, praesta, quaesumus, ut inter noxia quaeque obstacula omnes, tuae signa pietatis et in te credentium

Christus est, a suis tenebris eruantur: per dominum.		eundem dominum nostrum.	tuae luce, quae Christus est, a suis tenebris eruantur. Per Dominum.	Christus est, a suis tenebris eruantur. Per MR 1962. Oremus, et pro Iudaeis, ut Deus et Dominus noster auferat uelamen de cordibus eorum, ut et ipsi agnoscant Christum Iesum dominum nostrum. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Omnipotens sempiterne Deus, qui Iudaeos etiam a tua misericordia non repellis, exaudi praeces nostras, quas pro illius populi obcaecatione deferimus, ut agnita veritatis tuae luce, quae Christus est, a suis tenebris eruantur. Per Dominum. Pavao VI., 1965: Oremus et pro Iudaeis; ut Deus et Dominus noster faciem suam super eos illuminare dignetur; ut et ipsi agnoscant omnium Redemptorem, Iesum Christum Dominum nostrum. Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterne	testimonium bonorum operum percipientes, te solum verum Deum nostrique generis Patrem gaudeant confiteri.
--	--	-------------------------	---	---	--

				Deus, qui promissiones tuas Abrahae et semini eius contulisti: Ecclesiae tuae preces clementer exaudi; ut populus acquisitionis antiquae ad Redemptionis mereatur plenitudinem pervenire. Per Dominum nostrum. Benedikt XVI. 2008.: Oremus et pro Iudaeis Ut Deus et Dominus noster illuminet corda eorum, ut agnoscant Iesum Christum salvatorem omnium hominum. Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterne Deus, qui vis ut omnes homines salvi fiant et ad agnitionem veritatis veniant, concede propitius, ut plenitudine gentium in Ecclesiam Tuam intrante omnis Israel salvus fiat. Per Christum Dominum nostrum. Amen.	
416: Oremus et pro paganis, ut deus omnipotens auferat iniquitatem a	354: Oremus, et pro paganis, ut deus omnipotens auferat iniquitatem a	326: Oremus, et pro paganis, ut Deus omnipotens auferat iniquitatem a	9. Oremus, et pro paganis, ut Deus omnipotens auferat iniquitatem a	9. Pro conversione infidelum Oremus, et pro paganis, ut Deus	IX. Pro rempublicam moderantibus (MR 1570 = 4) Oremus et pro omnibus

cordibus eorum et relictis idolis suis conuertantur ad deum uerum et unicum filium eius Iesum Christum dominum nostrum: cum quo uiuit et regnat deus in unitate spiritus sancti. Oremus. <i>Adnuntiat diaconus ut supra.</i> 417: Omnipotens sempiterne deus, qui non mortem peccatorum sed uitam semper inquiris, suscipe propitius orationem nostram et libera eos ab idolorum cultura et aggrega ecclesiae tuae sanctae ad laudem et gloriam nominis tui. Per.	cordibus eorum et relictis idolis suis conuertantur ad deum uiuum et uerum et unicum filium eius iesum christum deum et dominum nostrum: cum quo uiuit et regnat cum spiritu sancto. 355: Oremus. Omnipotens sempiterne deus, qui non mortem peccatorum sed uitam semper inquiris, suscipe propitius orationem nostram et libera eos ab idolorum cultura et aggrega ecclesiae tuae sanctae ad laudem et gloriam nominis tui. Per.	cordibus eorum et relictis ydolis suis conuertantur ad Deum uiuum et uerum et unicum filium eius Iesum Christum deum et dominum nostrum. Oremus. Flectamus genua. 327: Omnipotens sempiterne deus, qui non mortem peccatorum sed uitam semper inquiris, suscipe propitius orationem nostram et libera eos ab idolorum cultura et aggrega ecclesiae tuae sanctae ad laudem et gloriam nominis tui. Levate. Per dominum.	cordibus eorum et relictis idolis suis conuertantur ad Deum uiuum et uerum et unicum Filium eius Iesum Christum Deum et Dominum nostrum. qui etiam iudaicam perfidiam Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Subdiaconus: Levate Omnipotens sempiterne Deus, qui non mortem peccatorum sed uitam semper inquiris, suscipe propitius orationem nostram et libera eos ab idolorum cultura et aggrega Ecclesiae tuae sanctae ad laudem et gloriam nominis tui. Per.	omnipotens auferat iniquitatem a cordibus eorum et relictis idolis suis conuertantur ad Deum uiuum et uerum et unicum Filium eius Iesum Christum Deum et Dominum nostrum. Diaconus: Oremus. Flectamus genua. Omnipotens sempiterne Deus, qui non mortem peccatorum sed uitam semper inquiris, suscipe propitius orationem nostram et libera eos ab idolorum cultura et aggrega Ecclesiae tuae sanctae ad laudem et gloriam nominis tui. Per.	republicam moderantibus, ut Deus et Dominus noster mentes et corda eorum secundum voluntatem suam dirigat ad veram omnium pacem et libertatem. Omnipotens sempiterne Deus, in cuius manu sunt hominum corda et iura populorum, respice benignus ad eos, qui nos in potestate moderantur, ut ubique terrarum populorum prosperitas, pacis securitas et religionis libertas, te largiente, consistent.
					X. Pro tribulatis (MR 1570 = 6) Oremus, dilectissimi nobis, Deum Patrem omnipotentem, ut cunctis mundo purget erroribus, morbos auferat, famem depellat, aperiat carceres, vincula solvat, viatoribus securitatem, peregrinantibus reditum,

					infirmantibus sanitatem atque morientibus salutem indulgeat. Omnipotens sempiterne Deus, maestorum consolatio, laborantium fortitudo, perveniant ad te preces de quacumque tribulatione clamantium, ut omnes sibi in necessitatibus suis misericordiam tuam gaudeant affuisse.
--	--	--	--	--	--

